

НАШ ЈЕЗИК
XLIX СВ. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ, др Марина НИКОЛИЋ,
др Мирослав НИКОЛИЋ, др Ђорђе ОТАШЕВИЋ,
др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ, др Стана РИСТИЋ,
др Марина СПАСОЈЕВИЋ, др Живојин СТАНОЈЧИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти
др Милица Радовић Тешић,
др Марина Спасојевић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs.

Штампарија 3D+, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.с. књ. 1 (1949/1950)– . – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/33– 1941; 1949/50– (Београд : 3D+). – 23 cm

Полугодишње

ISSN 0027-8084 = Наш језик

COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLIX

Св. 1 (2018)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Платисемија и симилисемија у полисемантичкој структури једне лексеме (ДАРИНКА С. ГОРТАН ПРЕМК) 1–12
- Двадесет година рада Одбора за стандардизацију српског језика (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 13–26
- О значењу и употреби врста перфеката (ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ) 27–42
- Глаголске именице као кондензатори реченичног значења у уџбеницима српског језика за старије разреде основне школе (ВЕСНА Д. ФИЛИПОВИЋ) 43–59
- Ка морфолошкој систематизацији сложених глаголских облика (ДАНИЛО С. АЛЕКСИЋ) 61–76

П р и л о з и

- О основама лексичко-граматичких значења глаголских речи за гласовне активности и кретања у простору (ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ) . . . 77–93

Б и б л и о г р а ф и ј а

- Библиографија Ивана Поповића (1923–1961) (ВЛАДИМИР Б. ЖИВАНОВИЋ) 95–112

П р и к а з и

- Рајна Драгићевић, *Српска лексика у прошлости и данас* (ДУШАНКА С. ВУЈОВИЋ) 113–122
- Милосав Тешић, Рајна Драгићевић, Ненад Ивановић (ур.), *Српска лексикографија од Вука до данас: каталог изложбе // Сербская лексикография от Вука до современности: каталог выставки* (БОЈАНА Д. ТОДИЋ) 123–128

Рајна Драгићевић (ур.), <i>Пуџевима речи: зборник радова у часопису Даринки Горџан Премк</i> (АНА Ј. БАРБАТЕСКОВИЋ)	129–140
Милан Ајџановић, <i>Савремена српска географска терминологија сџраног џорекла</i> (ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ)	141–146
Весна Крајишник, <i>Лексички џрисџуџ српском као сџраном језику</i> (БИЉАНА Р. НИКОЛИЋ)	147–150

**Одлуке Одбора за стандардизацију
српског језика**

„Српско држављанство“, а не „Републике Србије“	151–154
--	---------

Примљено 9. септембра 2018. г.

Прихваћено 11. октобра 2018. г.

ДАРИНКА С. ГОРТАН ПРЕМК*

(Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима)**

ПЛАТИСЕМИЈА И СИМИЛИСЕМИЈА У ПОЛИСЕМАНТИЧКОЈ СТРУКТУРИ ЈЕДНЕ ЛЕКСЕМА

У раду се говори о статичној и динамичној полисемији, дефинише се платисемија, широкозначност, као облик статичне полисемије, и симилисемија као један од типова динамичне полисемије. Даље се ове појаве разграничавају и међу собом, и од сродних појава у полисемантичким структурама различитих лексема.

Кључне речи: полисемија, платисемија, симилисемија, семантичка реализација, семантичко варирање, полисемантичка структура.

1. Термин *платисемија* наука о језику дугује Ирени Грицкат. Термин *симилисемија* наука о језику дугује мени, ауторки овога прилога.

Ирена Грицкат је још давне 1967. године платисемијом назвала *широкозначност*, код нас ју је прва описала и дефинисала (Грицкат 1967).

Ја сам о платисемији писала 1996 (Гортан Премк 1996) и 1997 (Гортан Премк 1997) и у понечем допунила и кориговала дефиницију Ирени Грицкат. Не сасвим оправдано. Касније сам од допуне одустала, и оно чиме сам је допунила назвала сам *симилисемијом*.

* daragp@yahoo.com

** Овај рад се без садржинских измена преноси из зборника *Od dvojbe do raz-dvojbe. Zbornik radova u čast profesorici Branki Tafri*, ur. Petra Košutar, Mislav Kovačić, Zagreb: Ibis grafika, 2018, 95–105. Како на корици стоји: „О неким се тематама, попут платисемије и симилисемије, први пут пише у Хрватској па је и то значајан допринос“ (Ljiljana Marks), Уредништво је одлучило да текст буде доступан и српској научној јавности, а за ову прилику пренет је на ћирилицу и технички прилагођен за објављивање у часопису *Наш језик*.

Сада бих желела да све нејасноће и забуне око ових двају за лексички систем важних термина објасним и уклоним. То је и циљ овога прилога.

2. *О илајтисемији*. Говорећи о различитим типовима вишезначности И. Грицкат каже:

„На првом месту срећемо статичну (а не динамичну, развојну) полисемију – назовимо је платисемијом (‘широкозначност’, а не ‘многозначност’) – под коју се подводе они случајеви за које се ни историјски ни према данашњем језичком осећању не може тврдити да представљају било у ком правцу филијацију неког првобитног јединственог значења, апстраховање или померање. Нпр., немогуће је утврдити да је придев *велик* морао некад да означава просторну величину па се тек после претворио и у ознаку за нематеријалне димензије. У Речнику САНУ придев *велик* има у 14 тачака укупно 29 придевски дефинисаних значења, од којих ни једно није обележено као фигуративно, што је и сасвим исправно; сва значења (са делимичним изузетком неких сталних епитета или атрибута: велики кнез, Александар Велики, велики кашаљ итд.) у ствари су само могућности различитих номинација једне исте основне представе, зависно од тога с којом речју та основна представа контактира: велико гувно је пространо, велике очи – разрогачене, ти си већ велики – одрастао, велико јело и пиће – обилато, велика зима – љута, велика помрчина – густа, итд. Исто се може констатовати, рецимо, за глагол *ићи*: нема основа за претпоставку да би тај глагол морао некада значити само ход помоћу ногу, а да је казивање као ‘иду дани’ нека врста пренесене представе о ходу на персонифицирано ‘дан’. *Ићи* је нејвероватније имало првобитно широко значење самоиницијативног или самониклог кретања“ (Грицкат 1967: 224).

Ову хипотезу поткрепљује историјском широкозначношћу француског глагола *aller* и руског историјски широкозначног *идти*, коме у савременом руском одговарају глаголи *идти*, *ехать* и *лететь*. И даље, И. Грицкат с правом закључује: „Појава платисемије везана је за именице, глаголе и придеве најширег значења“, мада се ове појаве уочавају и код предлога и прилога. И на крају – два корисна упозорења: „Кад је реч о прајезичким епохама, врло је тешко говорити о томе шта је сигурно било од почетка широкозначно, а шта представља давнашње преношење – рецимо, са просторних на временске појмове“, и „Треба имати у виду да у језику не влада генерално правило да се речи стварају првобитно ради именовања нечег конкретнијег, а да касније развијају апстрактнија значења“ (Грицкат 1967: 225–226).

3. И. Грицкат упоређује платисемију са могућношћу употребе хиперонима наместо хипонима наводећи да се „поводом сваког цвркута обично [...] каже да *ййишца* цвркуће, јер се врсте птица не распознају или просто не познају“ (Грицкат 1967: 224–225). Даље, на истоме месту, с правом, каже: „На широкозначне речи подсећају и савремене мотивисане изведенице: *лейишлица*, *йрикључак* и сл., које услед мотивисаности могу да значе много ствари, па су стога неприкладне за фигуративну употребу“ (Грицкат 1967: 225).

4. *О симилисемији*. А ево како сам ја, усвајајући термин *йлайиесемија* и основна схватања И. Грицкат о садржају тога термина, из синхроничне перспективе допунила садржај термина *йлайиесемија*, дефинисала га и како сам ову појаву разграничила од сродних појава.

Допунила сам платисемију Ирене Грицкат лексемама из лексичко-семантичке групе *делови људскога йшела*, *људске радње*, *сйања*, *особине* које у својим примарним реализацијама (нагласимо, увек су у питању номинациона, основна значења) могу именовати и означавати два веома слична појма, референта, односно лексемама које су способне да се номинационо реализују у два семантичка садржаја чије су и архисеме и семе веома сличне. Нпр., дефиниција основне семантичке реализације лексеме *глава* у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*¹ гласи: „горњи део човечијег односно предњи део животињског тела у коме се налази мозак и главна чула“; у овој су дефиницији (а исто је и у највећем броју речника других језика) идентификована два референта, два денотата, односно два појма – ’глава човека’ и ’глава животиње’. Исту способност имају и деривати ових лексема, али само они у чијој је творбеној основи цео, или готово цео, семантички садржај мотивне речи; нпр. *главоња човек* и *главоња мачор*.

5. Године 1996. ову сам појаву и ја назвала платисемијом (Гортан Премк 1996), а 2003. назвала сам је симилисемијом (СДР 2003: 8–10). Нешто касније ћу објаснити и потребу измене термина.

Даље, о ’глави човека’ и ’глави животиње’. Како је идентификација двају референата у свим другим случајевима, сем у симилисемији и знак да су у питању две семантичке реализације, два значења једне лексеме, потребно је наћи објашњење за мултиреференцијалност симилисемичних реализација. Објашњење сам видела, а и сада га видим, у типу референата односно у типу именованих семантичких садржаја; и у првome и у другоme семантичком садржају – ’глава човека’ и ’глава животиње’ – веома су сличне и архисеме ’део тела’, уз разлику

¹ У даљем тексту Речник САНУ.

'животињског' или 'људског', и семе нижега ранга 'истакнут', уз разлику 'горњи' или 'предњи', 'округласт', 'са главним чулима', уопште 'важан, битан део тела'. Изгледа да ове разлике у семама у овим семантичким садржајима нису довољне да би се у језичкој свести раздвојила ова два појма – 'глава човека' и 'глава животиње'; а нераздвојеност ових садржаја у језичкој свести огледа се, с једне стране, у томе што деца усвајајући ову лексему истовремено усвајају и њену способност именовања двају референата, а исто је и при усвајању страног језика, и, с друге стране, у томе што се ова два семантичка садржаја у готово свим речницима европских језика идентификују једном лексикографском дефиницијом, што значи да их и лексикографи схватају као једну семантичку реализацију, као једно значење. И ово је управо разлог због кога сам ову појаву назвала симилисемијом.

6. А сад нешто што сматрам важним. Референти у симилисемантичним реализацијама нису истога лексичког ранга; један увек, колико засад знам, припада лексемама оних семантичких поља која су способнија за индуковање семантичких процеса, за индуковање семантичког варирања и у оквиру полисемије, и у оквиру деривације, а други лексемама семантичких поља мање способних за оваква индуковања. У нашем случају један референт припада антропонимима, а други зоонимима, те није, с обзиром на изразиту антропоцентричност и антропометричност семантичких дисперзија, тешко, и без посебних испитивања полисемантичке структуре лексеме *глава* и деривационог система коме је она у фокусу, закључити који од ових двају референата има виши лексички статус. А испитивања показују следеће. Све семантичке реализације лексеме *глава* (а има их преко 30) индуковане су елементима семантичког садржаја појма 'глава човека'; једино је семантичка реализација 'грло, брав; јединка роја, јата и сл.' дата под 4.в. у Речнику САНУ индукована синегдохом, према семантичком садржају појма 'глава животиње', баш као што су и значења 'особа, појединац, личност' и 'пореска глава' дата под истом тачком као а. и б. индукована синегдохом према семантичком садржају 'глава човека'. Исто је и у деривационом систему коме је у основи лексема *глава*; готово сва морфолошко-семантичка варирања индукована су семантичким садржајем појма 'глава човека', нпр. *главан, главанда, главанца, главар, главарда, главарев, главарија, главарина, главарица*, као и многе друге; само је неколико лексема индуковано семантичким садржајем појма 'глава животиње', као лексема *главаџи* са номинационим значењем 'помаљати главу из воде (о рибама)' или лексема *главник* у секундарном значењу 'оглав, улар'; и у једноме и у другоме случају, а и у другим

таквим, поновимо, ретким сличајевима, семантичко варирање индуковано је метонимијом или синегдохом (подврстом метонимије), као у лексемама *главаџи* и *главоња* (и човек и мачор су *главаџи*, па су зато и један и други *главоње*). И да сведемо – семантичка варирања симилисемичних семантичких садржаја овога су типа: индуктор свих варирања, и оних изазваних метонимијом (*он има добру главу*), и оних изазваних синегдохом (*он је глава њородице*), и оних изазваних метафором (*глава клина*), по правилу је семантички садржај примарног референта; садржај секундарног референта може бити индуктор само метонимије или синегдохе, али никада и метафоре, што значи да се садржај секундарног референта у језичкој свести не декомпонује, већ се доживљава, или, боље речено, постоји у језичкој свести више као појмовни (готово као терминолошки), а мање као лексички садржај. На исти се начин понашају све лексеме које у номинационим реализацијама именују делове тела који су заједнички људима и животињама, особине људи и животиња (*леја жена, леја мачка*), процесе које врше људи и животиње (*једе човек, једе њас*), као и особине тих процеса (*убрзано дише човек, убрзано дише њас*).

7. Разграничење *џлаџисемије* и *симилисемије* од сличних *џојава*.

Прво о могућим начинима за разграничење *џлаџисемије* од *џолиссемије*. Један је лексички, други је психолингвистички; први је основни, други је провера првога. Пођимо од онога што имамо у лексичком систему и покушајмо да укратко испитамо лексему *велик* (коју наводи и И. Грицкат). У оквиру тачке 1. која је дефинисана у Речнику САНУ „који је по размерама изнад просечног, нормалног (у једној или више димензија)“ дата су три релативно блиска значења: „а. висок, дугачак; широк; дубок (високог нивоа). б. простран; крупан; развијен, цивилизован. в. који премаша потребну меру; одвећ простран“. Иако ми није циљ да редигујем већ одштампане томове Речника САНУ, ипак морам рећи да у овоме случају имамо и омашки: значење дато под б (али без синонима *цивилизован*, који се лексикографу наметнуо због последњег наведеног примера и *синџагме велики свети*), изгледа да је основно, номинационо, што закључујемо према атрибутској семантичкој позицији у којој се по правилу реализује; значење дато под а. секундарно је јер се по правилу реализује у функцији предикатива. Разлике у семантичкој позицији као месту реализације указују на то да се ради о различитим значењима; и значење дато под в. реализује се најчешће у функцији предикатива, што показује да в. није једнако са б, а семантичка компонента 'несразмеран нечему, неодговарајући неком' (која, додуше није наведена у дефиницији, али је наведени примери потврђују – *циџеле су му велике*,

кайуи му је велики) одваја га и од онога што је дато под а, и од онога што је дато под б. Под тачком 2. дато је значење 'разрогачен (о очима и погледу: у изненађењу, чуђењу, радозналости)'; оно се остварује само у заданој семантичкој позицији (Гортан Премк 1997: 53–55), само са лексичким партнером *очи*, што је довољан доказ његове лексичке посебности, итд. А све ово, или бар део ових доказа, можемо проверити и једноставним психотестом асоцијација; нпр. на лексему стимуланс *велик* реакција неће бити *око*.

Све ово што сам рекла односи се на синхронично стање у лексичком систему; у синхроничном стању, изгледа ми да је историјска широкозначност овога придева ресемантизована према савременим законитостима развитка полисемантичке структуре једне лексеме, што је лексикографима омогућило да на показани начин претпоставе ланчану дисперзију у полисемантичкој структури придева *велик*. Из историјске перспективе, разуме се, све може бити и друкчије.

8. Друго, *о разграничењу илаиисемије од сродних њојава*. Задржаћу се на појавама сличним платисемији. Основна је и, чини ми се, најчешћа, она коју имамо у секундарним значењима примарних лексема, а, можда, и чешће, у секундарним, изведеним лексемама, као што су *ирикључак* и *леишелица* Ирене Грицкат, чија су значења добијена поновљеним метафоричким варирањем истога типа; нпр. *леишелица* је и 'птица која лети, летачица', и 'направа саграђена тако да може летети по ваздуху (авион, балон, ваздухоплов и др.)', и 'врста рибе', а у загонеци и 'чунак на разбоју'. У основи је оваквих изведених лексема накнадно идеографско обједињавање различитих међусобно независних значења добијених истим творбеним моделом; и ово идеографско повезивање искључује могућност да се овако добијена значења разумеју као значења хомонимичних лексема и омогућава да се ова значења разумеју као посебне реализације једне лексеме. Или, друго је значење лексеме *језик* обједињено општом дефиницијом 'оно што је својим обликом слично језику (1)', а под овим је значењем дато 10 различитих семантичких реализација, као: 'комадић, парче коже на обући';² 'помични део браве'; 'зупчасти истакнути део кључа'; 'казалка на ваги'; 'клатно у звона, звечак', да их даље све не наводим. Ова значења међу собом нису повезана, она нису развијена једно из другог ланчаном дисперзијом, већ су сва радијално развијена из основног значења повезивањем сема које се односе на облик – *издужен* и *иокреиљив* (*иокреиљив* само у неким

² Сви примери односно синтагме из примера узети су из Речника САНУ; такође су из дефиниције из истог речника због потребе да се економисе са простором и временом навођени само делови дефиниција довољни за идентификацију појмова.

реализацијама) – полазног семантичког садржаја датог под тачком 1, са циљним семантичким садржајем сваког од наведених значења посебно. Или – *белка* је и 'животиња беле боје или с неким белим обележјем (овца, кобила, кучка, мачка, коза и др.)', и 'беличаста биљка', и 'беличасто воће', и 'жена светлоплаве косе', и 'сребрни новац', и 'беланце' и још штошта што је беличасто. И ова су значења, као и значења лексеме *лейтелица*, добијена понављањем истог творбеног модела коме је творбена основа придев *бео* а циљни садржај 'оно што је бело'.

9. А сад да објасним зашто *језик на цићелама* и *језик на звону*, *звечак* или *белка* ('коза беле длаке') и *белка* ('сребрњак') не спадају, према моме схватању, у платисемију. Код платисемије имамо статичну полисемију, без могућности да из историјске перспективе са сигурношћу претпоставимо првобитно значење као фокус филијације других значења. Међутим, из синхронијске перспективе, накнадном семантизацијом полисемантичке структуре такве широкозначне лексеме може се, бар лексикографи морају и могу, претпоставити основно значење као могући фокус других значења. Нпр., лексикографи су код придева *велик* као основно значење дали оно што се односи на просторну димензију (*велики сѝас*, *велика шума*, *кайуѝ му је велики*, *велико јело*, *велики народ*), затим на временску (*велика ѝрошлосѝ*), па на димензију која се тиче каквоће (*велики учѝшељ*), и да не набрајам даље. Код *језика на цићелама*, *језика на звону* и *белке* – 'козе беле боје', 'жене светле косе' статичност је другог типа; статичност је само у међусобној функционалној неповезаности различитих реализација, док динамичност постоји према индуктору полисемије, према лексеми која им је у творбеној основи. То је један разлог, а други је тај што семантичке садржаје *глава човека* и *глава краве* повезује велика сличност, готово идентичност и архисеме и сема нижега ранга, док семантичке садржаје *језик на цићелама* и *језик на звону*, *звечак* повезују само семе нижега ранга. И још нешто с прагматичног становишта: различита је употребна вредност реализација овако добијених – једне припадају општеусвојеном лексичком фонду, као *језик на цићелама*, а друге баш и не припадају.

10. Сродна платисемији је и могућност употребе ширега појма, хиперонима, наместо ужега појма, хипонима, што наводи и И. Грицкат. Ова је појава по типу семантичког варирања део синегдохе, али је за разлику од синегдохе, које је мало у језику³ (мало је употребе имена

³ Синегдохе је више у експресивном изражавању него у лексичком систему; више је примера типа *кад усѝане кука и моѝика*, *храни мајка два нејака сина на ѝреслицу* и

дела какве целине за саму целину – *глава њородице, нејознајто лице*) веома раширена у лексичком систему. Нпр. лексема *кола* означава и 'возило на точковима (најчешће на четири точка)', али и 'запрежно возило', и 'аутомобил', и 'вагон'; а лексема *народ* значи и 'људи, људство уопште', и 'народност, нација', и 'становништво', и 'становништво нижега слоја', и 'мноштво људи', и 'породица, укућани'; на исти начин и лексема *земља* значи и 'наша планета', и 'копно', и 'земљиште', и 'држава', и још штошта.

Овога типа семантичког варирања много је у ботаничкој и зоолошкој лексици, а оно је, као регуларно и системски, искоришћено и у терминолошкој класификацији и таксонимији појмова из ових области, али је овде, да тако кажемо, искоришћен у обрнутом смеру – од ужега појма ка ширем. Нпр. *зргеч* је и 'слатководна риба дугачка до 40 cm *Percu fluviatilis* из ф. *Percidae*', и општи назив за 'рибе из ф. *Percidae*'; *мачка* је и '*Felix domestica*', и 'фамилија звери *Felcidae*'; а *кокош* и *кокошка* су и '*Gallus domesticus*', и 'фамилија *Gallidae*'; или *љубичица* је и 'врста биљке *Viola odorata*', и 'цела фамилија биљака *Violaceae*', и да не набрајамо даље. Називи ужега појма, као *мачка, кокош, љубичица* речи су општега фонда, а називи ботаничких или зоолошких фамилија термини су, а то су конвенционалне, договорене речи.

Употреба хиперонима наместо хипонима, и кад у језику постоје посебне лексеме за шири и ужи појам (*йџица – врабац, славуј, голуб* и др.), и кад не постоје (*народ, земља, мачка*), веома је слична платисемији, али није платисемија. Код платисемичних семантичких садржаја имамо веома сличне и архисеме и семе, а код семантичких садржаја хиперонима и хипонима имамо исте архисеме, али различите семе, и по броју и по семантичким информацијама. Наиме, код хиперонима семе су општега типа, што се огледа у њиховој неспособности или мањој способности за метафорична варирања; код хипонима семе су веома изражене и метафорички веома продуктивне.

11. Симилисемемија односно мултиреференцијалност је појава коју можемо имати у основним, примарним семантичким јединицама, тј. у основним значењима неизведених речи (као код лексеме *глава*) и у секундарним семантичким јединицама, тј. у дериватима који су добијени метонимијским варирањем (метонимијом или синегдохом), варирањем

десницу руку, него оних типа *глава њородице, нејознајто лице* и сл., али то још увек не значи да *кука* и *мојџика* у лексичком систему реализују семантички садржај *сељаци* (не може се рећи – они су мотике), или да се лексема *йреслица* реализује у систему као *рад* или *йређа, йредење*.

којему је индуктор у архисеми (као код лексема *главаӣ* и *главоња*, како смо већ показали).

12. *Разграничење симилисемије од сродних појава*. Симилисемију од сродних појава одваја пре свега двореференцијалност. Двореференцијалност је омогућена тиме што семантичке садржаје 'глава човека' и 'глава краве' повезује велика сличност, готово идентичност и архисеме и сема нижега ранга. И још нешто, двореференцијалност се у лексичком систему јавља само у симилисемичним реализацијама, увек основним, примарним лексема из лексичко-семантичке групе *човек и делови његовог тела*.

13. Да на крају нешто кажем и о лексикографским решењима симилисемије и сродних лексичких појава. Симилисемични семантички садржаји дају се у оквиру једне дефиниције (исп. *глава* 1). Значења добијена понављањем истога типа метафоричног варирања у оквиру једне полисемантичке структуре дају се као посебне подтачке обједињене општом дефиницијом у којој су наведене семе које су индуковале варирање (исп. *језик* 2). У полисемантичким структурама деривата различита значења добијена понављањем истог творбеног модела дају се као посебне тачке (не треба их давати као подтачке) јер су она развојно готово хомонимна (исп. *белка*). Ово су устаљени лексикографски поступци; ако има и друкчијих, они су омашке, а не грешке. Код лексема где у полисемантичкој структури имамо употребу хиперонима наместо хипонима решења нису ни једноставна, ни устаљена, ни у нашој лексикографској пракси, ни у лексикографији уопште. Могли бисмо само предложити оквире у којима би требало тражити решења. Ако се хипероним употребљава наместо хипонима, а хипоним има у лексичком систему и посебну лексему, онда би требало као прво дати значење хиперонима, па онда давати значења хипонима, без обзира на то што је лексема, могуће, фреквентнија у хипонимичној реализацији, као што је случај код лексеме *кола* (у урбаном језичком стандарду фреквентнија је у значењу *аутомобил*); а да ли ће се хипонимична значења давати као подтачке или као тачке, зависи од самих значења, нпр., ако се једно хипонимично значење даље развија, као што се значење 'запрежна кола' метонимијски трансформише у 'количина која стаје у запрежна кола', онда ће се, највероватније, хипонимичне реализације давати као одвојене тачке.⁴ Кад у лексичком систему не постоји посебна лексема за хипоним, као што је случај код лексеме *народ*, мислимо, да би редослед семантичких реализација, ипак, морао

⁴ Напомињемо да код лексеме *кола* није тако поступљено.

ићи од општијег, ширег ка ужем, посебном, из простог разлога што је у највећем броју случајева тешко, или и немогуће, и из синхроничне, и из дијахроничне перспективе, открити фокус полисемантичке дисперзије; а да ли ће то бити дато под тачкама или под подтачкама, опет зависи од много чега; нпр. у неким од значења лексема *народ* је именица која нема множину, а у другима је пак обична заједничка именица, и та значења треба раздвојити у посебне тачке. Највише је, што би се рекло, збрке и пометње у регистровању термилошких вредности заснованих на могућности употребе хипонима наместо хиперонима; прва је недоследност у томе да ли се ови појмови региструју као термилошки или не, нпр. уз номинациона значења лексема *говече*, *коза*, *коњ*, *крáva* стоји квалификатор зоол., а уз лексему *кокош* не стоји. Мислимо да би се за случајеве када су у питању лексеме које припадају и општем лексичком фонду и термилошком могла применити квалификација, што досад нисмо чинили, „и зоол.“ или „и бот.“, која би, с обзиром на то да изостанак квалификације значи припадност општем лексичком фонду, значила да реч припада и општем и посебном лексичком фонду; нпр. за лексему *гуска* стајало би 1. и зоол. 'а. домаћа припитомљена птица пловуша издуженог врата *Anser domesticus* карактеристичног гласа, која се гаји ради перја, меса и јаја; женка те птице (за коју се верује да је глупа)'; б. мн. 'назив за крупније птице пловуше рода *Anser* из ф. *Anseridae*; општи назив за ф. *Anseridae*', а наглашавању припадности општем фонду допринело би и набрајање у дефиницији хипонимске јединице сема релевантних за семантичко варирање (у дефиницији лексеме *глава* датој под 1.а. у Речнику САНУ нема података о семама које се односе на облик, па, да тако кажемо, више значења дата под 2. 'врста ноћног суда'; 'божићни колачи' др., баш као и експресивно значење 'глупа, ограничена женска особа'; у дефиницијама хиперонимских значења не би требало наводити семе зато што је семантички садржај и хиперонима и термина (а овакви су хипероними ближи термилошкој лексиси) готово само појмовни, у њему су семе мање изражене, у њему је битна појмовна вредност, архисема.

И још нешто о бележењу симилисемије у нашим речницима и речницима уопште. Симилисемична значења дају се само код лексема којима се именују и означавају делови људскога и животињског тела, и то не код свих делова, већ само оних важнијих. Нпр., бележи се да је *глава* и 'глава човека' и 'глава животиње', али се не бележи да и човек и животиња *ходају*, *једу*, *сјавају*. Дакле, симилисемија се бележи код лексема које означавају именичке појмове (делове људскога и

животињског тела), али не и код лексема које означавају њихове статичке и динамичке детерминаторе, не код придева и глагола.

И једна напомена. Лексикографска решења претходе нашим теоријским знањима, те узрок лексикографским несналажењима треба пре тражити у спорости наших теоријских сазнања него у лексикографској невичности.

Закључак. *Плајисемија* или широкозначност је посебан тип вишезначности. То је статична, а не развојна полисемија. Имамо је код лексема код којих ни из историјске, а понекад ни из савремене перспективе не можемо претпоставити ни ланчано, ни радијално семантичко ширење из некаквог историјски примарног фокуса. И. Грицкат наводи као пример за широкозначност лексеми *велик*.

Симилисемија је способност лексема из лексичко-семантичке групе *човек, делови његовог тела, његове особине, радње и сјања* да у својој основној реализацији именују и означавају два веома слична референта – један који се односи на човека и други који се односи на животињу. Нпр., 'глава човека' / 'глава животиње'.

ЛИТЕРАТУРА

- Гортан Премк 1996: Даринка Гортан Премк, О платисемији, *Наш језик* XXXI/1–5, Београд, 76–84.
- Гортан Премк 1997: Даринка Гортан Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Библиотека Јужнословенског филолога, књ. 14, Београд: Институт за српски језик, 59–67.
- Грицкат 1967: Ирена Грицкат, *Стилске фигуре у светлу језичких анализа*, *Наш језик* XVI, Београд, 217–235.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, 1959 –.
- СДР 2003: *Семантичко-деривациони речник. Свеска 1: човек – делови тела*, ред. Даринка Гортан Премк, Лингвистичке свеске 3, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 7–18.

Darinka S. Gortan Premk

PLATYSEMY AND SIMILISEMY IN THE POLYSEMANTIC
STRUCTURE OF ONE LEXEME

S u m m a r y

Platysemy or broad-meaning is a special type of multiple meaning. It is static, but not developing polysemy. Platysemy relates to neither lexemes where, neither from historical nor sometimes from contemporary perspective, we can suppose, neither chain-like nor radial semantic spreading from some historical primary focus. Irena Grickat gives an example of broad-meaning of *velik* (big) lexeme.

Similisemy (similar meaning) is the capability of a lexeme from the lexical-semantic group *man, parts of the human body, its characteristics, actions and states* to give name and denote, in its basic function, two very similar referents – one referring to a man and the other referring to an animal. For example, *head of a man/head of an animal*.

Key words: polisemy, platisemy, similisemy, semantic realization, semantic variation, polisemantic structure.

УДК 811.163.41:061.22(497.11)
811.163.41'26

Оригинални научни рад
Примљен 20. септембра 2018. г.
Прихваћен 11. октобра 2018. г.

СРЕТО З. ТАНАСИЋ*

(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

ДВАДЕСЕТ ГОДИНА РАДА ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Одбор за стандардизацију српског језика основан је прије двадесет година (12. децембра 1997) с циљем окупљања стручњака и научних институција ради изучавања српског језика на синхронном и дијахронном плану, које би водило (и) осавременењавању књижевнојезичке норме у његовој екавској и ијекавској верзији, као и језичког планирања, које би водило језичкој политици примјереној ситуацији насталој послје распада бивше државе Југославије и у њој српскохрватског језика, који је био заједнички у четири југословенске републике. Планирање језичке политике и њено спровођење струка успјешно може да обавља искључиво у доброј сарадњи с државом. Послје распада српско-хрватског језичког заједништва у Србији нема утврђене језичке стратегије и државне језичке политике. Одбор за стандардизацију српског језика на ту чињеницу је указивао и нудио стручну помоћ држави. У раду се говори о раду, резултатима и проблемима којим се бавио и с којим се сударао Одбор за стандардизацију српског језика од оснивања до данас.

Кључне ријечи и изрази: српски језик, језичка политика, језичка стандардизација, Одбор за стандардизацију српског језика.

* sreto.tanasic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Опис и стандардизација савременог српског језика* (бр. 178012), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Текст представља значајно проширену верзију реферата *Одбор за стандардизацију српског језика – искуства и поуке из двадесетогодишњег рада*, који је аутор прочитао на 20. јубиларној седници Одбора за стандардизацију српског језика у САНУ 12. децембра 2017. године, који ће бити објављен у *Сисима Одбора за стандардизацију српског језика*.

Крај XX вијека означио је и крај функционисања српскохрватског стандардног језика, који је опслуживао говорнике четири републике бивше државе Југославије. Није то био „природни“ крај једног стандардног језика. Уосталом, и у његовом прерастању из српског у српскохрватски поред лингвистичких фактора важну улогу су играли и друштвено-политички, па је на сличан начин дошло и до његове разградње, што није било баш ни неочекивано. „Уосталом, збивања ове врсте, која се тичу судбине (стандардних) језика, ионако више зависе од политичке но од научне, лингвистичке воље (с којом се она прва може подударати, али и не мора)“, како би рекао Милорад Радовановић (2004: 103–104). Да су на помолу нове прилике, било је јасно српским лингвистима. Још се није назирао крај поигравања тла широм простора које покрива српски језик (нити се Црна Гора била кандидовала за самосталну државу, нити су њене политичке елите кандидовале језички израз за посебан, црногорски језик)¹ када се родила и остварила замисао да се оснује Одбор за стандардизацију српског језика. Основан је прије двадесет година, 12. децембра 1997. године полазећи од „потребе за окупљањем стручњака за српски језик и институција које се научно баве српским језиком на целокупном његовом говорном простору, као и потребе за језичким планирањем које би водило адекватној језичкој политици и пракси, нарочито нужној у новим државним и новонастајућим међународним околностима“. Ово је написано у децембру 1997. године, када још ништа није било завршено на просторима бивше СФРЈ и српском говорном и националном простору. Оснивачи Одбора су три академије наука и умјетности: САНУ, ЦАНУ и АНУРС, Институт за српски језик САНУ и Матица српска, факултети из Србије, Републике Српске и Црне Горе на којим се студира српски језик, те Српска књижевна задруга.

Оснивачи су закључили *Споразум о оснивању Одбора за стандардизацију српског језика*, у чијем првом члану су наведени циљеви:

– обједињавање људи од науке и струке, као и њихових институција, на целокупном говорном простору српског језика како би програми истраживања стандарднојезичке и комуникацијске проблематике били што плодотворнији;

– систематско нормирање српског језика, с екавским и ијекавским изговором, свеобухватно и у појединостима, и израда одговарајућих до-

¹ О појави уситњавања и умножавања стандардних језика на словенском југу Радовановић говори као о својеврсној балканизацији, која се врши „под утицајем европске воље“ (Радовановић 2004: 109). Да ли под утицајем ове лектире, или неке друге, и сâм сам негдје користио тај термин за исту појаву.

кумената и приручника, као и доношење аката који би обезбеђивали проходност меродавних иновација у нормативистици и језичкој пракси;

– доприношење међународној сарадњи домаћих институција и стручних појединаца са странама и уклапању српског језика и србистике у међународне пројекте и стандарде, термилошке, комуникацијске и информатичке, а, када је неопходно, и оглашавање у међународним форумима, агенцијама и институцијама;

– унапређивање сарадње с државним органима како би србистика, и материјално, и кадровски, и програмски, могла јачати и оспособљавати се за адекватно реаговање на нове изазове, процесе и програме, који се, и зависно од технолошких (р)еволуција и независно од њих, намећу или се могу наметати на домаћој и међународној сцени.

Тако су се први пут објединиле институција и људи од струке, који су постигли готово једногласан став о најважнијим питањима у вези са статусом српског језика у Србији и на целокупном говорном подручју и око предлагања мјера које би водиле унапређењу његовог положаја.

Први председник Одбора био је академик Павле Ивић – од оснивања 1997. до своје смрти 1999. године, затим академик Милка Ивић од новембра 1999. до јануара 2001. године, отада је на његовом челу био академик Иван Клајн, до 12. децембра 2017. године, када је на своју молбу разријешен те функције због година и слабог здравља.

Шта је радио и шта ради Одбор за стандардизацију српског језика – питање је на које би требало бар у виду краћих напомена одговорити.

Циљ Одбора је, већ је истакнуто, окупљање стручњака и научних институција ради изучавања српског језика на синхроним и дијахроним плану, које би водило (и) осавремењавању књижевнојезичке норме у његовој екавској и ијекавској верзији, као и језичко планирање, које би водило језичкој политици примјереној ситуацији насталој после распада бивше државе Југославије и у њој српскохрватског језика, који је био заједнички у четири југословенске републике. Иницијатори оснивања Одбора, и његови оснивачи, били су свјесни да је у новим околностима нужно осмислити и проводити језичку политику у складу с новим приликама. У озбиљним нацијама и уређеним државама језичка политика је један од најзначајнијих стубова укупне националне политике. Разумљиво – планирање језичке политике и њено спровођење струка успјешно може да обавља искључиво у доброј сарадњи с државом. Језичко планирање обавља струка у сарадњи с државом, а језичку политику проводи држава у сарадњи са струком. Послије свих друштвених, демократских и сваких других промјена на размеђу вијекова у Србији, између осталог, нема ни државне језичке политике. По мно-

гим потезима које је вукла у том домену прије би се могло рећи да се одје спроводе туђе језичке политике.

Треба рећи да су се око Одбора окупили готово сви српски лингвисти, ангажовани у његовом раду, као чланови Одбора или његових комисија за поједине језичке области. Предлоге у правцу осмишљавања језичке политике готово једногласно подржавају језички стручњаци и широка културна јавност. Ка осмишљенијем и национално одговорнијем вођењу језичке политике водио би недавно урађен предлог измена Закона о језику у Министарству културе и информисања, а у чему активно учествује Одбор – ако се усвоји бар приближно онакав како је урађен. Ово министарство са садашњим својим министром разумјело је значај српског језика као централног стуба националног и културног идентитета; нажалост, још увијек није тако у другим министарствима.

Одбор, с обзиром на околности у којим је почео да ради, није имао вријеме за дуже припреме и прављења планова рада. Одмах је ушао у послове, с вјером да је нужно да дјелује, да ухвати корак с бурним временом. О томе свједоче подаци сачувани у *Списима Одбора за стандардизацију*, публикацији коју је Одбор покренуо и која је првих петнаестак година редовно излазила као годишња публикација. Читајући данас прве свеске *Списа*, уочавамо да је постојала готово идила између државе и Одбора: о томе свједочи много дописа органима тадашње савезне државе (СРЈ), и њених република Црне Горе и Србије, и Републике Српске, као и дописа највиших државних органа упућених Одбору. У тим дописима највиши представници државе и република показују спремност за сарадњу с Одбором у регулисању свих питања у вези са статусом и функционисањем српског језика. Међутим, од тога је мало шта остало као резултат важан за статус српског језика, сем финансијске помоћи за објављивање неких публикација штампаних у то вријеме. Била је у једној, већ давној, години значајнија финансијска подршка раду Одбора из три министарства у Влади Републике Србије. Како знамо, дошло је до разградње СРЈ, политичке прилике у Црној Гори су се измјениле, статус српског језика значајно погоршао, а ни нове власти у Републици Србији нису показивале интерес за рјешавање питања српског језика, много агилније су се (утисак је био: и радије) бавиле питањима језика националних мањина. Распадом бивше Југославије у Србији и код Срба уопште чува се много тога из прошлости што је на штету српских националних интереса, а ако је нешто добро било, тога се одричемо. Отада је дуги низ година дописивање са органима Републике Србије имало један смјер, у ријетким приликама смо добијали било какве одговоре на наше дописе у вези са ситнијим и крупнијим питањима

која се тичу статуса српског језика. Такав случај био је 2014. године кад је поводом дописа Одбора органима Србије ради хитног доношења закона о језику министар просвјете Томислав Јовановић одговорио и изразио спремност за сарадњу у свим питањима која се тичу српског језика, али тај министар се кратко задржао. А 2015. године обратио се министар просвјете Срђан Вербић са захтјевом да се Одбор укључи у стандардизацију букварске ћирилице. Ако су забиљешке тачне, имали смо прилику да у раду годишње сједнице Одбора једанпут учествује и помоћник министра, коме је упућено подоста критике и питања на рачун бриге о српском језику, на примјер због катастрофалног стања српских лектората у свијету. Наравно, ништа није учињено да се такво стање поправи – данас готово да нема ни тог катастрофалног стања; број српских лектората у славистичким центрима свијета се смањивао, док су државе које баштине заједнички српскохрватски језик чиниле напоре да учврсте лекторате тих новонасталих језика, посебно хрватског. На ово смо више пута озбиљно упозоравали. Тек посљедње двије године, за мандата новог министра културе успјели смо да добијемо саговорнике и чини се да је направљен некакав помак у том погледу: има изгледа да почнемо као држава водити бригу о лекторатима.

Указао бих и на још неке друге задатке којим се Одбор бавио, а који су пред њега стављени у Програму рада, који је усвојен у јесен 1998. године.

Одбор је у Програму рада истакао да ће пратити и подстицати рад на капиталним пројектима. На подстицај Одбора за ово вријеме урађен је низ капиталних дјела нужних за осавремењавање стандарднојезичке норме: *Образни речник српскога језика* Мирослава Николића (2000), *Речник српскога језика* у редакцији Мирослава Николића (2007, 2011). У едицији „Прилози граматици српскога језика“ објављена је *Творба речи у савременом српском језику* у двије књиге академика Ивана Клајна (2002 и 2003), *Синтакса савременога српског језика: његова реченица* групе аутора, у редакцији академика Милке Ивић (2005), *Лексикологија српског језика* Рајне Драгићевић (2007), *Фонологија српскога језика* Снежане Гудурић и Драгољуба Петровића (2010). Такође, на подстицај Одбора приређена је измијењена и допуњена верзија *Правилника српскога језика* у издању Матице српске (2010) и његова ијекавска верзија (2014). На крају, објављена је *Нормативна грамика српског језика* средњег обима у екавској (2013. и 2014) и ијекавској верзији (2015) академика Предрага Пипера и Ивана Клајна. У штампи је *Синтакса сложене реченица у савременом српском језику* групе аутора, у редакцији академика Предрага Пипера (у међувремену је изашла из штампе).

Поред ових капиталних дјела, која су настала на подстицај и уз подршку Одбора, чланови Одбора су у овоме периоду објављивали и друге књиге сличног карактера – граматике, језичке савјетнике, правописне приручнике. Објављен је и велики број монографија и студија о различитим питањима савременог српског језика, које представљају научну подлогу за осавремењавање и допуну језичке норме. Нпр. чланови Комисије за синтаксу, према извјештају ове комисије, објавили су преко четрдесет књига које су настале на директни или индиректни подстицај и/или уз подршку Одбора за стандардизацију српског језика. Слично би се могло утврдити и за друге комисије.

Програмски циљеви Одбора остварују се и учешћем његових чланова – и његових комисија – на многим научним скуповима, често и у организацији таквих скупова, о чему свједоче зборници с таквих скупова – да поменемо зборнике са два скупа о синтакси у организацији Комисије за синтаксу и један о творби у организацији Комисије за творбу при МКС, те последњи управо објављен зборник о терминологијама са скупа који је одржан у организацији Комисије за терминологију при МКС, а у организацији САНУ и Института за српски језик САНУ. Не умањујући значај многих скупова и зборника с њих који нису поменути, да овдје само поменемо и редовне годишње скупове слависта у Вукове дане на Филолошком факултету у Београду и зборнике радова с њих, од којих су многи у вези с програмом Одбора.

Интензивнији и видљивији рад на промовисању српског језика, његовог статуса у друштву – од школства до универзитета, у јавном животу, у дијаспори и славистичким центрима свијета, статуса ћирилице, заузимање за заштиту српске писане баштине на предавањима, трибинама, у емисијама, у штампи – резултат је и честих расправа на Одбору и његовим комисијама, посебно Комисији бр. 7 – за односе с јавношћу и решавање неодложних питања. Чланови Одбора су свесрдно и активно подржали и двије сродне акције за чување и његовање српског језика, које су покренули Министарство културе и информисања и лист *Политика*, а на последњој (деветнаестој) годишњој сједници то је био и један од закључака Одбора. Да поменемо посебно и честа учешћа чланова Одбора на језичкој трибини у Коларчевој задужбини, и да издвојимо посебније да су сарадници на изради Речника САНУ у септембру 2014. у оквиру *Дана европске баштине* одржали серију предавања под називом *Речник Српске академије наука и уметности – од речи до њисмености*. Био би велики списак свих сличних активности чланова Одбора.

Већ у тачки 2 Програма рада Одбора истакнуто је да ће он „подстицати рад на хитном остваривању библиографских пројеката“. Иако се могло учинити више, и овдје има резултата. Тако су на подстицај Одбора настале *Библиографија радова из морфологије и творбе речи (1950–2000)* Милице Радовић Тешић и Весне Ломпар, у оквиру програма Комисије за морфологију и творбу речи, и *Грађа за библиографију српске синтаксе* (2000. и 2004) у оквиру Комисије за синтаксу. Ова библиографија је допуњена јединицама из посљедњих десет година и ускоро ће бити на сајту ради увида и допуна, надамо се идуће године и објављена. Надамо се да ће и библиографија из морфологије и творбе бити допуњена и настављена. Вриједи овдје поменути и цјелокупну библиографију часописа *Наш језик* (2012), као и часописа *Јужнословенски филолог* (2013). Иако није рађена у сарадњи с Одбором, значајна је и библиографија радова из творбе ријечи коју је урадио проф. Божо Ђорић, а пред нама је и недавно изашла једна специјална – библиографија Института за српски језик САНУ 2007–2017. И неке друге комисије Одбора за стандардизацију српског језика су наговијестиле скороу израду библиографија.

Одбор је ставио у своје задатке и бригу о изграђивању научног подмлатка. За двадесет протеклих година увећао се значајно број високообразованих језичких стручњака, неке институције су значајно порасле. Тако је у Институту за српски језик САНУ удвостручен број запослених, а са десетак доктора наука прије десет година данас их је преко четрдесет. Међутим, не треба заборавити да се у међувремену догодила Болоња, па ћемо резултате тек моћи да процјењујемо. О овоме је било говора и на Одбору; на једном од посљедњих је и закључено да је потребно замолити професоре на факултетима да појединим способним студентима на докторским студијама дају теме за докторску дисертацију у складу са потребама попуњавања бјелина. Ову идеју требало би дефинисати, можда и са списком неких важних неистражених тема, и доставити факултетима. У Институту за српски језик САНУ образована су одјељења за дијалектологију и савремени српски језик; истина, тим дисциплинама сарадници Института су се и дотад интензивно бавили. Осим тога, Одбор се бавио и многим појединачним питањима функционисања српског језика: указивао је на случајеве кршења правила стандардног језика и предлагао рјешења.

За све вријеме постојања Одбор за стандардизацију српског језика бавио се питањем статуса српског језика и његовог писма – ћирилице. Залажемо се да српски језик као национални језик добије у нашој држави, као и на цјелокупном српском говорном подручју, статус какав треба

да има, те да се ћирилица, неправедно и беспотребно потиснута, врати на српске националне и језичке просторе. За тридесетак година, од почетка потреса на просторима бивше државе Југославије, о српском језику и писму није вођена одговарајућа брига, а ни у вријеме српскохрватског језичког заједништва посљедњих деценија није било боље. Већ сам поменуо да у Србији нема утврђене језичке политике. Зато је држава мало чинила за српски језик и ћирилицу, што је видљиво гдје год погледамо. Мали је број часова српског језика у основним и средњим школама, што не може обезбиједити квалитетну наставу, а на факултетима се српски језик не изучава. Зато се у нашој земљи говори и пише лош српски језик, то готово да никога не брине сем струке. *О српском језику* често ништа не знају или знају врло мало они који доносе важне одлуке у вези са српским језиком. Отуд и имамо за посљедицу да је држава доносила погрешне и тешко поправљиве одлуке, насупрот чињеници да је Одбор препоручивао другачије. Зато је Одбор покренуо иницијативу да се српски језик уведе као обавезан предмет на све факултете, са програмима прилагођеним природи студија. Наравно, нисмо идеалисти; од ове иницијативе до остварења вјероватно ће проћи још подоста времена.

Као што се види, више је учињено на плану језичког проучавања него на плану језичког планирања и провођења језичке политике. Ово прво струка може како тако и без државе; држава по аутоматизму даје извјесна средства за проучавање српског језика. Као што је већ речено, провођење језичке политике је на првом мјесту обавеза државе у хармоничној сарадњи са струком. Зато на оно обавезно и логично питање које се поставља на почетку сваког научног истраживања, па и у области језика, коме ће то истраживање служити ми, нажалост, можемо најтачније одговорити – никоме. Јер држава се не користи резултатима језичких истраживања и мишљењем језичких стручњака, ни у доношењу језичке стратегије и планирању језичке политике ни у њеном провођењу.

Уредништво једног часописа за културу и књижевност поставило ми је питање како долазимо до проблема и како их решавамо? Проблеми нам сами долазе. Као што се из претходног може видјети, различита је проблематика у вези са српским језиком која заокупља нашу пажњу. Може се рећи све што је у вези са изучавањем српског језика, његовим нормирањем, бригом о статусу српског језика и ћирилице, тражење најбољих рјешења у оквиру језичке политике – јесте предмет наше пажње. На сваком пољу има много проблема. У вези са овим, често нам се обраћају појединци и установе с питањима, а често и сами уочавамо разна одступања од норме српског језика. За таква питања за-

дужимо неку од комисија Одбора или појединце да припреме предлог рјешења и образложе га. Слично је и кад је посриједи језичка политика. Пратимо дешавања у земљи и на цјелокупном српском националном и језичком простору, запажамо проблеме који искрсавају, пратимо како држава намјерава да ријешити неко питање и предлажемо шта би било најприхватљивије. За неко, важно, питање сазнамо тек кад држава донесе одлуку, око неких нам се обраћају појединци или институције. Нажалост, држава нас често не послуша код доношења важних одлука. Зато се у дијелу јавности понекад стиче утисак да Одбор не ради свој посао. Ипак примједба јавности: „Ми мало знамо о свему томе“ оправдана је и опомиње нас да нађемо начин да је чешће обавјештавамо.

Кад од некога добијемо питање, одговор шаљемо ономе ко нам се обратио. Ако је нормативна препорука од ширег значаја, било да нам се неко обратио или је неко од чланова Одбора уочио проблем, своју препоруку и објављујемо да би и другима била доступна. О неким крупнијим питањима, било да се тичу статуса српског језика и језичке политике или стандарднојезичке норме, дајемо посебна тумачења, која су названа *одлуке*. И те се одлуке објављују у часопису за српски књижевни језик и језичку културу *Наш језик*. Обиљежавајући двадесет година рада Одбора, те одлуке смо објавили и у посебној књизи. Оне свједоче и о многим питањима којим смо се бавили, па и о стасовању Одбора, и неким властитим слабостима и проблемима, и о сазријевању и усавршавању његовог рада. Такође, понешто од ових наших савјета дајемо и у средства информисања, оне који се тичу језичке политике шаљемо и директно државним органима – министарствима, понекад и премијеру. Уз то, сви значајнији ставови и све одлуке Одбора објављују се и на сајту Института за српски језик САНУ у рубрици Одбор. Настојаћемо да отворимо сајт Одбора како бисмо били видљивији и доступнији најширој културној јавности. Наша је дужност, смисао је рада Одбора за стандардизацију српског језика, да резултати нашег рада дођу до широке културне јавности, и то на цјелокупном српском говорном подручју. Тако ћемо доприносити и бољој писмености нације, свих који се служе српским књижевним језиком, подизању нивоа језичке културе и, што је посебно важно, подизању свијести о значају српског језика и писма као најзначајнијих чинилаца српског културног и националног идентитета. У временима кад држава закаже у томе, остаје да то чине интелектуалци и културна јавност. Наша историја нас учи да смо тако живјели већи период свога постојања.

Поред набрајања резултата рада Одбора, а нису могли ни сви крупнији бити побројани, треба истаћи да је Одбор на својим годишњим

засједањима, анализирајући рад и резултате, истицао и одређене слабости. Његове комисије, или већи број њих, у посљедње вријеме нису се често састајале, нису се довољно ангажовале; рад се сводио на индивидуални научни рад, што је свакако вриједно – и што представља научну подлогу стандардизацији српског језика и сл. Али изостајале су активности важне за дјеловање Одбора, понекад су ипак пролазили проблеми а да се Одбор није огласио кад је требало да се огласи. Више пута смо истицали да рад и учинци Одбора умногоме зависе од рада његових комисија. Уочљив је био пад елана у раду извјесног броја чланова комисија, и њихових председника, па и неких чланова Одбора. На то је могло утицати извјесно разочарање односом државе према српском језику, игнорисање Одбора кад јој се обраћао и указивао на проблеме у вези са статусом српског језика и ћирилице. Такође, за двадесет година доста чланова Одбора и чланова комисија је умрло, неке су стигле године, неки су се удаљили од комисија, а то није праћено редовним попуњавањем и подмлађивањем комисија. На то је указивано и на годишњим засједањима Одбора, председницима комисија упућиван је апел да их подмлађују. У том смислу Комисија бр. 7, мали Одбор, ове године је донијела закључак и доставила га свим председницима комисија у коме се тражи да обавезно бирају нове чланове и своје потпредседнике. Не мисли се на обавезно масовно укључивање нових чланова, али се тражи стално подмлађивање, узимајући у обзир расположиве кадрове у научно-наставним центрима на цјелокупном језичком простору.

Одбор полази од неспорне чињенице да језичку политику воде заједно држава и струка: језичко планирање врши струка у тијесној сарадњи с државом, а језичку политику утврђује и проводи држава у тијесној сарадњи са струком. Одбор у своме раду полази од становишта да је струка дужна да држави стоји на располагању код утврђивања и спровођења језичке политике. Зато је у протеклим годинама разматрао многа питања која се тичу статуса српског језика и писма у Србији и на другим дијеловима српског језичког простора, као и положаја српског језика у славистичким центрима у свијету. И давао је своја мишљења и предлоге у вези с тим – и када држава није имала довољно слуха за мишљење струке. Свједоци смо да су неке државне одлуке из домена језичке политике усвојене без консултовања струке донеле тешке и тешко поправљиве посљедице; на другој страни – трпимо посљедице што држава није у одређеним приликама дјеловала, и кад је Одбор то предлагао. То је зато што у Србији послје распада државе Југославије није било утврђене језичке политике.

Без обзира на ову чињеницу, Одбор није одустајао од ангажовања око ових питања – везаних за статус српског језика у најширем значењу те ријечи; радио је на испуњавању обавеза које су пред њега постављене приликом оснивања. Напоредо са праћењем језичке проблематике и давања мишљења кад је сматрао да је то потребно или кад му се неко обраћао за савјете, Одбор је покушавао и да сагледа проблеме с којим се суочавамо кад је посриједи национални језик и да понуди одговоре који би помогли у осмишљавању српске језичке политике. У посљедње вријеме Одбор је био суорганизатор научних скупова о најактуелнијим питањима језичке политике: тако је 2013. у САНУ, са још неколико институција оснивача и Одбором „Ђорђе Зечевић“ за неговање и унапређење ћирилице, одржан научни скуп под називом „Српски језик и актуелна питања језичке политике“, 2015. скуп под називом „Српски језик и актуелна питања језичког планирања“ – опет у САНУ. Реферати с тих скупова објављени су (Танасић, ур. 2014; Танасић, ур. 2016). На ова два скупа разматрана су готово сва питања која би била значајна при утврђивању националне језичке политике. А у закључцима с овог другог скупа стоји и тај да је нужно с државним органима утврдити приоритете језичке политике. По правилу, оваквим скуповима не присуствују они представници државе у чијем домену би требало да буде (и) брига о српском језику. А на првом од ових скупова један реферат је био посвећен управо стратегији језичке политике у Републици Србији. То што је речено могло би се пренијети и у Републику Српску (Пипер 2014); и нормално би било да се језичка политика планира и проводи на цјелокупном српском језичком и националном простору. Сличан скуп је одржан и у АНУРС у Бањој Луци, а реферати су такође објављени (Реметић, ур. 2012). Године 2017. одржан је округли сто „Српски језик и српско писмо данас“ у АНУРС у Бањој Луци у организацији две академије — АНУРС и САНУ и Одбора за стандардизацију српског језика. Између осталог, у закључцима је истакнута потреба да се без одлагања приступи научној обради и публикавању српских средњовјековних рукописа из БиХ, чиме би се стало на пут њиховом присвајању. На једном таквом скупу подробно је говорено о језичкој ситуацији Срба у Хрватској (Пуповац 2016), на једном о језичким проблемима Срба у Црној Гори (Стојановић 2014).

Сматрамо да је крајње вријеме да држава преузме свој дио одговорности за статус српског језика, за утврђивање и провођење језичке политике, да се истакне политичка воља унутар српске друштвене и политичке заједнице и доведе у хармонију са струком како би се трајно водила брига о статусу српског језика и писма. Данас, двадесет година

од оснивања Одбора, има мањих назнака да је у нашој држави, и у Републици Српској, сазрела свијест о значају српског језика као националног језика за очување националног идентитета, па и суверенитета, и назире се определијељеност највиших државних органа за приступ изради националне језичке политике, у чему се види и Одбор за стандардизацију српског језика. Захваљујући томе, неке ствари значајне за статус српског језика су помакнуте: у овој години Министарство културе и информисања је покренуло рад на измјенама закона о језику и писму, у који је укључило и рад представника Одбора за стандардизацију српског језика. Не знамо још какве ће измјене донијети закон, ако се и донесе, али је сигурно да ће се кренути ка поправљању статуса српског језика и ћирилице, да ће се од стања запуштености кренути ка стању уређености. Приликом израде стратегије културе ово министарство је такође на одговарајући начин ангажовало и стручњаке за српски језик, а од тога је важнија чињеница да је оно препознало значај српског језика као једног од централних чинилаца српског националног и културног идентитета. Можемо очекивати и од Министарства науке и просвете значајно бољи однос према националном језику.

Одбор данас окупља велики број српских језичких стручњака и све релевантне институција и већ послуже првих година дјеловања постао је ауторитативно тијело, које се не цијени само на просторима српског језика, већ је изазивао и поштовање код стручњака у окружењу, посебно из земаља које баштине исти некад заједнички нам језик. Са задовољством се може констатовати да је данас сагласност српских лингвиста о значају Одбора и потреби његовог дјеловања на остваривању задатака који су утврђени прије двадесет година и већа него у вријеме његовог оснивања.

Послије двадесет година рада Одбора за стандардизацију српског језика са доста разлога можемо констатовати да је он учинио много; многа питања у вези са статусом и(ли) функционисањем српског језика не би била покренута ни ријешена без њега; Одбор је препознат у научним и културним круговима на српском језичком простору. Заслуга је и његова што је покренута израда капиталних и других дјела значајних за осавремењавање стандарднојезичке норме, што су урађени неки нови инструменти стандардног језика, што у нашој културној јавности расте свијест о мјесту српског језика и писма у друштву, на крају – што су неки одговорни представници државе у Србији и Републици Српској схватили значај српског језика и потребу за осмишљавањем српске језичке политике за цјелокупан српски језички простор. То нам даје снагу да у наредним годинама и деценијама радимо и снажније и организованије, сабор-

но, на остваривању задатака који стоје пред Одбором, а његов значај и улога данас нису мањи, већ – напротив – већи, исто тако и изазови.

ЛИТЕРАТУРА

- Пипер 2014: Предраг Пипер, О стратегији језичке политике у Републици Србији, у: *Зборник Института за српски језик САНУ II. Српски језик и актуелна питања језичке политике*, ур. Срето Танасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 117–129.
- Пуповац 2016: Milorad Purovac, Језично планирање данас и питање језичног планирања Срба и Хрватској, у: *Зборник Института за српски језик САНУ III. Српски језик и актуелна питања језичког планирања*, ур. Срето Танасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 41–51.
- Радовановић 2004: Milorad Radovanović, Srpski jezik na razmeđi vekova, u: Milorad Radovanović, *Planiranje jezika i drugi spisi*, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 95–114.
- Реметић, ур. 2012: Слободан Реметић, ур., *Језик и исмо у Републици Српској*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске; Одјелјење књижевности и умјетности, Књига 13.
- Стојановић 2014: Јелица Стојановић, Актуелни процеси у вези са писмом и језиком у Црној Гори – задаци науке и језичке политике, у: *Зборник Института за српски језик САНУ II. Српски језик и актуелна питања језичке политике*, ур. Срето Танасић, Београд: Институт за српски језик САНУ, 151–166.
- Танасић, ур. 2014: Срето Танасић, ур., *Зборник Института за српски језик САНУ II. Српски језик и актуелна питања језичке политике*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Танасић, ур. 2016: Срето Танасић, ур., *Зборник Института за српски језик САНУ III. Српски језик и актуелна питања језичког планирања*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Срето З. Танасић

ДВАДЦАТ ЛЕТ РАБОТЫ КОМИТЕТА ПО СТАНДАРТИЗАЦИИ СЕРБСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

Комитет по стандартизации сербского языка был основан двадцать лет назад (12. декемврија 1997) с целью собрать специалистов и научные учреждения ради изучения сербского языка на синхронном и диахронном планах, которое вело бы и к осовремениванию литера-

турно-языковой нормы, а также ради языкового планирования, которое вело бы к языковой политике, соответствующей ситуации, которая возникла после распада бывшего государства Югославии и в ней сербско-хорватского языка, который был общим в четырех югославских республиках. После распада сербско-хорватского языкового сообщества в Сербии нет установленной языковой стратегии и государственной языковой политики. Инициаторы основания Комитета, и его учредители, понимали, что в новых обстоятельствах нужно установить и проводить языковую политику в соответствии с новыми условиями. Разумеется – специальность может успешно планировать и проводить языковую политику исключительно в хорошем сотрудничестве языковой специальности и государства. Комитет считает, что государству давно пора взять на себя часть ответственности за статус сербского языка, за установление и проведение языковой политики, давно пора проявить политическую волю в рамках социальной общности и политического сообщества и согласоваться со специальностью для того, чтобы забота о статусе сербского языка и письма была постоянной.

В статье речь идет о работе, результатах и проблемах, которыми занимался и с которыми сталкивался Комитет по стандартизации сербского языка со дня своего основания по сегодня. Отмечены более значимые результаты работы. И у Комитета есть заслуги в том, что было начато составление капитальных и других произведений значимых для осовременивания стандартноязыковой нормы, что были сделаны некоторые новые инструменты стандартного языка, что в нашей культурной общественности возрастает сознание о месте сербского языка и письма в обществе, в конце – в том, что некоторые ответственные представители государства в Сербии и Республике Сербской поняли значение сербского языка и необходимость разработать сербскую языковую политику для целого сербского языкового пространства. Указывается и на некоторые слабости в работе Комитета в предыдущих двадцати годах.

Ключевые слова и выражения: сербский язык, языковая политика, языковая стандартизация, Комитет по стандартизации сербского языка.

Оригинални научни рад
Примљено 5. октобра 2018. г.
Прихваћено 11. октобра 2018. г.

ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ*
(Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик са јужнословенским језицима)**

О ЗНАЧЕЊУ И УПОТРЕБИ ВРСТА ПЕРФЕКТА

Аутор на основу анализе релевантне грађе покушава разрешити проблем значења перфекта и плусквамперфекта (перфекта II). При томе постаје свестан да Белићеве категорије индикатива и релатива у прецизнијим истраживањима нису сасвим погодне као теоријска платформа, јер држећи се њих морали бисмо занемарити неке важне детаље које даје употреба личних глаголских облика.

Кључне речи: перфекат, крњи перфекат, плусквамперфекат (перфекат II), прошлост, прошлост за прошлу ситуацију.

1. Уводна разматрања

1. Данашњи перфект (I) у српском језику дефинише се као облик који „значи процес (радњу или стање [...]) у прошлости“ (Стевановић 1991: 607), али и „садашњу готовост радње [...] или садашње стање [...], без обзира на вријеме када се радња извршила“ (Мусић 1926–1927/I: 128; Стевановић 1991/II: 606). Постоје две верзије перфекта: са помоћним глаголом и без њега (пуни и крњи перфекат).

1.1. Прво ћемо прелиминарно размотрити досадашња схватања о пуном перфекту. На пример:

— Истина, подсмевају им се Темишварци да су им варошке краве *иојеле* тротоар (Сремац 1977: 23).

* jelenajo@bitsyu.net

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси* (178006), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

— *Јели* ти газдарица *рекла* да ме не сачекаш? (Ћосић 1976: 27).

1) Да разгледамо први пример.

а) 'Краве су појеле тротоар' пре него се 'Темишварци подсмевају', и пре него што о томе Сремац извештава. Једини одређени временски аспект јесте прошлост у односу на два поменута ослонаца.

б) Ближег обавештења о времену догађаја у прошлости – никако нема. То значи да је перфектом овде означена неодређена прошлост.

в) У мало дубљој позадини осећа се значење 'резултативности': 'поједени тротоари' огледају се у блатњавим сокацима које Сремац подсмевајући се заправо и слика.

2) Други је пример у облику питања, па је догађај о којем је реч заправо замишљен, без симптома који би сведочили о реализованости. Но, свеједно се мисао односи на неодређено време прошлости. И то је значење прошлости ослоњено на 'време говорења' Ћосићевог јунака.

3) Ваља нам сада прецизирати временски ослонац од којег се одмерава 'прошлост'.

а) У другом случају то је време у које пада говорење о догађају, али без прецизнијег увида у само полазиште: то је општа ситуација у којој се дешава говор.

б) Могли бисмо устврдити да ослонац о којем управо размишљамо, у ствари, пада у 'садашњост', шире и мало непрецизно схваћену као временска 'ситуација'.

в) Први случај нам помаже да уочимо једну демаркациону линију: у прецизнијем посматрању постаје јасно да су 'краве појеле тротоар' пре него што се 'Темишварци подсмевају', али и пре времена у које аутор о томе извештава. Утврђујемо да без посебне ознаке ослонац од којег се полази у одређивању догађаја као прошлог није конкретно одређен, већ је то општа 'временска ситуација' у коју пада и само говорење ('садашњост').

г) Али то време може бити и друкчије дато: језичким средствима импостираним у исказ: 'Темишварци им се подсмевају' у садашњој ситуацији, неодређено заправо у којем њеном сегменту, ако би се сегментирала у односу на тај моменат, што је једино и могуће. Али се перфекат управља према 'подсмевању' – сада директно, а не посредством ситуације. Ако, дакле, у контексту облика постоји неки критериј за усмерење перфектове прошлости, било да је то прилошка одредба или реченица с којом је у вези она коју чини лични глаголски облик, онда је усмерење прецизније него кад такав моменат не постоји. Ваља наравно додати да тај додатни ослонац за временско усмерење не мора бити

у ситуацији говорења, и обично није, него се налази тамо где одредба показује: 'Темишварци им се подсмевају да су им краве још у лето појеле тулузину'. – Сада се перфекат управља према 'у лето', и тиме је прецизирана сама прошлост, а не време према којем се она одмерава. Итд.

д) Ова дистинкција је теоријски битна, и теоретичари на основу овога утврђују да постоје две врсте перфекта: индикативни, чије се време одмерава са поласком од 'времена говорења'; и релативни, са временом које се одмерава према моменту датом у реченици. Не каже се, додуше, како ствар стоји управо у наша два случаја: 1) када се критериј налази у садашњој ситуацији, 2) када се њиме само прецизира временско значење облика, овде перфекта као прошлост, а у другом случају нпр. футур према будућем моменту или сл.

4) Крајњи исход наше анализе гласи: ослонац за одређивање временског значења перфекта – и у начелу глаголских облика уопште – јесте 'време говорења' као општа ситуација, или (и) време које означава посебна одредница садржана у тексту. Други ослонац је 'јачи' од првог, и кад постоји у исказу, време говорења има статус помоћног момента.

5) И још: перфекат означава временски однос претхођења према својој 'тачки ослонца': а) ако је 'слободан', онда је та 'тачка' време говорења о радњи; б) а ако је 'блокиран' каквом временском одредницом – онда према времену њоме означеном.

1.2. Посебно место у теоријским расправама има облик перфекта у употреби коју Стевановић (1991: 610–613) назива 'квалификативном'. При томе он полази од Маретићевих разматрања о том проблему.

а) Маретић (1963: 628), наиме, такав перфекат именује 'прошло-садашњим', и налази га у примерима као: одовуд *се наднијеле* над њега стијене кабларске, а одонуд овчарске, а и одоздо и одозго тако *су се* стијене ових двију планина *склојиле* да се ништа не види „(стијене су се дакле наднијеле, па се још и данас надносе, оне су се склопиле, па су још и данас склопљене)“.

б) Стевановић, прихватајући Маретићева објашњења у главнини, даје уз њих напомену по којој тако употребљен перфекат „говори да се по утиску – а овде је управо утисак релевантан за употребу перфекта – некада у прошлости, неодређено кад, и ирелевантно је кад, извршио перфектом означени процес, и да тај утисак условљава употребу глаголског облика којим се *de facto* означава стање, стално стање дотичних субјеката“ (Стевановић 1991: 611).

в) Стевановић, како видимо, сталност 'стања' објашњава резултативним значењем перфекта. Ни Стевановић ни други тумачи значења

перфекта не примећују да је то метафоричка употреба његова, и да се земљишни облици само представљају помоћу глагола кретања: 'наднијеле се', 'надносе се', а то излагању даје извесну живост и свежину.

г) Но овде је место да бацимо општи поглед на семантички распон, и означне могућности перфекта у целини гледаног. Несигурно је како схватамо заправо 'прошлост', и како функционише перфекат. Изгледа да се прошли догађај 'препознаје' управо по симптомима у време говорења, па се на основу тих симптома 'закључује' о постојању догађаја који их је узроковао. Али је резултат врло различито заступљен, има сасвим неједнаку улогу у семантичкој структури перфекта. На једном крају наших варијаната резултат је једино реалан, а прошли догађај сугериран метафором; на другој пак резултат никако и није видан у ситуацији споразумевања. То је само сведочанство о широким могућностима људске мисли да искористи неку чињеницу за развој многоструких идеја. Али те идеје примарно извиру из те чињенице. Уосталом, изгледа да је резултативност садржана и у првобитној означној функцији перфекта,¹ и да се затим из првобитног језгра значење перфекта развијало у разним правцима захватајући релевантне семантичке секторе.

1.3. Крњим перфектом по Стевановићу (1991: 616) „нарочито се често означава релативна прошлост“: – Јесен је већ увелико; *ојало* лишће, *пропишћали* путеви од кише, Дрина *надошла* и мутна, а гола стрњишта пуна тромих врана. – Крњим перфектом, објашњава Стевановић, означено је да се догађај „десио у прошлости, пре даног, такође прошлог тренутка у коме се то констатује“.

1) Ова почетна Стевановићева анализа није ни прецизна ни тачна.

а) Наиме, пред нама је уметнички текст и слика позне јесени: гола природа без лишћа на дрвећу, на мокрим стрњиштима пуно тромих врана, висок водостај на Дрини, а вода мутна. У ту слику уграђени су, међутим, умети који на неки начин прекорачују њен оквир: 'опало лишће, пропишћали путеви' – и инсистирају на неком дешавању које стоји у позадини као изазивач онога што је у слици приказано. 'Опалост лишћа', 'пропишћалост путева' – јесу позитивне чињенице, али писац ставља до знања да су те чињенице резултат 'опاداња' лишћа, или 'надолажења' воде на путеве. Исто је и код 'надошла Дрина'. Ту се, у тој уобичајеној и готово идиоматизованој синтагми, врло слабо осећа

¹ „Тако *он је њао* првобитно је значило 'он лежи после пада': Али у току времена дошло је до померања значења, па се овај опис почео употребљавати да изрази и да се неки догађај десио, ако последице тога и не трају више [...]“ (Паул 1956/IV: 137).

значење претходног 'надолажења' – већ је у првом плану сама слика надошле реке.

б) Стевановић је прецизнији и јаснији у анализи других случајева, као: – Змај јој *мејнуо* главу у крило па спава и сл. – Овде крњи перфекат „казује стално стање истовремено с прошлом радњом у вези са којом се употребљава, исто отприлике као и да је речено: Змај спава с главом у њеном крилу“ (1991: 618). Сем да је то стање 'стално', Стевановићево објашњење је прихватљиво, и подсећа на словенски перфекат уопште, који нпр. у руском никада не садржи помоћни глагол (Виноградов 1972: 439 и д.).

2) Стевановић (1991: 620), даље, наводи и друкчије случајеве употребе крњег перфекта, тј. да се у примерима као: – Једног дана одмах по сунчевом смирају Кушмел и његови окупили се око трпезице – „крњим перфектом означава извршење процеса (радње или стања) у прошлости“. Боље је рећи да је у првом плану догађај, а његов резултат се препознаје тек даљим тумачењем смисла текста. Но, не негирајући да крњи перфекат може означавати и прошлост у односу на време у које се о томе говори, нама је овај случај помало сумњив. 'Једног дана, одмах по сунчевом смирају', као и горе код пуног перфекта, као да прецизира значење прошлости. Али ту као да нешто недостаје јер као да перфекат овде значи и претхођење времену седења 'за трпезицом'. И стварно, ако у обзир узмемо нешто шири контекст него што је код Стевановића:

Бјеше у почетку јесени. Једнога раднога дана, одмах по сунчаном смирају, Кушмел и његови *окупили се* око трпезице, на којој се димљаше пура у дрвеној здјели. Прије но што ће сјести да једу, зачатише сви једноглице „Оченаш“ и баш *изрекли* „приђи краљевство твоје“, кадли Бакоњино танко ухо, кроза сву вјетрену хупу, чу коњски бахат, те потече к вратима [...] (Матавуљ 1990: 31).

Најпре у датом исечку Матавуљева текста имамо исказ који у широким потезима одређује време збивања у прошлости: 'у почетку јесени'. Затим ужа одредница 'једнога радног дана', па још ужа 'одмах по сунчаном смирају' на свој специфичан начин прецизирају време догађања. Сада долази сличица чије средиште чини 'трпезица' на којој 'се димљаше' пура. Имперфекат карактерише ту сличицу као временски на неки начин одређену. У односу на ту сличицу са задимљеном пуром додатно се описују 'Кушмел и његови', и тек се они описују као да су се накнадно укључили у слику тако што су 'се окупили'. Нема сумње, ако перфекат 'окупили се' показује прошлост, онда је то у првој

линији према слици, а тек у другом плану стоји време прошлости у односу на приповедање.

3) Није истина, рекосмо горе, да крњи перфекат није у стању означити и прошлост према времену кад се о томе говори. Тај факат је посебно видљив у случајевима употребе имперфективног крњег перфекта, које опет налазимо код Стевановића: – *Био* један цар па *имао* три сина и једну шћер коју је у кавезу чувао и хранио као очи у глави. – Његово објашњење гласи: „У време причања приповетке [...] ми ту имамо констатовање да је оно што се износи крњим перфектима *био* и *имао* било у прошлости и, синтаксички, ништа друго, па би место крњег ту могао доћи и пуни перфект, с помоћним глаголом. А и у једном и у другом случају то је индикативно употребљен тај облик“ (Стевановић 1991: 621).

4) Стевановић се у својим објашњењима позива на И. Грицкат (1954: 10) и утврђује да је разлика међу перфектима само у томе што је крњи перфекат „с осетнијом експресивношћу“. Ми ћемо се о томе изјаснити нешто касније.

2. Плусквамперфекат (п е р ф е к а т II) „означава радњу (бивање или стање) која се извршила (а врло ретко вршила) у прошлости пре нечега другог, што је означено неким такође претериталним временом, или се пак то подразумева из целе језичке ситуације“ (Стевановић 1991: 665): – Таман *беше изнела* хлеб да метне у пећ, а сва се запурила од посла и ватре, те дошла још руменија, – док ето ти Раке оздо [...] (Глишић 1973: 29); – Пред зору сам дошао кући, легао сам, да спавам; Видовдан *је био прошао* (Црњански 1974: 9).

1) Плусквамперфекат се јавља у две обличке верзије: са имперфектом и перфектом помоћнога глагола. Та особеност је повезана са варирањем значења.

а) Са имперфектом помоћнога глагола плусквамперфекат се ослања на врло јасну слику у прошлости, у односу на коју је радња основнога глагола прошла ’беше изнела (хлеб)’ – изнесени хлеб је видно временски конкретизован, обелодањује се у јасној слици временске ситуације, у којој се овде (исп.: ’таман’) очекује и дешава нешто вредно пажње (актуелизован је).

б) Са перфектом помоћног глагола ’(Видовдан) је био прошао’ имперфект је ослоњен додуше на време које означава перфекат у реченици ’У зору сам дошао кући’, али без прецизнијег опредељења тачке ослонца (’био је прошао’ се никако не односи нпр. на ’у зору’, нити на било који конкретнији моменат доста нејасно описане ситуације у коју

пада то 'у зору'. Једино је јасно да 'Видовдан' претходи доласку кући као општој чињеници прошлој за време писања о томе.

2) Закључујемо да плусквамперфекат означава претхођење неком времену у прошлости, те да је то време конкретније оцртано имперфектом пом. глагола, док је перфекат слабији у оцртавању времена, сем што упућује на прошлост у односу на 'време говорења'. То сам собом (у различитим случајевима на различите начине) показује следећи пример, који само наводимо, без анализе. Нека он буде само углед, а анализа грађе долази у следећем поглављу нашег рада:

А кад *се* Аћиму женско *родило*, Лука *није донео* рибу. *Није* ни *долазио* из воденице да види унуку. Три недеље *је живело*. Живана *је њлакала* док *је раседлавала* његовог коња. *Враћао се* из трговине. „Неко зло у кући?“ упитао је. „Узе нам га бог“. *Усџао је* са вечере, *оџишао* у тор, *наслонио* главу на вола и *није могао* да заплаче. За даћу *је* Лука *донео* торбу рибе (Ћосић 1976: 185).

2. Преглед грађе

1. Перфекат значи нешто што се десило у неодређеној прошлости, а чије последице могу, али не морају бити видљиве на месту и у време где и када се обавља споразумевање о томе. Ево два примера који одговарају таквој дефиницији перфекта:

Наше село *имало је* цркву; а цркве *је имала* попа. Поп *је*, опет, *имао* цркву, село и попадију. То јест: поп *је служио* цркву, *уџрављао* селом и *живео* с попадијом (Лазаревић 1963: 78).

Била једна удовица са једнијем малијем синчићем. *Није имала* нигдје ништа осим једне мале кућице и једне башче. Сирота удовица *није могла* ништа радити, јер *је била* саката, него *је* од милостиње *живјела* и дијете *хранила* (Припов. 1992: 99).

а) У исказу 'Била једна удовица [...]' – сем општег значења прошлости, перфекат никако није локализован у времену и простору, и зна се само да је то било пре говорења о томе.

б) И не само то, него су непознати и актери описаних прилика: непознато је ни ко је удовица ни ко је њен синчић.

в) Прича једноставно испливава из непознатог и почиње се испредати око почетних тврдњи, које затим постепено добијају обресе животне збиље. Читалац се у даљем излагању полако оријентише и почиње осећати као окружен сликама и ликовима, све познатијим и познатијим како тече прича.

2. Друкчије ствар стоји у следећем примеру:

У суботу 9. јула 1900. године, Чедомир Илић, главно лице овог романа, *корачао је* лагано својим уобичајеним путем из Библиотеке на Теразије, па Крунском улицом на Врачар, где *је давао* лекције једном гимназисту. *Било је* око пет сати предвече. Дан *је био* као сваки летњи дан. Улице *се сивеле* од прашине. Из њих *је била* још топлина јаке дневне припеке. Ипак *се осећало* нешто свежине од ветра који *се дизао* са запада и *носио* покоји облак. Света *је било* пред кафанама, по тротоарима. Врапци *су се чули* на крововима, у олуцима. Један шегрт *је ишао* средином улице, *носио* на глави трубу од фонографа и *певао* колико га грло доноси једну орфеумску песму која *је* тада била у моди (Ускоковић 2004: 7).

а) Тачан датум и време дана прецизно одређују време догађања.

б) Слика је тиме конкретизована, и перфекти својом бројношћу, мада не и разноликошћу садржаја у целини оцртавају дешавање, али и многе друге моменте.

в) Но оваквим, календарским одређењем времена, у позадину ступа однос догађања према времену говорења. Желимо ли се изразити у терминима Ј. Вуковића (1951), ваља нам о овоме рећи да је релацијска функција перфеката уступила скоро сасвим место локализацијској.

г) Дошло је дакле до неутрализације перфекатског значења облика, и оно је сведено на нешто слично временском значењу релативног презента за прошлост, приповедачког презента или историјског, како се обично каже. Зато је и могуће перфекат у оваквим случајевима заменити презентом.

(1) Ако замена првог перфекта 'корачао је' презентом није задовољавајућа, чини се да је то стога што до њега није изгледало да ће бити речи о догађајима.

(2) Зато су сви остали сасвим подложни замени: – [...] где *даје* лекције једном гимназисту. Око пет *је* сати предвече. Дан *је* као сваки летњи дан. Улице *се сиве* од прашине. Из њих *бије* још топлина јаке дневне припеке [...].

г) Постоје, међутим и средства и временски односи који се друкчије описују, и друкчији статус имају у причању. Ево једног случаја који ће то показати:

Све до тога тренутка Лазар *се колебао*; сад *је био решен*. Давно и давно, још у првим часовима љубоморе, *јављала се* у њему ова мисао, али *је он сам одбијао и ирригушкивао*. И што *је он* њу више *гушио*, тим *јаче је она избијала, јуришала* на његово срце и *борила се* с њим по читаве дане и ноћи [...] (Веселиновић 1962: 39).

(1) Иницијални адвербијал 'све до тог тренутка' карактерише и с почетне стране уоквирава основну ситуацију. Из те ситуације истовремено искључује, и у претходно време поставља садржај перфекта 'колебао се'. Може се рећи, ако апстрахујемо понешто, да перфекат 'колебао се' указује на прошлост у односу на 'тај моменат' и на слику која му следи. Али је прецизније речено да перфекат – упућујући заправо на прошлост у односу на време приповедања – свој садржај локализује у време које прецизира адвербијал 'све до тога тренутка'.

(2) Перфекат '(сад) је био (решен)' једнозначно упућује на (прошло) време у односу на време приповедања, и у тој ситуацији локализује свој садржај ('решен' има придевски карактер и атрибуира субјекат истичући дату особину његову у времену на које упућује перфекат: атрибутско-прилошка одредба).

(3) Нешто су компликованији односи у којима се догађа оно на шта упућује перфекат 'јављала се (ова мисао)', као и сви остали за њим. Адвербијал 'давно и давно, још у првим часовима љубоморе' својим првим делом као да је амбивалентан. 'Давно' се, наиме, може тумачити и као ауторов, а и као израз јунака. Зато се прошлост коју означава може схватити као да се ослања или на прошлу ситуацију, или на време приповедања. Други део пак једнозначан је и у одређивању прошлости, јер полази од времена приповедања. Но перфекти у сваком случају имају локализацијски карактер – наравно: поред означавања прошлости.

(4) Рекло би се, када су временски облици везани за исту ситуацију, не треба ни сумњати да су истовремени у реализацији садржаја. Али та тврдња не би у свим случајевима била тачна. а) Облик 'био је (решен)' у реализовању садржаја није ничим ограничен у датој ситуацији, па је логично сматрати да се односи на целу. б) Облици који су временски обухваћени адвербијалом 'још у првим часовима љубоморе' – перфекти 'јављала се' и 'одбијао је' не одају симптоме било какве директне временске узајамности, те им се може признати само везаност за исту ситуацију, и ништа више – изотемпоралност (Симић–Јовановић 2002: II). в) Остали облици перфекта могу се сматрати истовременим у извршењу својих садржаја. Дајемо пример у коме се такви односи јасно, иако не увек на исти начин, јасно огледају:

После, у кафани, *сипао је* у себе ракију да одагна из груди лутајући куршум. А од кукурикања до фењера *све је исто било*: мамурно, мучно и дуго, и станарка у дворишту сваког дана *йевала је* исте песме. У исто време и увек исто *кукурикао је* и кафански петао [...] (Ћосић 1976: 161).

У кафанском дворишту *играла су се* деца. Најпре *су њавила* 'снешка белића', касније га југ *изгризао, њолизао* до земље, а сунце *је разгрнуло* снег и деци *њонудило* песак за игру. Он их *је* у почетку *мрзео*, па *се свикавао*, гледајући како се играју (Ћосић 1976: 162).

[...] ова Зора, *мислио је* једнога дана кад *је био* најтужнији, можда је сироче (Ћосић 1976: 162).

д) У случајевима који следе:

[...] госпођица *је њићала* како *је* врата *оѡворила* шта ви радите (Лазаревић 1963: 20).

Кад је *пришао* и *сѡусѡио се* крај пласта, *села* је близу њега [...] (Ћосић 1976: 155).

Дане *је ѡпрошио* у ниској кафанској собици с расклиматаним дрвеним креветом и окрњеном тестијом за воду, и *усѡјајао* чим *се* кафански петао огласи, брзо *уѡдао* у чакшире, *сѡављао* шубару на главу, *огрѡао* гуњ, из зелене укљештене тестије између колена, као да гуске коље, сам себе *њоливао* и *њѡускао* воду по лицу (Ћосић 1976: 158).

— два перфекта у првом наведеном примеру стоје у односу управне и временске зависне реченице. Без обзира на редослед у низу, први од њих – имперфективан – има локализацијску функцију: смешта радњу у ситуацију која је оформљена перфективним, другим, који означава почетну временску границу њену. Није ствар у томе да 'како је врата отворила' стоји изван ситуације и постфактичку временску сферу обележава својим резултатом или сл., већ у томе што његов садржај чини саму ту границу о којој је реч: њеним доласком започиње временска сфера у којој се дешава 'питање'. Оба перфекта, уз то, означавају и прошлост према времену говора.

ђ) У неким забележеним случајевима позиција перфекта није увек обична, чак напротив: каткада је врло компликована.

ђ1) У примерима које наводимо перфекат се нашао у реченици која зависи од управнога глагола у перфекту:

Веровао је да *је* она *исѡричала* некоме [...] (Ћосић 1976: 159).

[...] присетио се да *је* и *њошао* ка Сави (Ћосић 1976: 161).

ђ2) У случајевима као следећи компликације су и много веће:

— Морам вам само казати да се бојим да ћете се покајати што *сѡе* такав уговор са мном *склоѡили* (Лазаревић 1963: 26).

— Сад ћеш ми ваљда веровати да ме *је ѡрошла* сва воља на даље ашиковање (Лазаревић 1963: 41).

Отвориће нове дућане, магазе, закупиће цело поље до Мораве. Синови ће знати да им је то мајка *зарадила*, заједно с Ђорђем *зарадила*. Неће никада зажалити што *се* мучила и *радила* не пазећи на благе дане, што је *надничаре* и слуге терала [...] (Ћосић 1976: 97).

[...] претили су да ће попалити куће оним који *нису дошли* (Ћосић 1976: 115).

(1а) Низ 'да се бојим да ћете се покајати што *сīе* такав уговор са мном *склопили*', у првом примеру, састављен је од управног презента 'бојим се', од којег зависи футур '(да) ћете се покајати', а од овога зависи перфекат '(што) сам склопио (уговор)'. 'Бојим се' карактерише футурски садржај само као евентуално остварљив, али то не утиче на значење времена, дакле будућег у односу на 'бојим се', те и на говорну ситуацију. Перфекат '(што) сте склопили' упућује на претхођење времену футура, нејасан је однос према говорној ситуацији.

(1б) Сличне су прилике у последњем случају, али не у односу на време приповедања, већ говора јунака ('претили су'): перфекат '(који) нису дошли' остварује се пре футурске радње '(да) ће попалити (куће)', али је нејасно да ли пре или после 'претњи'.

(2а) У другом по реду примеру перфекат '(да ме) је прошла' означава прошлост и у односу на 'ћеш веровати', а и на време кад Лазаревићев јунак пише о томе.

(2б) У претпоследњем један од футура – '(да им) је зарадила' – у поновљеној ситуацији означава исто, прошлост у односу на управни футур 'ће знати'. Посматрајући исказ у којем је употребљен – 'синиви ће знати [...]', рекло би се да перфекат значи прошлост и у односу на управну реченицу, и на време кад се о томе говори. Али шири контекст 'Толико имање Катића [...] ће наследити, и још веће, још ће она са Ђорђем зарадити' приказује односе у компликованијем светлу, па би се рекло да је све замишљено као будућност у односу кад Симка о томе сања.

3. Плусквамперфекат (перфкат II) редак је у употреби, али је забележено довољно примера за овдашњу анализу. У свим нашим случајевима употребљен је перфективни глагол.

а) Често се каже да је плусквамперфекат у ствари најчешће синониман са перфектом кад овај указује да неки догађај претходи другоме у прошлости. Пример који смо нашли код Лазаревића сам собом несумњиво сведочи о томе:

И тек што *сам био ојвориио* врата и видео онај значајан поглед који, кад су врата шкрипнула, беше укочено управљен поврх њих – тек

сам, велим, одшкринуо врата, а неки затворац који осећам да је унутра, у мени хтеде их против моје воље и силом залупити и оставити ме напољу (Лазаревић 1963: 168).

(1) Плусквамперфекатски облик 'био сам отворио (врата)' и контекстуално и значењски је потпуни еквивалент перфекта 'одшкринуо сам (врата)' – односно оба значе исту радњу која се остварује пре сличнице окарактерисане аористом 'хтеде (их залупити)'.

(2) На исто излази и могућност узајамног замењивања, као и употреба једог од њих у обе позиције: – И тек што сам (био) отворио врата [...] – тек сам, велим, (био) одшкринуо врата, а неки затворац [...] хтеде их [...] силом залупити.

(3) Али еквиваленција ипак није апсолутна. Она ће бити постигнута кад одстранимо једну суптилну разлику на овој релацији. Наиме, плусквамперфекту у реченици претходи 'тек што', а перфекту 'тек'. Рећи ћемо друкчије: да је наиме плусквамперфекат употребљен у временској реченици, док се перфекат налази у реченици која је напоредна са оном у којој стоји аорист, и која чини средиште ситуације. Успоставићемо једнакост односа да бисмо видели како се понашају облици: – И тек сам (био) отворио врата [...] – тек сам, велим, (био) одшкринуо врата, а неки затворац [...] хтеде их [...] силом залупити.

(4) Сада ћемо се вратити изворној форми примера и размислити да ли у првој позицији боље 'пасује' перфекат или плусквамперфекат. С изненађењем утврђујемо да благу предност у временској реченици ипак има перфекат, док у напоредној плусквамперфекат сасвим добро одговара, као и перфекат. Но узећемо верзију са управо обрнутим распоредом облика од онога који је поставио аутор: – И тек што сам отворио врата [...] – тек сам, велим, био одшкринуо врата, а неки затворац [...] хтеде их [...] силом залупити. Значи у ствари да у временској реченици у којој се означава прошлост у односу на управну радије стоји перфекат, јер је тиме избегнуто двоструко означавање претхођења.

б) Претхођење прошлој радњи или ситуацији означено је и у следећим забележеним примерима:

Ја сам се толико био *ѝридигао*, да сам тај дан ручао с њима заједно; дотле сам јео у својој соби, јер ме мрзело облачити се (Лазаревић 1963: 20).

Госпођице, овај је прст мој болесник (њега је била *ѝојарила* кључалом водом. Ја сам јој, пошто је прснуо мехур, мазао раствором сребрног нитрата), ја имам право да га у свако доба прихватим и да видим како је [...] Ухватих је за руку и почех завиривати у прст који је био излечен још давно [...] (Лазаревић 1963: 23).

Дошао сам у два на ручак. Она је се била *ошкравила*. Изгледала ми је необично слатка (Лазаревић 1963: 25).

Било је пре једно недељу дана. По ноћи се било *йриближило* и вампирима су чекали да се минутна сказаљка на сахату помакне за један чеперак, те да дигне поклопце са њихових ковчега (Лазаревић 1963: 29).

(1) У првом примеру плусквамперфекат 'био сам се придигао' упућује на догађај који претходи ситуацији у којој се остварује радња означена перфектом 'ручао сам'.

(2) Исто тако у другом 'била је попарила' претходи перфекатској радњи 'мазао сам'. Но ту се нашао и перфекат '(пошто) је прснуо (мехур)', који исто тако упућује на претхођење 'мазању'. Плусквамперфекат сасвим добро стоји у самосталној реченици, као што – рекосмо горе – у временској за прошлост добро стоји перфекат.

(3) И у два следећа примера плусквамперфекат је у самосталној, у првом случају, или у напоредној реченици, у другом, – и у оба случаја је на свом месту.

б) У следећем забележеном примеру временски односи нису сасвим јасни, нити је извесно да је плусквамперфекат на месту:

О свима који се огаздише причало се шапутало се да су орући и копајући нашли ћупове злата. По веровањима и предањима, није било моравске макве, веће баре и газа на рекама где се Турци *нису били йодавили* с бисагама пуним дуката (Ћосић 1976: 261).

У односу на општу приповедну ситуацију садржај плусквамперфекта заиста је реализован у прошлости. Али нема неког ближег момента о који се опире значење претхођења, па је вероватно овде прихватљивији перфекат: – По веровањима и предањима, није било моравске макве, веће баре и газа на рекама где се Турци *нису йодавили* с бисагама пуним дуката.

в) Следе случајеви са плусквамперфектом у којем је помоћни глагол у облику имперфекта:

Беше се искућило доста народа. Попа већ позвао одборнике у заседање, па одлучује са њима *ко ће шта носити* (Ранковић 1958: 28).

Попеску *беше угасио* свеће на клавиру и свираше напамет [...] (Лазаревић 1963: 17).

Ја се *бејах нагнуо* над књигу и гледах илустрације (Лазаревић 1963: 25).

Маринку је играло срце од радости. Он је често видео ону одлучност на лицу Иванову. Премишљао је само о томе како и шта да ради те да се Иван не врати својим старим друговима [...] – Међутим, Иван се *беше већ решио*. У души својој он је [...] *био раскрстио*. Он не мо-

гаше бољег пријатеља себи наћи од човека који је толики пријатељ сину његовом (Веселиновић 1962: 171).

(1) Плусквамперфекат у првом примеру има ограничавајућу функцију у опису ситуације. Тиме што остварење претходи ситуацији, а резултат чини њен део, истакнут је прелом, и то је послужило као одличан разграничител ситуације од онога што јој претходи. Имперфекат помоћнога глагола сигурно утиче на појачање дискурзије, и самим тим упечатљивости израза.

(2) Овим обликом изгледа да се постиже нешто приснији однос између претходећег догађаја и основне ситуације: 'беше угасио – и свираше'; 'бејаш се нагнуо – гледах'. Уз то је слика нешто упечатљивија него у случају употребе облика са перфектом помоћнога глагола.

(3) У последњем примеру поред облика са имперфектом 'беше се решио' стоји са перфектом 'био је раскрстио'. Оба облика указују на претходеће догађаје главној ситуацији која је описана претходним исказима. Интересантно је овде само указати на разлику двају облика у директној конфронтацији: 'беше се решио' описује више резултат – решеност Иванову у главној ситуацији него само 'решавање'; 'био је раскрстио' упућује не виша на сам догађај у неодређено време пре те ситуације.

(4) Додајемо још два примера који не дају ништа ново већ потврђују што смо утврдили у претходној анализи:

Лазар већ *беше одмакао*. Као да су га муње шибале [...] Дах му се заустављао. Он осети да га памет оставља, некакав мрак паде му на очи [...] Из једног грма према њему појави се човек. Како га муке *беху обузеле*, он га није честито ни видео а толи познао (Веселиновић 1962: 37).

Беше скочио на ноге, али је стајао на месту као закован [...] (Веселиновић 1962: 50).

3. Закључне напомене

1. Перфекти означавају прошлост у односу на време говорења.
2. Сем тога перфекти могу или морају упућивати на још једну временску релацију.

а) Перфекат у декларативним реченицама обавезно означава прошлост у односу на говор субјекта управне, а способан је да такав однос успостави и према управној реченици иначе, односно према оној која описује ситуацију догађања. Први је у литератури окарактерисан као 'транспозитив', а други као 'релатив'.

б) Сем релацијског значења перфектом се у неким случајевима радња локализира у време које означава прилошка одредба или зависна реченица.

3. Плусквамперфекат (перфекат II) означава прошлост у односу на неку прошлу ситуацију. При томе облик са перфектом помоћнога глагола претхођење означава као неодређену прошлост; облик са имперфектом помоћнога глагола успоставља приснију везу са ситуацијом која служи као ослонац за временско одмеравање радње, а оставља и упечатљивији утисак од онога другог.

ИЗВОРИ

- Веселиновић 1962: Јанко Веселиновић, *Хајдук Ситанко*, Београд: Бранко Тоновић.
- Глишић 1973: Милован Глишић, *Рога, Пријовейке*, Београд: Просвета.
- Лазаревић 1963: Лаза Лазаревић, *Пријовейке*, Београд: Просвета.
- Матавуљ 1990: Симо Матавуљ, *Бакоња фра Брне*, Београд: БИГЗ.
- Припов. 1992: Војислав Ђурић, *Анџологија народних њријоведака*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ранковић 1958: Светолик Ранковић, *Горски цар*, Београд: Нолит.
- Сремац 1977: Стеван Сремац, *Пој Ђира и њой Сџира*, Београд: Просвета.
- Ћосић 1976: Добрица Ћосић, *Корени*, Београд: Просвета.
- Ускоковић 2004: Милутин Ускоковић, *Чедомир Илић*, Београд: Политика – Народна књига.
- Црњански 1974: Милош Црњански, *Дневник о Чарнојевићу*, Београд: Нолит.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1998: Александар Белић, *Ојшџа лингвистџика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Виноградов ²1972: Виктор В. Виноградов, *Рускиј јзык (грамматическое учение о слове)*, Москва: Высшая школа.
- Делбрик 1893: Berthold Delbrück, *Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen*, Leipzig.
- Маретић 1963: Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Мусић 1926–1927: Аугуст Мусић, Прилози науци о употреби времена у српскохрватском језику I/II/III: *Глас СКА СХХI* (други разр. 66/1926), 109–173, СХХIII (други разр. 67/1927), 69–119, СХХVI (други разр. 69/1927), 1–59.
- Паул 1956: Herman Paul, *Deutsche Grammatik I–IV*, 4. Aufl., Halle–Saale: Niemeyer Verlag.

- Симић–Јовановић 2002: Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Српска синџакса*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика – Јасен.
- Стевановић⁵ 1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I–II, Београд: Научна књига.
- Стојановић 1921: Љубомир Стојановић, О значењу и употреби глаголских облика у реченицама, *Јужнословенски филолог* II, Београд, 187–219.
- Стојићевић 1951: Aleksandar Stojčić, *Značenje aorista i imperfekta u srpskohrvatskom jeziku*, Razred za filološke in literarne vede, Dela 3, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Jelena R. Jovanovic Simić

ABOUT THE IMPORTANCE AND USE OF THE PERFECT

S u m m a r y

The author, based on the analysis of the relevant material, tries to solve the problem of the meaning of perfect and perfect II. In doing so, he becomes aware that Belić's indicative and relative as a verb category in more precise research is not entirely suitable as a theoretical platform, since, in adhering to them, we should ignore some important details that make use of the words of verbal forms.

Key words: perfect, perfect II, past, past for the past situation.

УДК 811.163.41'367
811.163.41'38
371.671:811.163.41

Оригинални научни рад
Примљено 26. августа 2018. г.
Прихваћено 11. октобра 2018. г.

ВЕСНА Д. ФИЛИПОВИЋ*
(Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за српски језик)**

ГЛАГОЛСКЕ ИМЕНИЦЕ КАО КОНДЕНЗАТОРИ РЕЧЕНИЧНОГ ЗНАЧЕЊА У УЏБЕНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА ЗА СТАРИЈЕ РАЗРЕДЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Под номинализацијама подразумевамо стварање номиналних средстава уместо вербалних. Овај процес карактеристичан је за многе европске језике, па и за савремени српски језик. Том процесу језичке кондензације погодују научни, административни и журналистички стил, док је за књижевноуметнички мање карактеристичан.

У овом раду се на грађи из уџбеничке литературе (*Читанка и Граматика*) испитује и утврђује место и значај глаголских именица као кондензатора реченичног значења у њима и даје објашњење о узроку њихове употребе у тим изворима. Показује се да су глаголске именице као кондензатори реченичног значења у уџбеницима присутне не само у сегментима који су написани научним, него и у сегментима који су написани књижевноуметничким стилем, а у раду ће се потражити и одговор на питање шта све може утицати на њихову употребу.

Кључне речи: уџбеници српског језика, реченична кондензација, глаголске именице, научни стил, књижевноуметнички стил.

1.1. У укупном речнику српског језика именице су најфреквентнија врста речи. Свакако у српском језику, у његовом речнику, именице заузимају високо место и захваљујући чињеници да је процес језичких номинализација жив процес.

Под номинализацијама М. Радовановић подразумева процесе који воде појављивању номиналних средстава уместо вербалних у исказима

* filipvesnafilip@gmail.com

** Студент докторских студија, смер Наука о језику.

природних језика. У резултату деловања таквих процеса реченични исказ са вербалним предикатом замењује се нереченичним (нпр.: *Авион њолеће / Полећанье авиона...*) (Радовановић 1981: 251). Овај процес карактеристичан је за многе европске језике, па и за савремени српски језик.

Појму номинализације сродан је појам језичке кондензације. Проучавање ове појаве подразумева испитивање језичких средстава која служе сажимању исказа, односно кондензовању реченичног значења – а при том немају одговарајућих формалних обележја предиката (Радовановић 1977/I: 70). У функцији кондензатора реченичног значења могу се наћи и глаголске или девербативне именице.

Појава девербативних именица као кондензатора реченичног значења у нашој науци детаљно је проучена на теоријском плану. Обиман рад на ту тему објавио је Радовановић под насловом *Именица у функцији кондензатора*. У том раду он је дао основне теоријске поставке о девербативној именици као кондензатору реченичног значења, исцрпне класификације сваког значења и све поткрепио великим бројем примера из различитих функционалних стилова. О функционалним стиловима детаљно говори Тошовић (2002), а и Милорад Радовановић има класификацију функционалних стилова врло сличну Тошовићевој.

М. Радовановић је на основу испитане грађе дошао до закључка да процесима номинализације највише погодују научни, новинарски, административни, правни и политички стил или такозвани „специјални“ стилови. Он нам указује и на податак да је фреквенција појављивања девербативне именице у улози кондензатора реченичног значења у текстовима било ког функционалног стила двоструко већа него у литерарним делима.

У нашој лингвистичкој литератури такође се у новије време проучава феномен номинализација. О њему пишу М. Ивић, М. Радовановић, С. Танасић, Н. Бугарски, Б. Марић, Б. Ковачевић, В. Филиповић. Иако се о номинализацијама у нашој науци доста писало, углавном се та појава описивала на такозваним специјалним стиловима, а много мање на књижевноуметничком стилу (Танасић 2013; Филиповић 2015).

Девербативна именица у улози кондензатора реченичног значења, као нереченично средство у површинској структури исказа заступа глаголски предикат у финитном облику који се реконструише у одговарајућој реченици у дубинској структури истога исказа.

М. Радовановић истиче да постоји и неколико екстралингвистичких погодности за употребу девербативних именица, а оне су: интелектуализованост, уопштеност и апстрактност тематике. Он даље каже да

ово подразумева да су у питању посебне процедуре мишљења, које приликом избора језичких средстава као битне критеријуме постављају: економичност, синтетичност, безличност, неовремењеност, немодалност, статичност, анонимност агенса у исказима које кондензује и сл. (О томе се посебно говори у раду Радовановић 2007).

За разлику од клаузе са финитном глаголском формом у позицији предиката, нереченична предикација представљена девербативном именичком падежном конструкцијом не даје податке о граматичким значењима лица, времена, броја, рода, фазе, модуса итд. Када су ови подаци информацијски редувантни, посезање за девербативном именицом као решењем у површинској структури исказа условљено је економисањем језичких средстава (енергијом, временом, простором за саопштавање и сл.). Могућност да се додатним лексичким односно синтаксичким средствима подаци о већини помињаних значења и односа у површинској структури исказа са девербативном именицом ипак саопште, чини девербативну именицу у овом смислу неутралном синтаксичко-семантичком категоријом.

Девербативна именица се може појавити у слободним и везаним падежним конструкцијама. Везане (предлошке) падежне конструкције се показују погоднијим да заступају девербативну именицу у функцији кондензатора реченичног значења. По подацима које доноси Радовановић у свом раду девербативна именица се као кондензатор реченичног значења најчешће јавља у локативу и генитиву, затим следе инструментал и акузатив, а најмање фреквентни су номинатив и датив.

М. Радовановић је у помињаном раду дошао до податка да су у српском језику процесу кондензовања најподложнија значења темпоралности, каузалности, и разни видови значења пропратне околности. Даље следе и друга значења која су захваћена кондензацијом ове врсте: значење концесије, услова, средства, критерија, основа, циља и друга.

1.2. Овим радом настојимо да на грађи коју је понудила уџбеничка литература (*Чиианка* и *Грамаџика*) испитамо и одредимо значај глаголских именица као кондензатора реченичног значења у њима, као и да објаснимо узрок њихове употребе и у том корпусу, утврдиће се и које су девербативне именице најфреквентније у анализираном корпусу. У овом раду анализираће се два стила – научни у лекцијама о граматичким појавама, али и у текстовима који су у вези са анализом књижевног дела, и књижевноуметнички у одабраним текстовима за обраду, који се разликују по много језичких параметара. Један од параметара јесте и присуство односно одсуство номинализација, јер оне јесу одлика научног стила док се у књижевноуметничком ређе јављају. За потребе рада

одабрали смо два значења која су подложна процесу кондензовања – темпорана и значења пропратне околности, али и значења типа „основ, критериј“ која су захваћена кондензацијом у мањој мери. Грађа у раду распоређена је према постојећој подели коју је у свом раду *Именица у функцији кондензатора* дао Радовановић.

2.1. Темпорална значења

Конструкције девербативних именица с темпоралним значењем, по Радовановићу, спадају међу најпродуктивније у српском језику. Код ових конструкција у дубинској структури исказа реконструише се субординирана темпорална клауза. Двербативна именица предикацију коју у временском смислу идентификује одређује као антериорну, симултану или постериорну у односу на предикацију коју сама означава (Радовановић 1977/I: 100).

2.1.1. Значење антериорности исказују временске падежне конструкције када именују време испред кога се врши глаголска радња. За исказивање антериорности, по Радовановићу, користе следеће падежне конструкције: **пр(и)е + Ген., пред + Акуз., уочи + Ген. и до + Ген.:**

пр(и)е + Ген. [← Пр(и)е него што + Гл.]

научни: Која се гласовна промена извршила **џре губљења** сугласника Т из облика *изврсиџна* (Г 6: 63); Веровало се да сан долази по дете и одводи га, а затим га непрестано **џре буђења** враћа (Ч 6: 118); Отац је желео да, **џре** своје **смрџи**, још једном види сина (Ч 7: 105);

пред + Акуз. [←Непосредно пр(и)е него што + Гл.]

научни: Неколико година **џред џочетџак** Првог светског рата Дис се оженио (Ч 7: 214);

књижевнoуметнички: Пре две недеље, плачући, била је дошла на обалу Дунава да с њим проведе и последњу ноћ, **џред џолазак** (Ч 8; Црњански, *Сеобе*: 32);

уочи + Ген. [←Непосредно пре него што + Гл.]

научни: Како се осећа **уочи одласка** (Ч 7: 119);

до + Ген. [←Док + нег. + Гл.]

научни: Њима су музе омогућиле да певају **до смрџи** не водећи рачуна о глади... (Ч 7: 89);

књижевнoуметнички: **До** царевог **изрицања** пресуде преступница ће бити затворена (Ч 8; Михиз, *Бановић Сџрахџа*: 91).

Посебна је могућност када две девербативне именице у површинској структури исказа, једна у конструкцији **од + Ген.**, друга у конструкцији **до + Ген.**, оријентационо квантификују трајање корелативне предикације, њеним двоструким ограничавањем:

конструкција **од + Ген.... до + Ген.** [←Откад + Гл.... + ... па док + Гл....]

научни: Трагедије су се приказивале у једном дану, **од изласака до заласка** Сунца (Ч 8: 145).

2.1.2. Значење постериорности, по Радовановићу, исказују предлошко-падежне конструкције које именују временски одсек иза кога се врши глаголска радња: **након + Ген., посл(и)је + Ген., по + Лок., на + Акуз. иза + Ген. и од + Ген.:**

након + Ген. [←Након што + Гл.]

научни: Посебно тешка времена настала су за Словене **након** Тирилове и Методијеве **смрти** (Г 7: 15); Анализирај промене које уочаваш на лицу и у понашању начелника **након сазнања** да је погрешно поступио (Ч 6: 219); **Након расељавања** ускока из Сења ускочку традицију у Приморју достојно настављају котарски ускоци (Ч 7: 179);

посл(и)је + Ген. [←Након што + Гл.]

научни: Која гласовна промена се извршила **после губљења** сугласника Д из облика *шесддесет* (Г 6: 61); У наведеној народној песми описује се повратак Белог Вида **после райновања...** (Ч 5: 65); **После** очеве **погибије** у бици на Марици 1371. Марко је постао турски вазал (Ч 6: 181); О чему је он размишљао непосредно **после боравка** у панорамама (Ч 7: 50); Студеница се **после доласка** архимандрита Саве из Свете Горе добила ранг првог манастира... (Ч 7: 111); **После** тродневних **борби**, хришћани су поражени (Ч 8: 104); Био је члан позоришне дружине лорда коморника, која је **после доласка** на престо Џејмса I постала Краљева позоришна дружина (Ч 8: 146);

књижевнoуметнички: **После** једне **шуче** у ливрепулској улици гусарски капетан... био је пензионисан (Ч 5; Радовић, *Кайетан Џон Пилфокс*: 56); Оте му се један уздах као **после њлача** (Ч 6; Киш, *Вереници*: 107); Мјесец дана **после** Бранкиног **доласка** партизани предузеле су напад (Ч 7; Ћопић, *Доживљаји Николејине Бурсаћа*: 63); И док се, у души, као у бескрајном кругу, једнако понављаху мисли о одласку, о одласку некуд, у Русију, над којом се, у очајању, изнемогао, **после** толико месеци **шумарања и њајње**, био наднео, дотле му је заспалом, први пут опет код куће тело дрхтало... (Ч 8; Црњански, *Сеобе*: 37); **После**

ручка се изнесе шарених јаја те сви узму... (Ч 8; Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*: 181); *После буна и райова* бежаху наишли неред, глад и свакојаке болести (Ч 8; Андрић, *Мосић на Жейи*: 237);

по + Лок. [←Након што + Гл.]

научни: Неко време борави у иностранству, а *по повраћку* у Русију започиње педагошки рад (Ч 5: 45); Већ девет година *по зидању* града напао га је султан Мурат II... (Ч 6: 226); Жена му је била муслиманка из богате и угледне породице, а *по кришћењу* добила је име Ката (Ч 7: 179); Није тачно установљено кад је Вишњић испевао ову песму, да ли првих година устанка, док је још био у Босни, или 1809. *по иреласку* у Србију (Ч 8: 65);

књижевноуметнички: *По досељењу* у град започео сам четворогодишње школовање (Ч 5; Тесла, *Моји изуми*: 157); *По доласку* у друштво, поздравите присутне (Ч 8; Петровић, *Бонџон*: 134); Обичај је да се *по устјајању* свако чељаде протрља ускршњим јајетом по лицу (Ч 8; Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*: 181);

од + Ген. [←Откад + Гл.]

научни: Рад Ћирила и Методија, као и њихових ученика, никад није био лак, јер су *од* самих *ћочейака* наилазили на непријатељство латинско-немачког свештенства (Г 7: 15); Србуље – рукописне и ћирилицом штапане књиге на српскословенском језику, које су Срби користили *од ћочейка* писмености до прве половине 18. века (Г 8: 20); Деци су *од рођења* певане успаванке... (Ч 6: 117); Дело у којем писац верно описује свој живот *од рођења* или само један одређени део живота (детињство, младост) назива се аутобиографија (Ч 7: 89);

књижевноуметнички: *Од* Бранкина *доласка* Николетина се почео мијењати (Ч 7; Ћопић, *Доживљаји Николећине Бурсаћа*: 63).

2.1.3. Значењем симултаности идентификује се време реализовања корелативне предикације. Радовановић наводи да симултаност може бити исказана следећим конструкционим моделима: **при + Лок., у + Лок., на + Лок., код + Ген., приликом + Ген., за (за време) + Ген., у току (током) + Ген., с(а) + Инстр., и ѿ + Инстр.:**

при + Лок. [←Кад / Док + Гл.]

научни: Ако се редни бројеви користе *при набрајању*, пише се запета... (Г 5: 90); Међутим, неке особе из различитих разлога имају потешкоће *при изговарању* неких гласова... (Г 5: 129); ЦРТИЦА (-): Користи се *при расињавању* речи на крају реда (Г 5: 161); *При сиварању*

звучних сугласника гласне жице су затегнуте и трепере... (Г 6: 29); **При изговору** самогласника ствара се звук који се назива тон... (Г 6: 29); **При изговору** вокала са силазним акцентом тон најпре расте (Г 6: 148); **При њисању** службеног писма мораш се придржавати одређених правила (Г 6: 175); **При изговору** вокала са краткосилазним акцентом тон се врло кратко пење (Г 7: 190); **При честийтању** се често користе устаљени изрази... (Г 7: 228); **При анализи** сцене сусрета у шљиваку обрати посебну пажњу на изглед и понашање кмета (Ч 7: 236); Уочи како је Страхихња реаговао **џри изрицању** пресуде (Ч 8: 95); Поема *Ламенї над Београдом*, написана је, **џри одмору**, на плажи у близини Лондона (Ч 8: 198); **При одређењу** романа као приповедне врсте најважније је разликовати: његов обим, развијену радњу, већи број ликова, лични тон (Ч 8: 194);

књижевноуметнички: А већ **џри њоврајку** – испустиће их расејано негде у прашини (Ч 7; Петровић, *Јабука на друму*: 81); Браћа су се била договорили да преваре жену **џри ојрошијају** (Ч 8; Црњански, *Сеобе*: 33); **При њознавању** и **џоздрављању** мушкарцу увек устају... (Ч 8; Петровић, *Бонїон*: 134);

у + Лок. [←Кад / Док + Гл.]

научни: **У њисању** запетом се обавезно одвајају вокатив и апозиција... (Г 5: 137); Шта мислиш, зашто вила не учествује **у џри** муње и громава (Ч 5: 12); На који је начин дружење са псом помогло дечаку **у одрасћању** (Ч 5: 219); Очигледно је да разлика **у меморисању** бројева и њиховој каснијој употреби зависи од разлике у дужини њиховог изговора, јер их памтимо као звуке изговорених речи (Г 6: 147); Паузе **у њисању** обележавају се знаковима интерпункције... (Г 6: 156); Запета се пише **у набрајању** између претпоследњег и последњег члана низа који су повезани везником И (Г 7: 123); **У њисању** се обележавају узвичником, а **у говору** се подиже глас (узвична интонација) (Г 7: 172); Ауторизација текста – поступак у којем интервјуисана личност проверава готов интервју да би избегла могуће новинарске грешке **у џреношењу** одговора... (Г 7: 225); **У савладавању** одређеног градива важан је сам процес у ком усвајамо нове информације (Г 7: 234); Дугу епоху **у развоју** српскословенског језика прекинула је Велика сеоба Срба (Г 8: 20); Њима се веома често постиже убедљивост **у саошћавању**, показује емоционалности став према изговореном (Г 8: 168); **У свакодневном говору** неоправдано користимо велики број речи из енглеског језика (Г 8: 190); Структура језика, ипак, има веома важну улогу **у учењу** и **ојсћанку** неког језика (Г 8: 222); Јунак **у разго-**

вору са другим ликовима износи своје ставове... (Ч 6: 27); Извео је цвет српског племства на бојно поље и у отвореној **борби** положио живот у **одбрани** отаџбине (Ч 6: 168); Објасни уметничку улогу контраста у **јорџрејџисању** ликова госпође Персе и Сиде (Ч 7: 199); Уочи улогу стилских фигура у **стџварању** слојевитог значења лирске песме (Ч 8: 57); С књижевним стваралаштвом Бранислава Нушића сусретао/-ла си се у досадашњем **школовању** (Ч 8: 113); На који начин се дочаравају Благојева и капетанова узнемиреност у **ишчекивању** брода (Ч 8: 229);

књижевноуметнички: Час су били јачи Турци у **најпаду**, час Срби у **одбрани** (Ч 6; Велмар Јанковић, *Улица Филипа Вишњића*: 221); Увелико се знало да су они најодабранији међу војводама ако не у **свађи**, а оно у **мржњи** (Ч 6; Велмар Јанковић, *Улица Филипа Вишњића*: 221); Један такав неспоразум био је већ у самом **јочетку** (Ч 7; Андрић, *Панорама*: 48); **У стџраку** који је личио на лудило, она му је висила о врату... (Ч 8; Црњански, *Сеобе*: 33); И док се, у души, као у бескрајном кругу, једнако понављаху мисли о одласку, о одласку некуд, у Русију, над којом се, у **очајању**, изнемогао, после толико месеци тумарања и патње, био наднео, дотле му је заспалом, први пут опет код куће тело дрхтало... (Ч 8; Црњански, *Сеобе*: 37);

на + Лок. [←Кад + Гл.]

научни: Како поступа према деци **на јочетку**, а како на крају наведеног одломка (Ч 5: 214); Шта о породици Сабо сазнајеш **на** самом **јочетку** приче (Ч 6: 107); Упореди како се дечаци понашају према Мајклу **на јочетку** одломка, а како на крају (Ч 6: 131); Какав услов поставља Дмитар љуби **на јоласку** у лов (Ч 7: 138); О чему Вук брине **на расџанку** (Ч 8: 38); Провео је **на стџудијама** у Грацу једну годину... (Ч 8: 121); **На робију** у Пожаревцу написао је *Пројекцију* (Ч 8: 121);

књижевноуметнички: Готово ми је срце препукло **на расџанку** од наших голубова, живине и оваца, од нашег величанственог јата гусака које би се јутром дизале под облаке, а са заласком сунца враћале са својих хранилишта... (Ч 5; Тесла, *Моји изуми*: 157); Место светског и поносног имена Растислав, **на монашењу** му даде име библијско: Сава (Ч 7; Црњански, *Свети Сава*: 121);

приликом + Ген. [←Кад + Гл.]

научни: Одређене речи **јприликом изговарања** реченице могу да се нагласе... (Г 5: 135); **Приликом јромене** облика речи и **јприликом грађења** нових речи поједини гласови се могу променити (Г 6: 39); Не растављају се латинична слова ј, пј и дџ **јприликом јреношења** речи у нови ред (Г 6: 168); Понекад се греша **јприликом ујојребе** предлога (Г

7: 76); **Приликом њромене** именских речи по падежима дешавале су се различите гласовне промене (Г 7:145); Косовска легенда почела је да се ствара већ **ѡриликом ѡреноса** посмртних остатака кнеза Лазара... (Ч 6: 157); Усмено објасни гласовну промену која се извршила **ѡриликом грађења** речи (Г 8: 33); Интонација акцентованог самогласника може се променити и **ѡриликом грађења** нових речи од исте основе (Г 8: 142) Какве све послове он обавља **ѡриликом ѡодизања** Смедерева (Ч 7: 156); Читајући наведени опис Ускрса научићеш који су обичаји поштовани у српском народу **ѡриликом ѡрославе** великог хришћанског празника (Ч 8: 181);

књижевноуметнички: Девојка је, **ѡриликом одсѡујања**, била рањена... (Ч 7; Ћопић, *Доживљаји Николеѡине Бурсаћа*: 64);

за/у (време) + Ген. [← Док + Гл.]

научни: Језик ученика, кад сами међусобно разговарају, **за време одмора** или на улици разликује се од „нормалног“ (Г 7: 53); **За живоѡа** је објавио три збирке песама (Ч 6: 200); Књижевни опус Васка Попе садржи осам збирки песама које је песник објавио **за живоѡа** (Ч 7: 136); **За време избеглиѡиѡа**, међутим, мој отац који је становао у Приштини... (Ч 8: 121);

књижевноуметнички: **За време** свог **ѡредавања** гледао ми је право у очи (Ч 5; Миланковић, *Усѡмене доживљаји сећања*: 161); А ја сам обарао поглед према свима, сакривао се у школи **за време одмора** у нужник, и враћао се кући споредним улицама... (Ч 8; Андрић, *Деца*: 234);

у току (током) + Ген. [←Док + Гл.]

научни: Правилно диши **ѡоком говорења** (Г 6: 158); Запази шта је све доживео прерушени јунак **ѡоком ѡуѡовања** сватова (Ч 5: 143); Добро припремљен новинар спреман је да постави питање које се наметне **ѡоком** самог **разговора** (Г 7: 224); **Током чѡтања** уочавај и на маргинама текста бележи и издвајај приповедне целине (Ч 6: 42); **Током чѡтања** води белешке у Дневнику читања (Ч 7: 66); **Током боравка** на Јадранском приморју (У Девињу, 1911–1912) почео је да пише своје најзначајније дело *Девинске елѡије* (Ч 8: 41); На које све препреке наилазе задари **ѡоком градње** моста (Ч 8: 240);

с(а) + Инстр. [← Упоредо док + Гл.]

књижевноуметнички: Готово ми је срце препукло на расстанку од наших голубова, живине и оваца, од нашег величанственог јата гусака

које би се јутром дизале под облаке, а *са заласком* сунца враћале са својих хранилишта... (Ч 5; Тесла, *Моји изуми*: 157);

в + Инстр. [←Кад + Гл.]

научни: Саграђен је *йочейком* 15. века, у време турске најезде на српске земље (Г 7: 135); *Почейком* 20. века развија се стил есеја, а касније књижевне критике, новинарства и науке и назива се београдски стил (Г 8: 26);

књижевноуметнички: *Почейком* 7. века заузели су је Авари (Ч 7; *Природне рејкосџи и сџоменици кулџуре у Србији*: 96).

Анализирана грађа показала је да су девербативне именице са значењем темпоралности заступљене готово у свим конструкционим моделима којим српски језик располаже. За конструкционе моделе **на + Акуз., иза + Ген.** и **код + ген.** нису пронађени примери ни за научни, ни за књижевноуметнички стил, док је за све остале моделе анализирана грађа понудила примере. За пет конструкционих модела **пр(и)е + Ген., уочи + Ген., након + Ген.** и **у току (током) + Ген.** као и за конструкцију **од + Ген... до + Ген.** нису пронађени примери за књижевноуметнички стил, док је конструкциони модел **с(а) + Инстр.** потврђен само у књижевноуметничком стилу. Ретко се јавља девербативна именица само с предлогом *за*; ту обично долази и именица време: *за време + Ген.*

У анализираној грађи су готово све падежне конструкције везане. Најзаступљенији падежи су локатив и генитив. Из овога видимо да се девербативна именица понаша слично у научном и књижевноуметничком стилу као и у осталим функционалним стиловима. Ако упоредимо број пронађених примера из научног и књижевноуметничког стила, можемо уочити да примера за научни стил у уџбеничкој литератури има дупло више него у књижевноуметничком. Једини изузетак је конструкциони модел **с(а) + Инстр.,** који се не јавља у научном стилу, а потврђен је у књижевноуметничком. Конструкциони модели девербативних именица са темпоралним значењем потврђују оцену М. Радовановића да процесима номинализације погодују „специјални“ стилови језичког стандарда међу којима је и научни стил.

2.2. Значења пропратне околности

Међу падежним конструкцијама са девербативном именицом које у површинској структури исказа кондензују базично реченично значење пропратне околности у савременом српском језику појављују се следећи конструкциони модели: **у + Лок., уз + Акуз., без + Ген., с(а)**

+ Инстр., кроз + Акуз. У дубинској структури ових исказа реконструирани се клауза типа (И) *При њом, А да њри њом* (Радовановић 1977/II: 94). Значење пропратне околности обавезно представља њену симултаност са корелативном предикацијом. У дубинској структури оваквих исказа површинску девербативну падежну конструкцију најчешће заступа реченична предикација у виду финитног глагола имперфективнога вида. То значи да су да су наведене падежне конструкције са значењем пропратне околности у већини примера замењиве са глаголским прилогом садашњим (Радовановић 1977/II: 94).

у + Лок. [←При том + Гл.]

књижевноречењички: Гледајући једну слику, ја сам, поред уживања које ми она пружа уживао и **у њомисли** да ће ту слику гледати и мој друг... (Ч 7; Андрић, *Панорама*: 48); Сагнувши главу над својом ћерчицом, ћутао је **у** том страховитом **њрскању** блата и **одсакану** грања... (Ч 8; Црњански, *Сеобе*: 34);

уз + Акуз. [←При том + Гл.]

научни: Казује се или пева најчешће **уз њрајтњу** одређених инструмената (гусле, тамбура) (Ч 5: 132); Певају се **уз њрајтњу** одређених инструмената (код нас, гусле и тамбура) (Ч 6: 175); Посленичке народне лирске песме певају се **уз рад** (Ч 7: 23); **Уз њомоћ** наставника протумачи наслов песничке збирке *Ђулићи* (Ч 8: 23);

књижевноречењички: Ствар је ипак уређена и капетан је добио све што је тражио, **уз обећање** да ће пазити на заставе... (Ч 5; Радовић, *Кайеџан Џон Пийлфокс*: 57); **Уз њуцњаву** је ишло и све остало... (Ч 8; Андрић, *Прича о кмеју Симану*: 233);

без + Ген. [←А да при том + нег. + Гл.]

научни: Та радња траје **без њрекида** (*њињи, болењи*) или траје **уз** повремене **њрекиде** (лупкати) (Г 5: 66); Несвршени глаголи означавају радњу која може трајати **без њрекида** (*волењи, њћи, лењењи*) или **са њрекидима** (*зањињкивањи, њрењњањи, куњкањи*) (Г 7: 61); Познато је да их људи изричу **без жеље** да се заиста некоме и деси нешто лоше, тако да оне негирају већ **у изрицању** (Г 7: 171);

књижевноречењички: Преда мнош су трептали **без њресњанка** сунчеви зраци... (Ч 6; Миланковић, *Кроз васиону и векове*: 69);

с(а) + Инстр. [←При том + Гл.]

научни: „Вала тебе, славни кнез Лазаре“, каже **с њошњовањем** Милош Обилић своме владару (Ч 6: 169); Ракићеве песме с косовском тема-

тиком настале су у периоду који је песник – иако *с* повременим кратким *йрекидима* – провео у Српском конзулату у Приштини... (Ч 7: 144);

књижевноуметнички: Волела сам их нервозно и *са стйрейњом*, јер сам видела да сунце залази, и знала да ће за дан или за недељу поумирати шарени и луди лептири... (Ч 6; Секулић, *Буре*: 45); Ни у овој изузетној ситуацији није могао а да је, *са* стидљивим *йошијовањем*, не ослови... (Ч 7; Топић, *Доживљаји Николејине Бурсаћа*: 63); – Познајем! – изговори *с омаловажавањем*... (Ч 7; Домановић, *Мриво море*: 228); – Да – једва чујно и *с најрезањем* одговори дијете (Ч 8; Кочић, *Кроз мећаву*: 161); Он само махну главом и пође шапућући *са* језивом *слуињом* у души... (Ч 8; Кочић, *Кроз мећаву*: 162);

кроз + Акуз. [←При том + Гл.]

књижевноуметнички: Кад је, у једном часу, све изгледало да је српски пораз сасвим близу, Вишњићева се песма проломила над Дунавом, *кроз йуцњаву*... (Ч 6; Велмар Јанковић, *Улица Филија Вишњића*: 222); Дете поче да га милује рукама, хватајући га за сребрне кићанке на клобуку, смејући се, *кроз йлач* (Ч 8; Црњански, *Сеобе*: 34). Она је, међутим, дрхћући сва, као луда, кидала са себе сребрне плетенице, дугмад, свилене пришивене цветове и чипке, вичући и понављајући, *кроз йлач*, све исте речи, све иста преклињања (Ч 8; Црњански, *Сеобе*: 34).

У анализираној грађи за значење пропратне околности пронађена су сви конструкциони модели са девербативном именицом као кондензатором реченичног значења за књижевноуметнички стил, док за научни није пронађен ни један пример за конструкционе моделе **у + Лок. и кроз + Акуз.** Иако за два конструкциона модела нису пронађени примери за научни стил, анализирана грађа је показала да су ипак бројнији од пронађених примера за књижевноуметнички стил. Најбројнији је конструкциони модел **с(а) + Инстр.**

2.3. Значења типа „основ“, „критериј“

Милорад Радовановић каже да значења типа „основа“, „критерија“ могу бити заступљена следећим падежним конструкцијама са девербативном именицом: **по + Лок., према + Лок. и на основу + Ген.** У дубинској структури реконструишу се клаузе типа: *На основу йога шйо/ шйа / како / колико*. М. Радовановић истиче да су конструкциони модели са значењем типа „основ“, „критериј“ нарочито фреквентни у новинарском, правном, административном, научном и политичком стилу. У прегледаној грађи пронађени су примери за све предлошко-падежне конструкције:

по + Лок. [← На основу тога што / шта / како / колико]

научни: Људи се препознају не само **по изгледу** него и по начину говора... (Г 5: 134); Прочитај песму (одломак из песме) **по избору** из своје читанке (Г 5: 137); Најмањи заједнички део свих речи који их повезује **по значењу** назива се корен речи (Г 6: 12); **По** својој **звучности** и **по проласку** ваздушне струје сонанти су слични самогласницима (Г 6: 30); **По** народном **схвајању**, нема свака клетва једнаку тежину... (Г 7: 171); Који је јунак, **по** твом **мишљењу**, најпоштенији (Ч 5: 131); Подваци у тексту реченице у којима Вањка приповеда **по сећању** (Ч 6: 134);

књижевнорумейнички: За време Немањића, средњовековна Србија, **по просвећености** својој, може да се пореди са другим, срећнијим државама (Ч 7; Црњански, *Свети Сава*: 120); **По** хришћанском **учењу**, тако је празник Ускрса, пошто је везан за недељу... утиснут у космички начин кретања (Ч 8; Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*: 181); **По** народном **схвајању**, ово је празник тако велики као Божић (Ч 8; Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*: 181); Ако би се смер мењао, и срећа би се, **по веровању**, у домаћинству преокретала (Ч 8; Недељковић, *Годишњи обичаји у Срба*: 181);

према + Лок. [← На основу тога шта / како]

научни: Како се именице деле **према значењу** (Г 5: 14); Групиши их **према значењу** у врсте... (Г 5: 28); Подела придева **према значењу** (Г 5: 44); Како се придеви деле **према значењу** (Г 5: 44); **Према наводима** неких научника, она се налазила између Балтичког мора на северу, Карпата на истоку и реке Дњепра на југу (Г 7: 9); Речце су непроменљиве речи које означавају однос говорника **према садржају** реченице (Г 7: 85); Како се речи деле **према насјанку** (Г 8: 30); Одреди, **према значењима** која се налазе у загради, дужину акцентованог слога у њима (Г 8: 141); Њима се веома често постиже убедљивост у саопштавању, показује емоционалност или став **према изговореном** (Г 8: 168); Двадесет најчешћих придева и глагола који се користе у телевизијским рекламама, **према** једном **истираживању**, јесу... (Г 8: 227); Образложи, шта је **према** твом **мишљењу** у њиховом понашању неприхватљиво недругарски (Ч 5: 214); Књиге староставне су су **према** народном **схвајању** старе књиге... (Ч 6: 175); На који је начин, **према** народном **веровању**, постала корњача (Ч 6: 194); Класификација лирских народних песама се врши **према намени** и начину извођења (Ч 7: 38); Наведи шта, **према мишљењу** лирског јунака, представља истинску срећу (Ч 8: 45);

Гледање трагедије, *према* Аристотеловом *мишљењу*, има позитиван утицај на публику... (Ч 8: 145);

књижевноуметнички: Сви су они у суштини једнако и подједнако вредни наше пажње, јер показују место на коме је човек наишао на запреку и није застао пред њом, него је савладао и премостио како је могао, *према* свом *схваћању*... (Ч 5; Андрић, *Мосћови*: 40);

на основу + Ген. [←На основу тога што]

научни: Шта **на основу приказивања** панике сазнајеш о њеној моћи (Ч 5: 107); **На основу ојиса** Вељковог телесног изгледа и појаве замисли његов портрет (Ч 5: 149); Шта сазнајеш о Николином карактеру **на основу** његовог *понашања* (Ч 5: 159); Шта сазнајеш о приповедачу **на основу** неких његових *поступака* (Ч 5: 173); Шта **на основу** таквог његовог *поступка* сазнајеш о Јордановим особинама и сећањима (Ч 5: 214); Шта сазнајеш о њему **на основу** његовог *разговора* са децом (Ч 5: 214); Шта **на основу поступака** и речи Бајиног деде можеш закључити о његовом карактеру (Ч 5: 219); Шта **на основу** девојчиних *поступака* можеш да закључиш о њеном карактеру (Ч 6: 46); Спреми се да **на основу** текста и својих *размишљања* искажеш поруке приповетке (Ч 6: 46); Шта **на основу ујошребе** риме можеш да закључиш о ритмичности песме (Ч 6: 202); Спреми се да **на основу** Давидовог *понашања и говора* тумачиш његове стварне намере... (Ч 6: 213); Шта о Ани сазнајеш **на основу** њеног *сећања* (Ч 7: 60); Тумачи **на основу** мајчиних *поступака* њена осећања према сину (Ч 8: 49); Протумачи лик Бирчанина Илије **на основу** његових речи или *поступака* (Ч 8: 69); Спреми се да **на основу** песме и својих *размишљања* искажеш поруке ове песме (Ч 8: 69); **На основу** свог *доживљаја* драме образложи зашто жена у драми нема име (Ч 8: 95); Окарактериши чобанинов лик **на основу** његових *поступака* (Ч 8: 100); Шта сазнајеш о његовој породици **на основу** ретроспективног *излагања* догађаја (Ч 8: 164); Шта о ликовима сазнајеш **на основу изгледа** њихове куће (Ч 8: 221).

У анализираној грађи за значења типа „основ“, „критериј“ пронађена су сви конструкциони модели са девербативном именицом као кондензатором реченичног значења за научни стил, док за књижевноуметнички није пронађен ни један пример за конструкциони модел **на основу + Ген.** Анализирана грађа показала нам је да је неупоредиво већи број примера у уџбеничкој литератури пронађен за научни стил. Именице које се најчешће користе уз конструкционе моделе **по + Лок.** и **према + Лок.** су *мишљење, значење, схваћање, веровање*. За конструкциони модел **на основу + Ген.** најчешће коришћена именица је

йосйуйак, мада има и других именица које могу стајати у овом конструкционом моделу.

3. Овим радом настојали смо да на грађи коју је понудила уџбеничка литература за старије разреде основне школе (*Чийанка* и *Грамајика*) испитамо колики је удео и значај глаголских именица као кондензатора реченичног значења у њима, као и да објаснимо узрок њихове употребе у тој литератури. Сама грађа наметнула је два стила – научни и књижевноуметнички, који се разликују по много језичких параметара, а један свакако јесте присуство односно одсуство девербативних именица, јер оне јесу карактеристичне за научни стил док се у књижевноуметничком ређе јављају.

За испитана значења у анализираној грађи потврђени су готово сви конструкциони модели с девербативним именицама као кондензаторима реченичног значења. Анализа грађе показала је да су глаголске именице као кондензатори реченичног значења у уџбеницима присутне не само у сегментима који су написани научним стилем, него и у сегментима који су написани књижевноуметничким стилем. Ипак, ако упоредимо број пронађених примера из научног и књижевноуметничког стила, можемо уочити да примера за научни стил у уџбеничкој литератури има дупло више него у књижевноуметничком. У анализираној грађи су готово све падежне конструкције везане, изузетак је конструкциони модел **в + Инстр**, који се јавља врло ретко. Најзаступљенији падежи су локатив и генитив, а затим следе инструментал и акузатив. Добијени подаци поклапају се у основи са резултатима које је у свом раду *Именица у функцији кондензатора* изнео Радовановић.

Девербативне именице погодне су за научни стил који захтева тачност изражавања и сажетост мисли и језика и не може се увек задовољити глаголским описивањем (Јонке 1965: 365). Познато је да научни стил карактеришу посебне процедуре мишљења, које приликом избора језичких средстава као битне критеријуме постављају: економичност, синтетичност, безличност, неовремењеност, немодалност... Управо ове особине поседују девербативне именице, па је стога логична њихова честа употреба у уџбеничкој литератури у сегментима који су написани научним стилем.

Екстралингвистичке погодности као што су апстрактност тематике, интелектуализованост, уопштеност утичу на честу појаву девербативне именице као кондензатора реченичног значења у њему. Анализирана грађа је потврдила да сегменти који су писани научним стилем обилују апстрактним именицама (*мишљење, значење, схваћање, веровање, губљење, изговор, сећање...*), па је стога реченица

у њима често у највећој мери интелектуализована (Радовановић 2007). То је одлика и уџбеничке литературе.

Велики број примера девербативних именица као кондензатора реченичног значења у уџбеничкој литератури присутан је и у књижевноуметничким текстовима. Кретање језика у правцу интелектуализовања језичког израза нарочито је запажено у делима савремених писаца (Црњански, Андрић, Тесла, Миланковић, Ћопић, Велмар Јанковић...), али и у текстовима који обилују ратном, историјском, биографском и аутобиографском тематиком.

Анализирана грађа потврдила је да је девербативна именица као кондензатор реченичног значења има запажено место у уџбеничкој литератури, како у сегментима написаним научном тако и у сегментима написаним књижевноуметничком стилем.

ИЗВОРИ

- Г 5: Јелена Срдић, *Грамаџика 5*, Београд: Нови Логос, 2016.
 Г 6: Слађана Савовић и сар., *Грамаџика 6*, Београд: Нови Логос, 2016.
 Г 7: Слађана Савовић и сар., *Грамаџика 7*, Београд: Нови Логос, 2016.
 Г 8: Драгана Ђећез-Иљукић и сар., *Грамаџика 8*, Београд: Нови Логос, 2016.
 Ч 5: Наташа Станковић-Шошо, Бошко Сувајцић, *Чиџанка 5*, Београд: Нови Логос, 2016.
 Ч 6: Наташа Станковић-Шошо, Бошко Сувајцић, *Чиџанка 6*, Београд: Нови Логос, 2016.
 Ч 7: Наташа Станковић-Шошо, Бошко Сувајцић, *Чиџанка 7*, Београд: Нови Логос, 2016.
 Ч 8: Наташа Станковић-Шошо, *Чиџанка 8*, Београд: Нови Логос, 2016.

ЛИТЕРАТУРА

- Јонке 1965: Људевит Јонке, Глаголско и именичко изражавање, у: *Књижевни језик у теорији*, Загреб: Знање, 364–365.
 Радовановић 1977/1–II: Милорад Радовановић, Именица у функцији кондензатора I, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику XX/1*, Нови Сад, 63–144; Милорад Радовановић, Именица у функцији кондензатора II, *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику XX/2*, Нови Сад, 81–160.
 Радовановић 1981: Милорад Радовановић, Номинализације у српскохрватском језику, *Научни састјанак слависти у Вукове дане 7/1*, Београд, 251–259.

- Радовановић 2007: Милорад Радовановић, О „именичком стилу“ у Језику и уму, у: *Стиари и нови сјиси*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 7–26.
- Танасић 2013: Срето Танасић, О реченичној кондензацији у *Травничкој хроници* Иве Андрића, *Српски језик XVIII*, Београд, 35–43.
- Тошовић 2002: Бранко Тошовић, *Функционални сјилови*, Београд: Београдска књига.
- Филиповић 2015: Девербативне именице са значењем пропратне околности у језику књижевности, *Лингвистичке актуелности* 26, Београд, 11–22.

Vesna D. Filipović

GERUNDS AS CONDENSERS OF SENTENTIAL MEANING IN CLASS BOOK LITERATURE FOR SERBIAN LANGUAGE

S u m m a r y

Nouns represent the most frequent part of speech in the Serbian language dictionary. Among the rest, they're high on the list thanks to the fact that the process of language nominalizations is a live one. The nominalizations mean creation of nominal means instead of verbal. This process is characteristic for many European languages and modern Serbian as well. The process of language condensation is favored by the scientific, administrative and journalistic style while it is less frequent in the literary-artistic style.

On the structure given in class book literature (*Reader and Grammar book*), in this work we intend to examine and determine the significance of gerunds as condensers of sentential meaning within them and to explain the cause of their usage in that literature.

Analysis of the structure has demonstrated that gerunds as condensers of sentential meaning in class books are present not in the segments written in scientific style only, but the segments written in literary-artistic style as well and that, beside thematic, their usage may be influenced by extralinguistic conveniences like intellectualness, generality and special procedures of thinking like economy, synthesis, impersonality.

Key words: Serbian language class books, sentential condensation, gerunds, scientific style, literary-artistic style.

УДК 811.163.41'366
811.163.41'367.625

Оригинални научни рад
Примљено 15. октобра 2017. г.
Прихваћено 11. октобра 2018. г.

ДАНИЛО С. АЛЕКСИЋ*
(Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима)

КА МОРФОЛОШКОЈ СИСТЕМАТИЗАЦИЈИ СЛОЖЕНИХ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

У раду се испитује систем сложених глаголских облика у српском језику. Посебна пажња посвећује се периферији тог система. Закључак је да сложени глаголски облици формирају континуум који сеже од најфреквентнијих, преко ретких и врло ретких, до непотврђених али могућих облика.

Кључне речи: српски језик, морфологија, глаголи, сложени глаголски облици, пасив, дијалектологија.

1.0. Одредити колико у савременом српском језику има сложених глаголских облика теже је него што можда изгледа.

1.1. У прегледаним граматикама из периода после 1990. године (в. I) увек се помињу перфекат, плусквамперфекат, футур, футур II и потенцијал, а често и потенцијал прошли.¹ Међутим, неке дескрипције – махом старије – не остају у том оквиру: Маретићева укључује и „preteritofutur“ („*bit ću čuvaо*“) и „описани“ „gerundij prošli“

* daniloaleksic01@gmail.com

¹ Користе се (краћи) термини из *Савременог српскохрватског језика I* (Стевановић 1986: 351–353), осим код потенцијала прошлог (уп. Стевановић 1989: 719–720; Станојчић 2010: 186). Тај назив сугерише једну упитну системску паралелу, са глаголским прилогом прошлим (у односу на садашњи), уместо стварне – са плусквамперфектом типа *био је ишшао* (у односу на перфекат), али „потенцијал II“ (за *би био ишшао*; в. Радовановић 1990) указује на постојање исте везе са потенцијалом (*би ишшао*) као између футура II (*буде ишшао*) и футура (*ће ишшаи*), чији је међусобни однос формално другачији (уп. Томић 1970: 404).

(„*budući odrasla*“), као и варијанту „II perfekt[a]“ (футура II) са додатним „aktivni[m] particip[om]“, додуше „veoma rijetk[u]“ („*bude [...] bio pobjeгао*“; в. Маретић 1963: 295, 662, 632).

1.2. У партиципском пасиву сложени су сви глаголски облици, сем крњег перфекта (ако он није тек варијанта перфекта), па трпно глаголско стање спада у предмет овог истраживања. Како је показано у додатку II, дисперзија забележених јединица већа је него код актива, и нема увек сагласности око тога којем активном облику одговара који пасивни, као у случају примера попут *бејаше њишан*.

1.3. Дилему продубљују посебни радови. Следећи Г. Ружичића, Самилов (1957: 98–99) форме плусквамперфекта са имперфектом односно перфектом глагола *бишн* третира као самосталне глаголске облике, „past imperfect (*он беше видео*)“ и „past perfect (*он је био видео*)“, и први од тих облика сврстава међу „евиденцијална прошла времена“ („evidential past tenses“ – аорист и имперфекат), употребом којих говорник ставља до знања да је присуствовао догађају означеном глаголом. Такође, Сладојевић (1966: 63) говори о „конструкциј[и]“ „*бућу урадио*“, коју Бат (2002: 52–53) уводи као глаголско време („tense“) и именује „*futur III*“.

С друге стране, И. Грицкат (1956–1957: 98) сматра да би конструкција *ако буде био дошао* (уп. т. 1.1) значила „у довољној мери“ оно што и конструкција *ако буде дошао*, те да је стога сложени глаголски облик *буде био дошао* „у језику сувишан“, док Стевановић (1955–1956: 215) оцењује да су облике попут „*био бих био њишан*“ (: *био бих њишао*) сковали граматичари. Статус је оспораван и активу потенцијала прошлог (в. Радовановић 1990: 201), који норма данас прихвата (в. Клајн–Пипер 2014: 184), али који код Станојчића још увек није „*облик*“, него „*конструкција*“ (Станојчић 2010: 186). Пасив типа *буде био њишан*, којем Стевановић (1955–1956: 215) ускраћује место у морфолошком систему савременог српског језика, К. Милошевић (1971: 185, 196–198) тумачи као један од двају, а Танасић (2014: 127–136) као једини партиципски пасив футура II.

1.4. Три периферна сложена глаголска облика посведочена су у *Корџусу савременог српског језика*:

[...] живопис Леснова, *будући настјајао* у кратком размаку од пар година као дело различитих сликара, показује на једном месту скоро сву стилску разноврсност свог времена (*Полиџика*); [...] он је сматрао да се категорије индивидуе и уговора, *будући настјале* у скорашњем раздобљу [...], нипошто не могу користити [...] (Абелес, *Антиројологија државе*).

Када је реч о Гордану Петрићу, некадашњем Партизановом репрезентативцу, он сам каже да је на Тару допутовао да као и сваког лета две недеље „мало трчи с Партизановим играчима“. Међутим, како Петрић тренутно нема ангажман ни у једном другом клубу, не би било изненађење ако Љубиша Тумбаковић *буде био предложио* управи клуба да га ангажује у редове „црно-белих“ за наредну сезону (*Полиџика*).

Бићеш потпуно извучен из тока историје. [...] Од тебе неће остати ништа: ни име у списку ни сећање у глави. Бићеш уништен у прошлости као и у будућности. *Нећеш бићи постојао* [← *You will never have existed*] (Орвел, 1984).

Једног нађеног облика, по свему судећи, нема у литератури:²

Сложена научна сазнања преваљују дугачак пут да би доспела до широке јавности, *бивајући превођена*, прво, у веома упрошћену популаризацију, а затим у карикатуралну тривијализацију (*Полиџика*); Када учите ствари *бивајући надахнути и образовани од стране тако визионарског мислиоца и уметника*, то онда отвара велике изазове и мења вам мисли (*Полиџика*, изван Корпуса).

2.0. Овим истраживањем настоји се отклонити недоумица садржана у т. 1.0. Задатку се прилази из морфолошке перспективе, пошто се перифрастички или сложени глаголски облици (СГО) убрајају у флексивне форме глагола. Тезу да је структура СГО у домену морфологије (а не синтаксе) подупиру следећи аргументи:

1) активни СГО најчешће имају некомпозиционално значење, тј. значење које не проиходи из делова који их сачињавају (в. Акерман–Стамп 2004: 23–24; уп. Комри 1985: 76–77);

2) сложена глаголска времена допуњавају систем простих глаголских времена (уп. „*featurally intersective distribution*“ у Акерман–Стамп 2004: 14–15).

Уколико су применљива, морфолошки третман оправдавају и поређења са другим европским језицима, нпр. превод лат. *ueni* : фр. *je suis venu* (Тенијер 1939: 154) или „лат.-фр.“ „анасинтетичка спирала“

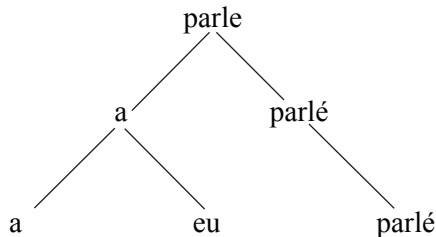
² Да се не ради о предикативним конструкцијама, могло би се рећи на основу двају Танасићевих увида. 1) У грађи се међу конструкцијама „презент глагола бити + трпни придјев“ од имперфективних глагола нашао само један пример са копулативно-адјективном вредношћу, а литература доноси примере непотврђене, али обичне „у свакодневном говору“, као „Ово месо *је кувано*“ (Танасић 2014: 69). 2) Танасић пасивну вредност једне реченице доказује (не сасвим експлицитно) присуством агентивне одредбе (в. Танасић 2014: 120, 123–124); истина, у ранијем раду упозорава да се агенс почео јављати уз трпни придев у функцији предикатива и, изгледа, атрибута, што овај критеријум чини мање поузданим (Танасић 2014: 88).

canta-bi-t → *cantare habet* → *cantar ha* → *chant-er-a* (в. Хаспелмат 2016: 5 и уп. Тенијер 1939: 180–183).³

2.1. Да би се открило који облици спадају у систем српских СГО а који не, најпре треба расветлити структуру овог система.

Изгледа да домаћа литература не нуди формалну анализу сложених облика као засебне групе, већ само семантичке систематизације глаголских времена, нпр. Вуковић 1967: 354–408; Ивић П. 1953–1954 (ради се о претериталним облицима) и Ивић М. 1958. На страницама ове последње студије се, аргументовано односом између перфекта и крњег перфекта, тврди да „форме за које је [...] D моменат [моменат „динамичности, непосредне стварности радње“] од релевантног значаја имају синтетичан облик, док се остале јављају у перифрастичној конструкцији“ (Ивић М. 1958: 145). Затим се, додуше, издваја подсистем сложених времена (1958: 146), али се не разрађује веза „морфолошког момента“ и „основне функције“ времена, нити се коментаришу пасив простих времена и облици као *бејаше њишао* (имперфекат носи обележје „D /+“, а део је сложеног облика).

На систем перифрастичких глаголских облика по себи пажњу усмерава Лисјен Тенијер, трагајући за „општим законом“ њиховог грађења („loi générale“) који би у граматикама многих језика могао заменити „исцрпне низове парадигми“ (Тенијер 1939: 153). Истакавши да сложена времена образују „кохерентан систем“ карактерисан паралелизмом са системом простих, Тенијер закључује да први представља „подвајање“ другог („dédoublement“; Тенијер 1939: 155–156). При том процесу, „граматичке особине“ прелазе на помоћни глагол, а „глаголски корен“ („[r]acine verbale“) – у партицип. Подвајање личног времена поновљиво је, и тако настају вишеструко сложена времена („temps surcomposés“), нпр. (Тенијер 1939: 168):

³ Намеће се питање да ли сличну трајекторију прати српски футур, који је проглашаван за понекад синтетички облик (в. нпр. Стевановић 1986: 352). У најновијим радовима, ова се квалификација одбацује у потпуности (Стакић 2016) или са нешто резерве, тако што се одлаже расправа о евентуалној „граматикализацији [...] самосталних морфема“ (в. Ђуровић 2016: 186–187).

2.2. Након што се установе системске релације између СГО у савременом српском, на ред долазе могућности које оне пружају. Наиме, премда разлаже нпр. петочлане јединице (модалне; в. 1939: 170, 174), Тенијер не говори директно докле подвајање простог времена може ићи.

Другачије поступају Халидеј и Матисен (2004) у својој функционалној граматици, где, ваља напоменути, смештају морфологију и синтаксу на исти језички ниво (2004: 24). Они држе да је енглески систем времена „рекурзиван“, и то стога што се елементи с вредностима „прошлост“, „садашњост“ или „будућност“ могу уланчавати, сваки модификујући претходно изражено време, као у *has been eating* (садашњост–прошлост–садашњост) или у *was going to have been working* (прошлост–будућност–прошлост–садашњост; в. Халидеј–Матисен 2004: 337–338). Одатле изводе да „не би требало бити најдуже могућег глаголског времена“,⁴ али је конкатенација, настављају, „у пракси“ тројако омеђена: 1) осим („[a]part from“) иницијалне позиције, будућност се јавља само једном, 2) осим иницијалне позиције, садашњост се јавља само једном, и увек на најдубљем нивоу (тј. на крају), и 3) осим иницијалне позиције, исто време не јавља се двапут заредом (Халидеј–Матисен 2004: 339). Халидеј и Матисен дају простора кршењу ових запрека (2004: 348) и сматрају да је систем времена „склон да се стално шири“ („is tending to expand all the time“), мада је „вероватно већ скоро досегао своје границе“ („has probably just about reached its limits“; 2004: 346).

У сличном духу, К. Милошевић (1971: 197–198) слаже се са запажањем Милке Ивић (1968: 212) да се „у srpskohrvatskom jeziku не појављује [...] pluskvamperfekat glagola 'biti' u predikatu tipa Cop + Lex“, што Милошевићева приписује таутолошком карактеру таквих конструкција.

2.3. Остаје још да се прошири семантичка димензија истраживања, пошто формални структуралистички приступ запоставља значење СГО. Једна верзија потребног појмовног инструментаријума примењује се нпр. у констатацијама да се плусквамперфектом сразмерно често означава „glagolska radnja anteriorna prema korelativnoj glagolskoj radnji“, те да тај облик „[u] tom smislu [...] функционише као signal prethođenja na

⁴ Најгломазнији СГО који је Халидеј забележио је „it'll've been going to've been being tested“ (2004: 339). Едвардс је скептичан према корисности „барокних структура“ грађених од глагола (2011: 69), али већини испитаних дужих СГО из Халидеј–Матисеновог модела (12/15, тј. свим сем најкомплекснијим) на крају ипак налази „леgitимне“ употребе (= „unselfconscious and semantically correct“; в. Едвардс 2011: 75–78), које нису преузете из граматика и којима сврха није првенствено да се дочара „темпорална конфузија“ (Едвардс 2011: 73).

osi vremena“ (Радовановић 1990: 194). За овај део анализе одабран је Комријев метод (1985: 122–129).

Упутно је сузити фокус на „примарно“ значење СГО, по могућству повезано са његовом структуром, о којем се говори или о којем би се говорило у морфологији.

3.0. Сада се може прећи на опис српског система СГО.

3.1. Систем СГО израста из система простих глаголских облика. На пример, перфекат се гради од „радног придева [...] глагола и енклитичког облика презента [– подвукао Д. А.] глагола *јесам*“ (Стевановић 1985: 351). Потоњи облик и „трпни придев“ (1985: 356) чине пасив перфекта, што отвара још једну релацију, сада унутарсистемску. Такви су и односи *је њињао* : *је био њињао* и *бињи њињан* : *бивањи њињан*.

Изван основне системске мреже остају футур I и потенцијал. Актив футура I не гради се од помоћних глагола *би(ва)њи* или *јесам* и партиципа, него од помоћног глагола *хњењи* и инфинитива.⁵ Актив потенцијала испуњава оба услова, али је у њему, као и код инфинитива у футуру I, а за разлику од нпр. перфекта, блокирана замена радног глаголског придева трпним (уп. **би њињани*, **хе њињани* са *њињани* су или *буду њињани*).

Није допуштено ни да се радни глаголски придев глагола *бињи* понови у истој перифрастичкој конструкцији (нпр. **би био био уњињан*, **је био био [славан]*).

3.2. Како би се избегла незграпна именовања периферних СГО (и несистематична именовања главних), у даљој анализи примениће се специјална терминологија.

Радни и трпни глаголски придев називаће се „л-партицип“⁶ односно „н-партицип“.⁷

Л-партицип глаголâ *бињи* и *бивањи* у СГО са више од два члана, нпр. *био у био је њињан* односно *бивао у бивао је њињан*, биће „β-“ односно „β-елемент“.

Најмањи недељиви непартицип у СГО називаће се „радикал“ – у малопређашњем примеру, презент *је*. Пошто њихови помоћни глаголи не учествују у л : н партиципским серијама, или бар не у обема, међу

⁵ Занемарују се форме попут *хоњаше/има/био/буде/бјеше/бијаше/знао њињањи* (в. Вуковић 1967: 29–92 и Маретић 1963: 293–294, 648–649; уп. Сладојевић 1966: 64–65), неке од којих се вреднују као застареле или дијалекатске (уп. Вуковић 1967: 29, 34, 85–87; в. Маретић 1963: 293–294, 298, 639–640, Стевановић 1989: 663 и Стојановић Ј. 2014: 63–64).

⁶ Уп. Симић 1974: 24.

⁷ Термин покрива и „њ-партиципе“ (*њокренуњи*, *њрењзнањи*, *њрењзењи*...), који су мање репрезентативни.

радикале иду футур односно потенцијал (в. т. 3.1), иако су и сами СГО. Да би се међусобно разликовали презент *јесам* и *будем*, овај други ће се провизорно називати „перфектив“. Такође, „глаголски прилог садашњи“ и „глаголски прилог прошли“ постају „геренс“ и „гестус“.⁸ Постоји и нулти радикал („нула“), у крњем перфекту. Исто као бета-елементи, радикали се гранају у две серије, јер и они могу бити облици глагола *бивајући*; тада је назив радикала у полумасном слогу.

Помоћу наведених термина и симбола могу се направити кратке формуле за грађење СГО, којима је релативно zgodно означаваати те вишечлане јединице. У формулама је радикал на последњем месту,⁹ а испред њега долазе остали елементи. На пример, перфекту одговара формула „*л*-презент“, а плусквамперфекту „*л-β*-презент“ или „*л*-имперфекат“, зависно од форме. Пасиви типа *бивајући њишан* и *је бивао њишан* били би „*н-инфинитив*“ одн. „*н-β*-презент“.

Тренутно, сврха перифрастичких формула није да се изрази став о унутрашњој хијерархији СГО, али су бета-елемент и *л*-партицип морфолошки идентични, па је потребно објаснити зашто се уместо „*л-β*“ не би, тачно и још краће, писало нпр. „*л*²“. Разлози су блокираност *н*-серије (што се своди на интранзитивност бета-глагола) и истакнутост бета-елемента, који значењској структури СГО додаје референтну тачку и који, дакле, облике из бета-серије нужно чини бар делимично композиционалним.

3.3. Укрштањем релација из т. 3.1 добија се 160 формално-семантички легитимних СГО,¹⁰ приказаних у додатку III. Наиме, ако се могу употребити *л*-геренс и *л*-футур (в. т. 1.4), системску могућност представљају и нпр. *л*-инфинитив и *л*-аорист, са којима *л-β*-инфинитив и *л-β*-аорист стоје у истом односу као перфекат са плусквамперфектом. Ови СГО потпуно су композиционални, тј. њихов *л*-партицип је дословно „партицип перфекта“. Тако *л*-футур означава радњу која претходи референтној тачки постављеној у будућност, а *л*-аорист радњу која претходи референтној тачки постављеној у прошлост; *л-β*-аорист позиционира радњу иза још једне референтне тачке, коју оријентише према првој референтној тачки.

⁸ Посреди је лат. глагол *gerere* (од ког потиче и термин „герунд“) у партиципима презента односно пасива перфекта. Прибегава им се ради максималне сажетости и једноставности (уп. нпр. „^hгерунд“). Отуда и полумасни слог (уп. нпр. „^hгерунд“ за *бивајући*).

⁹ Уп. Халидеј–Матисенову нотацију (2004: 338).

¹⁰ Тај број је још већи ако бета-ограничење не важи за (непотврђену) комбинацију бета-глагола *бијући* и *бивајући*, како би било у *л-β-β*-презенту.

Премда на први поглед делује као да би се *л*-императивом захтевало вршење или невршење радње у прошлости, њиме се налаже само да се радња изврши пре неког тренутка, па је *буди њиџао* еквивалентно са *џреџходно њиџај*. Такво значење СГО регистровано је, али са футуrom II као носиоцем, и то у дијалекту:

– [Незадовољно:] Дџбио сам трџку. – Да *будџи учио*. [чуо Д. А. у говору Срба из Лијевча у Босни; уп. Танасић 2006]

Подвучени СГО могао би се парафразирати са „буди учио“.

Слабију потпору има *л*-серија **радикалаџ** (**презента, аориста** итд.), подржана само њиховом *н*-серијом.

3.4. Неизбежно искрсава питање да ли су најчешћи СГО еквивалентни својим сликама из додатка III, нпр. перфекат *л*-презенту. Сви СГО које генерише систем композиционални су, тј. прозирни (изван радикалаџ), јер се њихово грађење и функционисање повинује минималном броју законитости. *Л*-презент је у првом реду композиционалан: његов *л*-елемент има исто значење као онај унутар *л*-футура. Перфекат је пак у савременом српском језику некомпозиционалан, и то се може сматрати резултатом граматикализације, која ремети (или ствара неко друго) идеално стање у систему сложених глаголских облика.¹¹ Међутим, иако на различите начине, *л*-презент и перфекат радњу транспонују у исту тачку на временској оси.

Некомпозиционални су и сложени радикали, футур¹² и потенцијал. Потенцијал прошли и плусквамперфекат су делимично композиционални, захваљујући β -елементу (в. т. 3.2).

Код футура II владају посебне прилике. Према Сладојевићу (1966: 60–63), футур II је најчешће „семантички прости облик“, али понекад „има двојно значење“. „Семантички сложени футур II“ Сладојевић илуструје нпр. овако:

Кад се њива дожање, онда се жетеоци хватају сламке[...] онда онај пусти сламке, па се љубе, ко *се* с ким *буде ухваџио* [...].

[...]

Ако он већ *буде оџиџао* кад ви стигнете, вратите се [...].

¹¹ Можда су изрази типа *биће да је оџиџао* заправо „футуроиди“ (делимично) граматикализованог *л*-футура (уп. Флоршиц 1943: 230). Сладојевић у примерима попут „Ајме мени, *биће одвели* и *краве!*“ види модализацију футурског елемента, који уместо будућности означава вероватност (из)вршења радње (1966: 63); *л*-футур се код Стефановића (1925: 134) зове „време будуће за неизвесност“ и „дубитативни футур“.

¹² Иначе би било незгодно објаснити футуре модалних глагола, нпр. *морају*.

За идеални *л*-перфектив пре би се могао узети први пример него други (узгред, конструисани).

4.1. Из т. 3 проистиче да класично системско језгро СГО (в. т. 1.1) нема оштре рубове. Уместо „унутар“ и „изван“ система, сложене глаголске облике боље је распоређивати на континууму који сеже од најфреквентнијих, преко ретких и врло ретких, до непотврђених али могућих облика. Основано је говорити о нелегитимним употребама СГО, док су нелегитимни СГО формално блокирани (као **је био био ииийао*) – бар у констелацији услова презентованој у т. 3.1.

4.2. Облици *н*-серије обично се посматрају као слика активних, без обзира да ли су ти њихови парњаци прости или сложени, те се узима да је нпр. *н*-футур пасивни облик футура. Како је наговештено у т. 1.2, са тог се становишта не може лако одгонетнути како заиста гласе пасиви имперфекта и плусквамперфекта. Ако се у пасиву геренса јављају глаголи свршеног вида (в. т. 1.4), облици *бејаше ииийан* и *бејаше уиийан* оба су пасиви имперфекта, што оставља *л*-имперфекат без трпног стања. Многи граматичари ту празнину попуњавају *н*- β -имперфектом (в. додатак II), који позајмљују од његовог *л*-корелата, правећи нову лауну. Скоро потпуна симетрија остварила би се директним повезивањем партиципских пасива не са радикалима, него са облицима *л*-серије, као у додатку III. Другим речима, у морфологији би се традиционална дистинкција актив : пасив напустила у корист *л* : *н* дистинкције. *Н*-облици би од тада били самостални и истог ранга са „активним“. Истина, овиме се неки важни проблеми само пребацују на терен синтаксе.

4.3. *Л*- β -перфектив из т. 1.4 може се читати композиционално („Тумбаковић је ангажман предложио пре Петрићевог доласка на Тару“) или семикомпозиционално („Тумбаковић је предложио ангажман пре говорног тренутка“; ту β -елемент радњу недвосмислено смешта у прошлост). Ни у једном ни у другом случају овај СГО није „сувишан“. То значи да се с њим мора рачунати при обради *н*- β -перфектива, његовог *н*-корелата (уп. т. 1.3).

5. Неопходно је осврнути се на практичну страну оваквих закључака.

Норма мора бити опрезна са осудама форми и окренута прикладности употребе СГО.

Структура система СГО и ретки и потенцијални СГО могли би бити одељак у одговарајућем уџбенику српског језика за универзитет.

Систематизацију СГО треба приближити и преводиоцима, којима неки страни глаголски облици можда причињавају тешкоће.¹³

ЛИТЕРАТУРА

- Акерман–Стамп 2004: Farrell Ackerman, Gregory Stump, Paradigms and periphrastic expression: a study in realization-based lexicalism, *Projecting morphology*, eds. Louisa Sadler, Andrew Spencer, Stanford: CSLI Publications, 111–157, <<http://www.researchgate.net>>, 1. 10. 2017.
- Алексић–Станић ⁸1973: Радомир Алексић, Милија Станић, *Грамаџика српскохрватског језика за ученике гимназије*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства Србије.
- Барић и др. ²1997: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Бат 2002: Sunil Kumar Bhatt, The concept of Compleativity (Perfectivity) in Croatian verbal tenses: Perfect vs. Non-Perfect Tenses, *Suvremena lingvistika* 53–54/1–2, Zagreb, 45–55.
- Белић 1933: Александар Белић, *Грамаџика српскохрватског језика за џређу разред средњих и сџручних школа*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- Брабец и др. ²1954: Ivan Brabec, Mate Hraste, Sreten Živković, *Gramatika hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Вуковић 1967: Jovan Vuković, *Sintaksa glagola*, Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Грицкат 1956–1957: Ирена Грицкат, О неким особинама футура II (футура егзактног), *Наш језик* VIII/3–4, Београд, 89–105.
- Дивковић 1879: Mirko Divković, *Oblici*, Zagreb: Dionička tiskara.
- Ђуровић 2016: Сања Ђуровић, Морфолошки статус футура првог у српском језику, *Научни сасџанак славистиџа у Вукове дане* 46/1, Београд, 181–190.
- Едвардс 2011: Martin Edwardes, Are Complex Tenses Really Real?, *Applied Linguistics, Global and Local*, eds. Robert McColl Millar, Mercedes Durham, London: Scitsiugnil Press, 69–78.
- Ивић М. 1958: Милка Ивић, Систем личних глаголских облика за обележавање времена у српскохрватском језику, *Годишњак Филозофског факултетиџа у Новом Саду* III, Нови Сад, 139–152.
- Ивић М. 1968: Milka Ivić, О (minimalnim) реџениџним конструкцијама s глаголском кополом, *Otázky slovanské syntaxe II*, Brno: Universita J. E. Purkyně, 211–215.

¹³ Аутору је на ово указала проф. Весна Ломпар.

- Ивић П. 1953–1954: Павле Ивић, Систем значења основних претериталних времена у говору галипољских Срба, *Јужнословенски филолог* XX, Београд, 229–262.
- Клајн–Пипер ²2014: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна грамаџика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Кликовац 2010: Душка Кликовац, *Грамаџика српског језика за основну школу*, Београд: Креативни центар.
- Комри 1985: Bernard Comrie, *Tense*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Лалевих ^[4]1957: Миодраг Лалевих, *Грамаџика српскохрватског језика за VII разред осмогодишње школе и III разред гимназије*, Београд: Научна књига.
- Маретић ³1963: Tomo Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Милошевић 1971: Ksenija Milošević, Jedan slučaj asimetrije između izraza i sadržine u gramatičkom sistemu savremenog srpskohrvatskog jezika, *Radovi ANUBiH* XLI, Sarajevo, 181–203.
- Мразовић–Вукадиновић ²2009: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Новаковић ²1902: Стојан Новаковић, *Српска грамаџика*, Београд: Државна штампарија.
- Радовановић 1990: Milorad Radovanović, *Spisi iz sintakse i semantike*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Novi Sad: Dobra vest.
- Самилов 1957: Michael Samilov, The Witnessed Past in Serbo-Croatian, *Canadian Slavonic Papers* 2, 98–105.
- Симић 1974: Radoje Simić, Futur II u nauci i nastavnoj praksi, *Književnost i jezik* XXI/1, Beograd, 23–46.
- Симић–Јовановић 2007: Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Мала српска грамаџика*, Београд: Јасен.
- Сладојевић 1966: Петар Сладојевић, *О основним временским категоријама употребе глаголских облика у српскохрватском језику*, Београд: Научна књига.
- Стакић 2016: Милан Стакић, Облици футура I у савременом српском језику, *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 46/3, Београд, 159–174.
- Станојчић 2010: Живојин Станојчић, *Грамаџика српског књижевног језика*, Београд: Креативни центар.
- Стевановић 1955–1956: Михаило Стевановић, Глаголски облици пасива, *Наш језик* VII/7–10, Београд, 205–216.
- Стевановић ⁵1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, I, Београд: Научна књига.

- Стевановић⁴1989: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд: Научна књига.
- Стефановић²1925: Живко Стефановић, *Српска грамаџика за ученике нижих стипручних школа*, Београд: Књижарница Рајковића и Ђуковића.
- Стојановић Ј. 2014: Јелица Стојановић, Употреба инфинитива (и конкурентног средства *да* + презент) у Његошеву језику, *Дијалектџи српскога језика: исџираживања, насџава, књижевносџи I*, ур. Радмила Жугић, Лесковац, 59–75.
- Стојановић Љ. ¹⁰1921: Љубомир Стојановић, *Српска грамаџика за III разред гимназије*, Београд: Књижара Геце Кона.
- Танасић 2006: Срето Танасић, Један случај модалне употребе футура другог у говору Срба добојског краја, *Годишњак за српски језик и књижевносџи XX/8*, Ниш, 435–443.
- Танасић 2014: Срето Танасић, *Синџакса џасива у савременом српском језику*, Београд: Београдска књига, Институт за српски језик САНУ.
- Тенијер 1939: Lucien Tesnière, *Théorie structurale des temps composés, Mélanges de linguistique*, Genève: Faculté des lettres de l'université de Genève, 153–183.
- Томић 1970: Јосип Томић, Кондиционал и плусквамперфект у штокавштџини, *Књижевносџи и језик XVII/3–4*, Београд, 402–406.
- Флоршиц 1943: Josip Florschütz, *Hrvatska slovnica*, Zagreb: Hrvatska државна тiskara.
- Халидеј–Матисен³2004: Michael Halliday, Christian Matthiessen, *An Introduction to Functional Grammar*, London: Hodder Arnold.
- Хаспелмат 2016: Martin Haspelmath, Revisiting the anasynthetic spiral, <www.academia.edu>, 1. 10. 2017.

Danilo S. Aleksić

TOWARDS A MORPHOLOGICAL SYSTEMATIZATION OF THE PERIPHRASTIC TENSES

S u m m a r y

The paper examines the system of the periphrastic tenses in Serbian. Special attention is paid to the periphery of the system. It is concluded that the periphrastic tenses form a continuum that ranges from the most frequent to the rare and unrecorded (but possible) tenses.

Key words: Serbian language, morphology, verbs, periphrastic tenses, passive, dialectology.

	Алексић–Станић 1973.	Барић и др. 1997.	Белић 1933.	Брабец и др. 1954.	Дивковић 1879.	Кликовац 2010.	Лалевић 1957.	Маретић 1963.	Мразовић [...] 2009.	Новаковић 1902.	Симић–Јовановић 2007.	Станојчић 2010.	Стевановић 1986.	Стефановић 1925.	Стојановић Љ. 1921.	Флоршиц 1943.
(плусквам)- перфекат, футур I, потенцијал																
футур II																
потенцијал прошли																
<i>биће њињао</i>																
<i>будући њињао</i>																

¹⁴ Поље је осенчено када је структурно подударан СГО наведен у датој граматици. У II, нека осенчена поља садрже ознаку активног глаголског облика са којим дата граматика повезује дати пасивни облик: „f2“ (футур други), „i“ (имперфекат), „l“ (л-партицип), „p“ (перфекат), „pp“ (плусквамперфекат) или „ps“ (презент). *H*-партиципи подвучени су када се мисли само на употребљени вид.

III

		Серија			
		<i>л-β</i>	<i>л</i>	<i>н</i>	<i>н-β</i>
презент	<i>л</i>	је питао	је био питао	је питан	је био питан
перфектив		буде питао	буде био питао	буде питан	буде био питан
аорист		би питао	би био питао	би питан	би био питан
имперфекат		беше питао	беше био питао	беше питан	беше био питан
инфинитив		бити питао	бити био питао	бити питан	бити био питан
геренс		будући питао	будући био питао	будући питан	будући био питан
гестус		бивши питао	бивши био питао	бивши питан	бивши био питан
императив		буди питао	буди био питао	буди питан	буди био питан
нула		(питао)	био питао	(питан)	био питан
футур		биће питао	биће био питао	биће питан	биће био питан
потенцијал		бих био питао	х	би био питан	х
презент		бива питао	бива био питао	бива питан	бива био питан
аорист		бива питао	бива био питао	бива питан	бива био питан
имперфекат		биваше питао	биваше био питао	биваше питан	биваше био питан
инфинитив		бивати питао	бивати био питао	бивати питан	бивати био питан
геренс		бивајући питао	бивајући био питао	бивајући питан	бивајући био питан
гестус		бивавши питао	бивавши био питао	бивавши питан	бивавши био питан
императив		бивај питао	бивај био питао	бивај питан	бивај био питан
нула			(в. нулу)		
футур		биваће питао	биваће био питао	биваће питан	биваће био питан
потенцијал		бих бивао питао	х?	бих бивао питан	х?

Радикал

		Серија			
		л	л-β	н	н-β
Радикал	презент	(в. претходну табелу)	је бивао питао	(в. претходну табелу)	је бивао питан
	перфектив		буде бивао питао		буде бивао питан
	аорист		би бивао питао		би бивао питан
	имперфекат		беше бивао питао		беше бивао питан
	инфинитив		бити бивао питао		бити бивао питан
	геренс		будући бивао питао		будући бивао питан
	гестус		бивши бивао питао		бивши бивао питан
	императив		буди бивао питао		буди бивао питан
	нула		бивао питао		бивао питан
	футур		биће бивао питао		биће бивао питан
	потенцијал		×		×
	презент		бива бивао питао		бива бивао питан
	аорист		бива бивао питао		бива бивао питан
	имперфекат		биваше бивао питао		биваше бивао питан
	инфинитив		бивати бивао питао		бивати бивао питан
геренс	бивајући бивао питао	бивајући бивао питан			
гестус	бивавши бивао питао	бивавши бивао питан			
императив	бивај бивао питао	бивај бивао питан			
нула	бивао питао	бивао питан			
футур	биваће бивао питао	биваће бивао питан			
потенцијал	×	×			

Прилози

УДК 811.163.41'367.625
811.163.41'37

Оригинални научни рад
Примљено 17. августа 2018. г.
Прихваћено 11. октобра 2018. г.

ИВАНА Р. ЈОВАНОВИЋ*
(ОШ „Свети Сава“, Крушевац)**

О ОСНОВАМА ЛЕКСИЧКО-ГРАМАТИЧКИХ ЗНАЧЕЊА ГЛАГОЛСКИХ РЕЧИ ЗА ГЛАСОВНЕ АКТИВНОСТИ И КРЕТАЊЕ У ПРОСТОРУ

Аутор у овоме раду настоји дефинисати суштину 'значења' оних глаголских речи које се односе на гласовне активности и кретање у природи, и утврђује да таква дефиниција мора имати лексичко-граматички вид. Наиме, на једној страни – изгледа према латинском узору – по правилу се говори о активности, медијалности, пасивности итд. (тј. о глаголском роду), а по традицији словенске граматике – о свршености, несвршености и сл. (тј. о тзв. глаголском виду). Расправу ћемо водити уз анализу грађе коју смо ексцерпирали из *Речника српског језика* (у ред. М. Николића), *Образног речника* М. Николића и *Великог речника српских речи* И. Клајна и М. Шипке. Посебна пажња у анализи биће посвећена категорији сонатива и различитим врстама мотивних глагола.

Кључне речи: семантичко поље и потпоље, стативи, сонативи, диктативи, антропосонативи, биосонативи, физиосонативи.

1. Уводне напомене

1. Ђ. Грубор је 1953. године у својој књизи *Асијективна значења* покушао суочити се са темом граматички релевантних семантичких класа глагола. Он на једној страни говори о 'количини извршене радње', и то би могао бити аспект у ужем или правом смислу речи, а на другој страни су глаголи 'по врсти радње'. Аутори *Приручне граматике хрватског језика* (Бариф и др. 1979)¹ глаголе, између осталог,

* vasdejks@gmail.com

** Студент докторских студија Филолошког факултета Универзитета у Београду, модул Култура.

¹ Сличне теоријске и класификационо-категоријске прилике у приступу овоме питању налазимо и у *Gramatici hrvatskosrpskog jezika* (Брабец и др. 1970).

деле, „с обзиром на вршитеља радње“, на ’субјектне’ и ’објектне’, тј. на оне који „означавају радњу, стање или збивање особе“; и на оне што „означавају радњу, стање и збивање не-особе, тј. животиња, раслинства, неживе стварности“. Поред тога, они уводе ’фактитивне’ и ’каузативне’ глаголе.

2. Тзв. ’вршитељем радње’ бавио се и М. Стевановић (1991), дефинишући глаголски вид на једној страни као морфолошку (I: 326), а на другој као синтаксичку категорију (II: 528). А. Белић (1998: 199) на свој начин објашњава ову чињеницу: „Из тога што су глаголске речи несамосталне по природи својој, јасно је да се оне као глаголске речи морају јављати у вези са каквом самосталном речју [...]“. Његово становиште у овом објашњењу синтаксичко је у свом основном значењу (тиче се међулексемских веза у низу који чине у дискурсу). Наше гледиште са којег посматрамо овај проблем јесте семантичко: нас интересује шта глаголска реч или облик значи. А то је нека врста биполарности ’вршилац’ – ’радња’. Наравно, глаголски род је у далеко већој мери упућен на однос радње и њеног вршиоца – него видско-аспекатске и њима сродне категорије. Род, у ствари, подразумева постојање и трећег ’актера’ (по структуралној граматичкој теорији ’актанта’).²

3. Р. Симић и Ј. Јовановић у својој *Српској граматици* (2007: 106) уврстили су поглавље ’Врсте глагола по значењу’. Они издвајају глаголе стања, неутралне, глаголе који означавају процесе, глаголе кретања, мотивне, глаголе који описују видљиве промене, трансформативне, глаголе који описују настанак и нестанак и креативне глаголе. П. Пипер у *Синтакси савременог српског језика* (2005: 608) категорије ’агентивности’ (и ’пацијентивности’) узима за полазиште у обради проблема који се у класичној лингвистици назива глаголским родом.

4. Наша овдашња истраживања показују да увид у проблематику глаголских значења долази са разних страна, те да су налази стручњака међусобно готово неупоредиви, али се ипак у свему разазнају неки обриси појмова чији је карактер неоспорно семантички.

5. За анализу смо узели поглавито глаголе који у инфинитивној основи имају крајње *-a-*, а не припадају сигурно класи изведених, а неки се заправо сврставају у категорију простих глаголских речи, нпр. глабати, табати и сл.³ Дефиниције значења, где су наведене, потичу из једнотомног *Речника српског језика* (Николић, ред. 2007; случају да дефиниције нема ни у једном од поменутих приручника, обратили смо се *Речнику МС*).

² О томе смо се обавестили у: Симић и Јовановић Симић 2017: 192.

³ Грађу смо преузимали из *Обраћног речника* М. Николића (2000).

2. Преглед и анализа грађе

2.1. Сонативи

1. Глаголе о којима ће овде бити речи назваћемо сонативима. Они означавају звуковне појаве различите природе и порекла, па их је по томе могуће разврстати по групама,⁴ од којих су неке врло познате и делом добро проучене, а неке – колико нам је познато – нису биле предмет научне пажње – диктативи, експосонативи, физиосонативи, експонативи, затим биосонативи, физиосонативи итд.

2. С обзиром на ограничења која смо поставили још у прикупљању грађе – глаголи са крајњим *-аиџи*, који чине прелаз између простих и изведених речи – јасно је да овде неће бити најупотребљивијих речи како за говорну активност, диктативе, тако исто и за друге семантичке категорије сличне њима. У групи правих диктатива нема нпр. глагола 'говорити', па ни 'шаптати', 'викати' и сл. Но и поред тога, хумана гласовна продукција и емисија – будући непрекидно под пажњом свих нас – имају доста велик фонд речи. Ево забележених примера тога типа:

блѐбѐгати говорити којешта, брбљати [...] (блѐбет, блѐбетање, брбљање)

брбљати говорити много, којешта [...]

брџцати мрмљати, мрџцати

кџзати усмено саопштити, рећи [...]

кџрати (се) грдити, корити, прекоревати; оптуживати, нападати [...]

лџгати 1. говорити неистине... 2. (некога, некеме) бити неискрен према некоме; лажима доводи у заблуду [...]

мџждати (РМС погрешно – дефиниција треба да гласи: свирати у свирали од младе биљке у мезгрању, врбе нпр.)

мрмљати полугласно, тихо и неразговорно, нејасно говорити

мрмџрити полугласно говорити, мрмљати (РМС)

мрџџати (РМС: мрџцати говорити неразумљиво, неразговорно, мрмљати, мрмџрити)

пџрати говорити страним језиком (РМС)

пџвати изводити угодне, милозвучне тонове; писати стихове, песме; славити песмом

свџрати производити тонове (обично мелодију) на неком инструменту [...]

тџпати изговарати неправилно неке гласове (р као л, ш као с или сл.), слично детету које тек учи да говори [...]; нежно, с љубављу се обраћати некоме; надевати речи одмила некеме

торџкати много и којешта говорити, брбљати

⁴ Теоријско-методолошки узор за уостављање оваквог називља, тј. терминолошког решења у називној идентификацији глагола нашли смо у два књигама вербалолошког усмерења. Једна је *Теорија текста* Н. Валгине (2003), а друга *Вербалологија* Ј. Јовановић Симић и Р. Симића (2015).

т^рућати бесмислено, којешта говорити, наклапати
ћаскати необавезно причати, разговарати (обично пријатељски и надугачко)
ћеретати ћаскати, чаврљати (хелен.)
чалакати лармати, галамити, грајати, викати
цавѐлати гласно говорити, причати, брбљати, чаврљати [...]
цѐкати жагорити, грајати; гласно разговарати, причати
цѐпати се свађати се, препирати се, кошкати се око нечег; бунити се негодујући због нечег [...]

а) Глагол 'казати' (заједно са 'рећи', 'говорити' и сл.) спада у фонд речи чије је основно значење говорна активност као таква – диктатив. Односи се на производњу и одашиљање саговорницима фонијских структура које чине предњи план за преношење поруке од говорника саговорнику. У крајњој линији могу се укључити у групу статива, јер не подразумевају кретање говорника с места на место, или је тај факат апсолутно без значаја за обављање говорне активности.

б) Претежан број ових речи упозорава на начин производње, квалитет говора или на утисак који оставља, и већина су и са пејоративним присенком у значењу.

ба) Тако 'блебетати', 'брбљати', 'торокати', 'трућати' итд. по дефиницији значе 'говорити којешта' – инсистирају, дакле, на бесмислености израза.

бб) Лексеме 'мрмљати', 'мрморити', 'мрнђати/мрнцати' и њима сличне упућују на нејасну или некоректну артикулацију, и слабу разумљивост говора.

бв) Глаголи 'ћаскати', 'ћеретати' у први план истичу необавезност говора.

бг) Противно овима, 'певати', 'тепати' и сл. отварају позитивну перспективу говора, и што се тиче производног и емитативног квалитета, као и пријемног утиска на онога или оне којима су говор или песма упућени.

3. Поред диктатива, речи за означавање говорне активности, постоје и други антропосонативи (и биосонативи), који из различитих углова означавају гласовну еманаацију људске врсте и животиња, а у дефиницији је наведена ознака за дати глас или звук. Ево тих примера са наше листе:

а^кати узвикивати, викати „а-а-а“ (РМС)

а^екати гонити стоку узвикујући „ае“ [...] (РМС)

бл^ејати пуштати глас „бле“ (о овци и телету) (РМС)

вр^чати одавати глас „вр“, фрктати (о мачки, псу и др.) (РМС)

гр^глати/гр^гљати испирати грло производећи глас „гр“ (РМС)

- ѝкати** чудити се, жалостити се изговарајући „и“ (нема у РМС)
џкати (РМС: џкати отегнут и тужно певати наглашавајући и продужавајући глас „о“)
оокати дозивати се и одзивати се узвицима „оо“, „ој“ или сл. (РМС)
љкати терати вола вичући „ља“ [...]
уакати плакати понављајући глас „уа“ (РМС)
хахакати узвикивати „ха, ха, ха“, гласно се смејати [...]
хмкати говорити „хм“ (РМС)
хајекати гонити волове вичући „хај(е)“
цврчати производити нарочити глас „цвр“ (о цврчку, попцу и сл.) [...]
шљискати кретати се по блату, води или сл. или ударати по нечему меком стварајући шумове „шљис-шљис“

У ову групу издвојили смо, рекосмо, глаголе који по дефиницији и по иконичном принципу означавају испуштање одређених гласова, по себи или да би се постигао неки учинак.

а) Тако 'акати' означава испуштање гласа 'а', 'ојкати' је у вези са 'ој', 'уакати' 'уа', 'хахакати' 'ха' и сл. По природи, то су антропосонативи, а по начину испољавања и семантичком садржају, углавном експресиви (антропоекспресиви).

б) Глагол 'оокати' и њему слични значе емисију гласа у сврху дозивања и одзивања или сл. – вокативи.

в) 'Блејати', 'врчати', 'цврчати' и њима сличне речи обележавају разне животињске гласовне еманиције – биосонативи, и наравно експресиви.

г) Реч 'шљискати' и њој сличне означавају звучне појаве физичког света, овде кретање по блату или сл. – физиосонативи.

4. Сличне су горњима и лексеме уз које се не наводи сам глас или звук, него се просто дефинише:

- алаукати** викати, дерати се
брслати неразговорно говорити (РМС)
бунцати говорити у сну или јакој болести (РМС)
врискати/врџштати испуштати резак глас [...]
врџкати неправилно, нечисто изговарати неке зубне сугласнике (запињући језиком о зубе), шушкетати [...]
јабкати/јаукати пуштати од себе бол, болно вапити (РМС)
јејекати јечати, лелекати
јектати јечати, стењати од бола, жалости (исп. РМС s.v. јекнути)
јџцати плакати гласно, испрекидано [...]
јјчати пуштати болне гласове, стењати [...]
кмџити се плакати, ударати у плач сваки час [...]

кмѐчати испуштати танак пригушен глас; плакати пригушено, танким гласом (кме узвик за подржавање дечијег плача [...]; кмека (танак, пискав) глас малог детета [...])

мўцати говорити испрекидано, запињући и с тешкоћом (PMS)

плѧкати лити сузе [...]

рїдати гласно, незадрживо плакати (ридај провала плача, јецај при незадрживом плачу [...])

рўцати пригушено и испрекидано плакати, јецати

фрскати не изговарати чисто неке гласове, врскати

фрштати одавати, производити шуштаве, прштаве шумове [...]

фўкати производити оштре, реске шумове, фијукати [...]

цѧкати равномерно куцати, откуцавати (о сату) [...]

цвркати уснама или језиком производити нарочите гласове [...]

грўвати јако, громко пуцати [...]

ўхкати убрзано шумно дисати, дахтати

фрктати снажно, шумно избацити ваздух [...]

хихотати/кихотати/кикотати се гласно, грохотом се смејати [...]

церекати се смејати се гласно, бучно, непристојно [...]

шмрцати плакати јецајући и шумно увлачећи бале кроз нос [...]

бѧјати а. изговарањем [...] магијских речи [...] отклањати болест или наносити на некога чини [...]

васпїтати плански развијати нечије способности [...]

кѧрати (се) грдити, корити, прекоревати; оптуживати, нападати [...]

пўјдати дражити, хушкати, подбадати (пса)

рўгати се подсмевати се, подругивати се

тѧрати повицима, речима или каквим поступцима присиљавати некога, нешто да се удаљи [...]

хўшкати подстрекавати, подбуњивати, подбадати [...]

Дефиницијом се не наглашава који се гласови емитују, већ се наглашавају неки додатни моменти који су у вези са антропосонацијом.

а) Једни од ових глагола за предмет означавања имају практично интензитет говорне или уопште гласовне активности: 'врискати/вриштати' упућује на високи тоналитет и јаке емоције с којима се говорна активност обавља. Речи 'хихотати' и 'церекати' означавају, у ствари, пратећу активност која говори даје специфичну боју.

б) 'Муцати', 'врскати/фрскати' објављују психофизиолошке недостатке који утичу на квалитет артикулације.

в) Глаголи 'плакати' и 'руцати', 'шмрцати' тичу се експресивне еманације гласа под утицајем јаких емоција типа жалости, туге и сл.

г) У трећој групи су речи које упућују да је говорна или слична фонична активност усмерена на остварење неког циља (исп. Остин 1994).

га) 'Васпитати', 'карати', 'ругати се' усмерени су на одређени учинак код саговорника.

гб) 'Бајати' за циљ има да изговором речи буде отерана болест или сл.

гв) Код 'пујдати', 'терати', 'хушкати' и њима сличне речи учинак достижу изазивањем активности код примаоца.

5. Многобројни су глаголи којима се означава оглашавање животиња разичитих врста и могућности произвођења звукова – биосонативи:

брљндати мумлати [...]

вречати испуштати глас (о кози) [...]

вркати (врка глас мачке која преде [...])

гакати пуштати, изводити глас „га-га“ (о гуски, врани итд.) (РМС)

грџати испрекидано, тешко дисати [...]

гугљтати гукати (гугут глас гугутке, грлице [...], гук глас голуба, гугутке)

гурљкати проктати, роктати (о свињама)

гурљкати (РМС: гурирати/гуритати) роктати (о свињама)

звџцати звецкати звечати (РМС)

зврјати одавати или производити уједначене звуке, зујати, брујати; 2. бити празан, пуст, зјапити (звр узвик за означавање зврндања, зврчања)

зврндати 1. зврјати [...] 2. брбљати, наклапати [...]

зрљкати/зрљчати пуштати гласове (о зрикавцу)

зујати производити специфичан звук треперењем крила

зљндати (РМС: зундарати) јако зјати

кавлљкати скичати

каљкати оглашавати се кауком (о ћурки)

кврчати испуштати глас „квр“ (о мачки, жаби и др.); кричати, крештати (о живини)

кџвтати лајати танким гласом (о псу), блебетати, брбљати [...]

крџштати испуштати крештав, висок, пискав, продоран и храпав глас [...]

крџкати/крџкџтати испуштати гласове попут „кре-кре“; оглашавати се крекетом (крек узвик којим се опонаша глас кокоши; крека кречање, крештање; креке узвик којим се опонаша крекетање жабе [...]) (РМС)

лџјати оглашавати се лавезом [...]

њџкати испуштати гласове својствене магарцу, ревати [...]

њџскати/њџштати испуштати гласове својствене коњима [...] (РМС)

рџвати пуштати гласове својствене магарцу, њџкати [...]

рџжати испуштати отегнут, промукао и претећи глас [...]

рџзати испуштати глас (о коњу) [...]

рѝкати испуштати продорне, неартикулисане гласове, оглашавати се риком (говече)

скѝчати/сквѝчати оглашавати се скиком [...]

љрлати певати, говорити и сл. претерано гласно, дерати се, оглашавати се продорним гласом [...]

урлѝкати завијати јаким гласом, производити урлик [...]

фѝрчати испуштати карактерисичан глас у бесу узнемирености (о мачки) [...]

фѝрдати зујати, кврчати; прести

Код свих ових глагола препознатљиве су имитације животињских и сл. гласова. Употребљени да обележе људске гласове обично имају експресивну боју и пејоративни призвук.

6. Следећа група глагола чини прелазну категорију између антропосонатива и биосонатива у ширем смислу речи. Хоће се рећи да ове лексеме означавају како људско тако и нпр. животињско оглашавање, па катакада и на звукове физичког порекла:

бобѝњати/бобѝњити/бобѝтати одзвањати дубоким тоном; говорити таквим гласом (PMS)

врљскати/врљштати шумно грести, жвакати дробећи чврсту храну зубима, јести тако да се чује како се храна дроби и крцка под зубима [...]

звѝждати 1. производити звиждук(е), звиждуком производити неку мелодију [...]

звѝцати ударати горњим зубима о доње [...]; говорити којешта [...]

квѝцати испуштати глас „кво“, „квоц“ (обично о квочки) [...]; стално приговарати, звоцати

крѝкљати/крѝктати стварати (најчешће у грлу и грудима) и испуштати непрекидане, мукле, пригушене звуке [...]

мљмлати/мљмљати производити тамне, мукле, дубоке и једноличне гласове [...]

пѝскати/пѝштати испуштати пискут, сиктати

стењати исуштати болан, отегнут глас (под неким теретом, од бола или невоље) [...]; произвести (= производити) отегнуте звуке [...]; горко се жалити

фѝскати фијукати, звиждати

фљћкати звиждати, звиждукати [...] псу, [...] на нешто хрѝкати шумно истискивати воду кроз стиснуто грло [...]

цѝкати/цѝчати испуштати висок, оштар глас, врѝштати [...]

цилѝкати/цирлѝкати испуштати, одавати, производити цилик [...]; одавати високе тонове и преливе [...]

цмаќати (се) према цмокнути (се)

цмѝкати цмакати

цѝктати цвокотати

хаќати испуштајући дах дувати у нешто [...]

хр̄скати/хрӯштати шумно дробити или ломити зубима, крцкати [...]

хрштати дисати у сну уз храпави шум [...] (РМС)

хркати шумно, бучно дисати при спавању са отвореним устима [...]

хр̄кстати/хр̄кџтати/хр̄кџцкати хркати (РМС)

шм̄ркати/шм̄иќати учестано шумно увлачити кроз нос [...]

а) Најбољи носилац карактеристика ових речи управо је први пример, дефиисан двоструко: прво као ознака 'одзвањања дубоким тоном', пре свега, као физичке појаве у предметном свету, а и као начина говорне активности. По првome он припада категорији физиосонатива, а по другом је глагол говрења, антропосонатив, односно диктатив.

б) 'Звоцати' и 'квоцати' за основу имају биосонативно значење – обележавају кокошије јављање, као и општи тип звука различитог порекла; а додатно се односе и на људско оглашавање посебне врсте. Такав је и већи број других глагола ове скупине.

в) 'Мумлати/мумљати', 'пискати/пиштати' и њима слични имају опште значење оглашавања како живих бића, тако и предметног света (исп. извор пиштавац).

г) Из свог угла на овакав садржај упућују и 'циликати/цирликати', 'хакати', 'вруштати/хруштати' и сл.

7. И лексеме које ћемо овде разматрати сврставају се у сонативе, али већим делом и у фактиве (оперативе), јер је у претежном броју случајева назван физички поступак или догађај – узрок звуковне појаве означене одговарајућом речи. Биосонација и физиосонација нису стриктно разграничене:

брујјати производити непрекидан, сливен звук [...] (бруј, брујање)

бр̄чкати (се) мешати по води тако да се чује шум... (брч узвик којим се подражава брчкање по води; брчак прсак, млаз који прсне кад се гази по води [...])

бурлати/бурљати производити буку комешајући се [...]

бућкати ударајући по води производити звуке... (бућ узвик за подражавање звука који се чује кад нешто падне у воду)

вр̄ндати зврјати [...]

вр̄скати шумно грести, жвакати [...]

врштати хрскати, шкрипати (РМС)

гр̄гџтати жуборити, клокотати [...] гр̄гџ, гр̄гџтање, жубор, клокот

гр̄гџтати производити гр̄гџ (гр̄гџ, гласови грлице или голуба)

звр̄јати 1. одавати или производити уједначене звуке, зујати, брујати; 2. бити празан, пуст, зјапити (звр̄ узвик за означавање зврндања, зврчања)

кр̑љати стварати (најчешће у грлу и грудима) и испуштати испрекидане мукле, пригушене звуке (при отежаном дисању, у хропцу и сл.), хрипати [...]; звучати хрипаво, промукло пригушено и испрекидано (о гласу) [...]

квр̑цати пуцкетати, куцати, шкрипутати (кврц узвик за означавање кратког звука који се чује при шкрипању, шкљоцању, пуцкетању

кр̑цати ломити, дробити, крхати [...] (крц узвик за означавање наглог ломљења [...])

кўцати (се) ударати, лупати, бити [...]

лòкати гласно, шумно пити [...] захватајући језиком [...]

лўпати снажно ударати производећи јаке, тупе звуке, правећи буку [...]

мљацкати/мљескати производити (при жвакању и говору) гласан, чујан непријатан глас [...]

òрљати пролазити, пробијати се с буком, тутњати, бучати

пл̑ескати производити пл̑есак, аплаудирати [...]

пу̑ћкати испуштати кратке испрекидане звукове [...]

ср̑кати узимати устима нешто течном или житком правећи карактеристичан шум

танд̑рати тандркати, клопарати

тандр̑кати стварати тандрк, лупарати, клопарати

та̑пати ићи спорим, несигурним кораком [...] (тапа-тапа узвик којим се подражава туп шум корака, удараца и сл.)

трўпати лупати, ударати ногама о тло (при ходу)

хр̑пати тешко и шумно дисати, кр̑љати [...]

хўјати истрајно и мукло шумити у јаким налетима, хучати (о ветру нпр.)

хўктати одавати испрекидану хуку, хујати, хучати [...]

шв̑гати/шв̑гнути произвести оштар, продоран звук, звизнути (о бичу и сл.).

шўштати стварати, одавати слаб шум, покретати се са шумом [...]

а) Код претежног броја глагола ове групе: 'брујати', 'врдати', 'зврјати', 'мљацкати/мљескати', 'пл̑ескати', 'пу̑ћкати', 'тандркати/клопарати', 'шуштати' и сл. – дефиниција инсистира директно на стварању и/или одашиљању датог звука или шума, а начин рада органа или предмета чијом активношћу настаје не помиње се. Ипак је јасно да је производња резултат деловања неког узрочника – интрасонативи.

б) Речи типа 'бр̑кати (се)', 'квр̑цати', 'кр̑цати', 'куцати', 'лупати', 'ср̑кати', 'тапати', 'трупати' и сл. дефинисане су управо по врсти физичке појаве која производи звук или шум.

в) Глаголи 'кр̑љати', 'пу̑ћкати', 'хрипати' и сл. за основу имају биолошку активност.

г) У све три поменуте категорије јасно је да физичка или биолошка активност неког покретача производи звучне емисије. Само је

'гротати' дефинисано синонимима, те се не разликују производња и врста звука, него су описани синкретички.

8. Најудаљенији од центра сонацијског семантичког поља налазе се глаголи следеће скупине, који су код већине примера наглашено дефинисани као ознаке јаке физичке или биолошке активности, а звуковна страна често се може само искуством надокнадити:

- бризгати** нагло избијати, шикљати [...]
буктати горети јаким пламеном [...]
врцати (се) бризгати, прскати [...], водити мед врцањем [...]
куљати јако, нагло, у великој количини избијати (о некој течности, диму, пари и др.), шикљати, односно сукљати [...]
прскати (прснути пући, сломити се, распукнути се)
прскати избијати у капљицама, у тањим млазевима [...]; засипати, квасити, поливати (капљицама) [...]
прштати ломити се, распадати се уз тресак, праскајући [...]; ломити, кршити, дробити
пуцати циљајући, нишанећи гађати из ватренг оружја [...]; лоптом циљати у противничку мрежу [...]
сукљати јако, нагло избијати [...]
суктати сукљати
шикати 1. шикљати; 2. испуштати шиштав, пискав глас, шиштати [...]
шикљати избијати у јаком млазу, бризгати [...]

а) Тако 'бризгати', 'куљати', 'шикати/шикљати' називају начине истицања или извирања воде и других течности, што по сили природног закона производи шум.

б) Речи 'буктати', 'сукљати/суктати' на исти начин као горе односе се на пламен или сл.

в) Лексеме 'прскати' и 'пуцати', без обзира на дефиниције, значе најпре декомпозицију предмета услед унутрашњих или вањских узрока, и наравно одговарајуће пратеће звуке. Код 'пуцати' стоји дефиниција споредних момената: гађати из ватреног оружја или поступак са лоптом.

г) Реч 'прскати' инсистира на ширењу капљица под високим притиском, што опет за последицу има производњу карактеристичног шума.

2.2. Мотиви

1. Мотивним се у науци сматрају глаголске речи са значењем промене места у простору, и имају више подврста, а прва и основна врста обухвата речи које значе кретање неког људског бића, животиње или

предметног елемента у простору без пратећих момената – локомотиви.
Ево примера:

- бáзати** ићи без циља, скитати, тумарати, лутати [...]
бáсати (се) ићи без циља, лутати, тумарати
бауљати ићи четвороношке, пузати; ићи тешко, с муком, тетурати се
бíбати се таласати се, гибати се [...]
вèјати падати у густим пахуљицама (о снегу) [...]
вíјати гонити [...]
врлúдати често мењати правац у ходу [...]
вúкљати носити нешто тешко [...]
гавèљати тешко ићи, вући се, посртаги (РМС)
гацати газити по води, благу [...]
гéљати (нема у РМС) храмати, ходати на штакама
сúљати отискивати нешто низ стрмину тако да клизи; отискивати се, спуштати се клизећи
вèрати се пети се или спуштати се [...]
вèскати се врзмати се
врðати кретати се мењајући правац [...] (врд у значењу: врдни)
гéгати/гíгати (се) клатити се, љуљати се (при ходу) [...]
гíљати (/гéљати: нема у изворима) тешко ходати, вући се
главíњати (/главрњати) ићи без циља, лутати, тумарати [...]; клатити се у ходу, тетурати се, посртаги
лáзати лазити гмизати [...]
ђíпати нагло скакати, поскакивати [...]
ђíскати скакати (РМС)
ђúскати играти у колу живо поскакујући [...]
кавèдати (нема у РМС) тешко ходати, клатити се
кíљати врвети, тискати се (РМС)
кòшкати (се) лагано се бости, тући роговима; препирати се, свађати се [...]
клáпати 1. клопарати; климати се; 2. брбљати, наклапати; клеветати
клáмати (кламарати, кламатати – климатати) [...]
лáндати ландарати кретати се тамо-амо, клатити се, млатарати
лéцати се једва се кретати од малаксалости, вући се; бити болешљив, куњати (РМС)
лúњати (се) бесциљно ходати, скитати [...]
љúмати ходати тешко, тромо, гегајући [...]
пèнтрати се верати се, пети се
пèњати се / пети се ићи узбрдо или у висину; пентрати се, верати се
пр́шати пршити (падати у ситним пахуљицама) [...]
пўзати (се) пузити (кретати се по некој подлози вукући се) [...]
прúжати (се) истурати, истезати у неком правцу (неки део тела); додавати, давати [...]
рíтати (се) бацакати се ногама, гицати се
скíтати (се) живети као скитница [...]; ходати без циља, шврљати, базати

сврџати према сврнути (свратити, скренути, навратити; заокренути, закреснути, скренути)

скаќати према скочити одбацити се нагло, преместити се скоком с места на место

срљати безглаво, непромишљено јурити [...]

срѓати срљати (РМС)

тоциљати (се) клизати се [...]; варати кога, подваљивати коме

трчати кретати се у трку, одбацујући се ногама наизменично [...]

тумарати ићи без одређеног циља, базати, лутати [...]

тумињати једва осетно тећи; таворити, тињати

ћопати храмати, шепати

улати се кретати се споро, шуњати се, прикрадати се

хитати 1. ићи брзо, журно, журити [...], 2. бацати руком [...]

храмати тешко, несигурно и неравномерно ходати нагињући се на једну ногу због хроне или болесне друге, ићи као хром, шепати

цуњати базати, луњати, потуцати се [...]

шантати(/шантџати) храмати, ћопати

шевати климати се, кривудати (РМС)

шевџати гегати се у ходу, тетурати се

шеврдати ићи кривудавао, кривудати, врлудати [...]

шепати ићи вукући једну ногу, храмати, шантати, ћопати

шетати ходати, ићи лаганим ходом ради одмора и разоноде [...]

шуљати (се)//шуњати ходати, ићи тамо-амо трагајући за нечим [...], брижљиво претраживати (нешто), њушкати, цуњати

а) Највише је ових речи са значењем кретања људи – антропомотива. Разлике у значењу настају од перспективе из које се кретање приказује, дакле од нијанси емоционалности или естетског осећаја који се придају основном значењу као споредне нијансе.

аа) Тако нпр. 'трчати', 'хитати', 'шетати' обележавају начине ходања, као спорог, брзог итд.

аб) Лексеме 'базати', 'главињати (/главрњати)', 'луњати', 'цуњати' значе, додуше, ходати, али, по правилу, бесциљно тумарати.

ав) Већи број ових речи садржи упуте на недостатке у ходу: 'гегати/гигати (се)', 'гиљати/гељати', 'ћопати', 'шепати' итд.

б) Кретање значе и глаголи типа 'бауљати', 'верати се', 'пењати се' и сл. – само што они скрећу пажњу на специјалне начине кретања зависно од околности.

в) Посебну напомену заслужују речи 'бауљати', 'пузати' и 'тумињати', које означавају специјалне врсте кретања.

г) Посебну врсту кретања означавају глаголи 'ћипати', 'скаќати' и сл.

д) Неке од наведених речи имају бивалентни карактер. Нпр. 'тумињати' значи и 'тињати', а 'лецати се' бити болешљив, куњати.

2. Глаголи издвојени у групу коју ћемо сада прегледати заправо су у суштини различитог карактера: манипулативни, сонативни или сл., а кретање означавају као пратилачки или главни семантички елемент:

а̀кати ударати, лупати [...]
б̀рбати тражити претурајући, премештати
б̀утати (нема у РМС) брљати, мешати
ва̀дати (се) водати (РМС)
ва̀љати (се) премештати (се) окретањем [...]
вѝвати се чистити перје; чешкати се по коси (РМС)
гнѝати гонити, терати
зѝбати (се) 1. љуљати, њихати [...], 2. чинити да се нешто њише, лелуја [...]
ја̀хати кретати се седећи опкорачено на јахахој животињи [...]
фу̀рати (се) возити се [...]; носити [...]
нѝхати/њихати (се) покретати нешто тамо-амо [...]
му̀ћкати дрмати, трести неку посуду или сл. са течношћу [...]
љу̀љати чинити да се неко, нешто равномерно креће тамо-амо [...]
т̀рпати стављати на гомилу, гомилати без реда [...]
т̀мбати (се) окретати, обртати, ваљати, котурати [...]; претурати се, котрљати [...]
ф̀рљати бацати, хитати

3. Сем правих мотива постоји и велика група глагола који значе кретање, дакле, промену места, али у ограниченем простору:

бу̀ришкати се бости се роговима [...]
бу̀ркати премештати, претурати [...]
вр̀змати се кретати се тамо-амо, мотати се [...]
вр̀шљати претурати, стварати наред [...]
г̀ецати (се) љуљати (се), њихати (се) (РМС)
гѝљати ићи тешко, вући се (РМС)
гу̀рати (се) потискивати, помицати испред себе [...]
д̀рмати трзати, потресати и померати [...]
д̀рпати грубо хватати и вући [...]
д̀рцати грепсти ноктима, шкрипати пером (РМС)
љ̀дкати гонити, терати, одбијати теле од краве кад се музе [...] (РМС)
љ̀бскати према љоснути пасти ударивши јако [...], треснути
му̀вати гурати, ћушкати [...]
рѝнтати радити тежак посао запињући из све снаге, диринчити [...]
р̀мбати радити грубе, најтеже послове, ринтати [...]

рвати се борити се хватајући се рукама у коштац и настојећи да се противник обори [...]

сипати (се) чинити, пуштати да пада или упада нешто ситно, сипко, рас-тресито [...]

хвџгати трапати ићи, ходати трапаво, лупкајући, ударајући обућом о тло

чокати пуцати, гађати (РМС)

а) Глагол 'љокати' може се узети за прототип ових речи, јер одбијати теле од краве док се музе значи само га склонити мало да не смета у послу.

б) 'Буришкати' са значењем бости се роговима обележава кретање (волова, крава) при узајамном борењу, али остају у неком кругу. Исто тако са значењем премештања ствари у ужим просторним оквирима.

в) Глаголи 'ринтати', 'рмбати' упућују на радну активност уопште, при чему се обавезно подразумева кретање у кругу у којем се активност изводи. И глагол 'рвати се' упућује на сличан радијус кретања.

г) Нешто су удаљенији од центра датог семантичког поља, и то према глаголима неограниченог кретања, речи типа 'гецати', 'гиљати', 'гурати'. Али с обзиром на то да означавају слабо изражено кретање, обрадили смо их у овој групи.

д) 'Хватати' и 'чокати' заправо су најближи правим мотивима, јер обавезно на неки начин подразумевају савлађивање границе простора на којем се обавља активност. Но и они ипак остају у овој групи речи.

3. Закључне напомене

1. Лексичко-граматичка значења речи представљају важну лингвистичку тему, и већина проблема решавана је и решава се у радовима стручњака и граматикама, али неки аспекти остају у сенци расправе, а ипак су битни за пуно разрешење проблема.

2. У овоме раду покушали смо прићи основама учења о тим значењима код глагола, и утврдили да је важно кренути од оних семантичких слојева који представљају базу за анализу и категоризацију.

3. Утврдили смо да се глаголи групишу у семантичке сфере сродних значења, које смо назвали семантичким пољима и потпољима. Тамо смо обрадили глаголе двају поља: стативе и оперативе (и њихова потпоља).

4. На крају, овде је такође анализиран материјал двају поља: сонативи и мотиви (са подврстама).

ИЗВОРИ

- Клајн–Шипка 2008: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник сѝраних речи*, Нови Сад: Прометеј.
- Николић 2000: Мирослав Николић, *Обрајни речник срѝскога језика*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Палчић – Нови Сад: Матица српска.
- Николић, ур. 2007: Мирослав Николић, редактор и уредник, *Речник срѝскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- РМС 1967–1976: *Речник срѝскохрвајѝскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска.

ЛИТЕРАТУРА

- Барић и др. 1979: Eugenija Barić i dr., *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1998: Александар Белић, *Ојѝија лингвистѝика*, Београд: Завод за уѝбенике.
- Брабец и др. 1970: Ivan Brabec, Mate Hraste i Sreten Živković, *Gramatika hrvatskosrpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Валгина 2003: Н. С. Валгина, *Теорѝа текста*, Москва: Логос. Валгина 2003: Н. Цит. по електронском издању: – Јанко Слава (Библиотека Fort/Da) // <http://yanko.lib.ru> // <http://yanko.ru> // <http://tvtorrent.ru>.
- Грубор 1953: Đuro Grubor, *Aspektna značenje*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Јовановић–Симић 2015: Јелена Јовановић Симић, Радоје Симић, *Вербалѝологија*, Београд: Јасен.
- Маретић 1963: Tomislav Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zageb: Matica hrvatska.
- Остин 1994: Џон Л. Остин, *Како деловајѝи речима*, Нови сад: Књижевна заједница.
- Пипер и др. 2005: Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић, *Синѝакса савременога срѝског језика*, у ред. Милке Ивић, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Симић–Јовановић 2007: Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Срѝска грамаѝика*, Београд: Научно друштво за неговање српског језика – Јасен.
- Симић–Јовановић 2017: Радоје Симић, Јелена Јовановић Симић, *Срѝска синѝакса*, I–VII, Београд: Јасен.
- Стевановић 1991: Михаило Севановић, *Савремени срѝскохрвајѝски језик*, I–II, Београд: Научна књига.

Ivana R. Jovanović

ABOUT THE BASIS OF LEXICO-GRAMATIC MEANING
OF VERBAL WORDS FOR VOTING ACTIVITIES AND MOVEMENT
IN THE SPACE

S u m m a r y

In this paper, the author tries to define the essence of the 'meaning' of those verbal words related to voice activities and movement in nature, and determines that such a definition must have a lexical-grammatical vision. Namely, on the one hand – it looks according to the Latin model – as a rule it speaks of activity, mediality, passivity, etc. (ie on the verbal genus), and according to the tradition of Slovenian grammar – about the perfection, the incompleteness, and so on (ie the so-called verbal vision). The discussion was guided by the analysis of the material that we excited from the Dictionary of the Serbian Language (under M. Nikolic), the Revised Dictionary of M. Nikolic and the Great Dictionary of foreign words Klajn and Sipka. Special attention in the analysis will be dedicated to the category of sonatas and various types of motive verbs.

Key words: semantic field and subfield; tripods, sonatas, dictators, antroposons, biosonatives, physiosonatives.

Библиографија

УДК 012 Поповић И.

Библиографски прилог
Примљено 12. априла 2018. г.
Прихваћено 11. октобра 2018. г.

ВЛАДИМИР Б. ЖИВАНОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

БИБЛИОГРАФИЈА ИВАНА ПОПОВИЋА (1923–1961)

1947

1. Вук Стефановић Караџић / И[ван] Поповић // Народни студент. – Год. 11, бр. 31 (1. 9. 1947), стр. 7.

1949

2. Како се каже, како се пише / [Иван Поповић] // 20 [Двадесети] октобар : лист у славу ослобођења Београда. – Год. 6 (30. 10. 1949), стр. 4.
3. Народни језик као основа књижевног језика / И[ван] П[оповић] // Дуга. – Год. 5 (6. 8. 1949), стр. 12.
4. О екавском говору у Бачкој / [Иван Поповић] // Гласник Српске академије наука. – Књ. 1, св. 3 (1949), стр. 484–487.
5. Petrovici E., Daco-slava, „Dacoromania“ X, partea II, Sibiu 1943, стр. 233–277. : [приказ] / Иван Поповић // Јужнословенски филолог : повремени спис за словенску филологију. – Бр. 18, књ. 1–4 (1949–1950), стр. 328–330.
6. Petrovici E., приказ: István Kniezsa, Ungarns Völkerschaften im XI Jahrhundert. (Mite einer Kartenbeilage). Budapest 1938, 172 p. (Ostmitteleuropäische Bibliothek, Nr. 16) – „Dacoromania“ X, 1943, стр. 517–547 (на румунском језику) : [приказ] / Иван Поповић // Јужнословенски филолог : повремени спис за словенску филологију. – Бр. 18, књ. 1–4 (1949–1950), стр. 330–331.
7. Petrovici Emile, La population de la Transylvanie au XI-e siècle, extrait de la Revue de Transylvanie (Tome X), стр. 32. : [приказ] / Иван Поповић // Јужнословенски филолог : повремени спис за словенску филологију. – Бр. 18, књ. 1–4 (1949–1950), стр. 331–332.
8. Petrovici Emile, Les Slaves en Grèce et en Dacie, Balcanie VII, 2, Bucarest 1944, стр. 465–473. : [приказ] / Иван Поповић // Јужнословенски фило-

* vladimir.zivanovic@isj.sanu.ac.rs

лог : повремени спис за словенску филологију. – Бр. 18, књ. 1–4 (1949–1950), стр. 332–333.

9. Реформе нашег правописа / И[ван] П[оповић] // Дуга. – Год. 5 (26. 3. 1949).
10. Стране речи / И[ван] П[оповић] // 20 [Двадесети] октобар : лист у славу ослобођења Београда. – Год. 6 (16. 9. 1949).

1950

11. Мозољ, мосур, мрсољ и сл. / И[ван] Поповић // Наш језик. – Књ. 2, нова серија, св. 3–4 (1950), стр. 127–139.
12. О бачким говорима / Иван Поповић // Гласник Српске академије наука. – Књ. 2, св. 2 (1950), стр. 315–316.
13. О говорима Срема / [Иван Поповић и Павле Ивић] // Гласник Српске академије наука. – Књ. 2, св. 1 (1950), стр. 133–134.
14. О говору Бегеча у Бачкој / [Иван Поповић] // Гласник Српске академије наука. – Књ. 2, св. 1 (1950), стр. 130–132.
15. О изговору речи жљоб и жљезда / Иван Поповић // Наш језик. – Књ. 1, нова серија, св. 7–8 (1950), стр. 318–322.
16. Рулек – руљка / Иван Поповић // Македонски јазик : Билтен на Катедра за јужнословенски јазици при Филозофскиот факултет во Скопје. – Год. 1, бр. 7 (9. 1950), стр. 157–158.

1951

17. Испитивање штокавских говора Јужне Истре / Радосав Бошковић и Иван Поповић // Гласник Српске академије наука. – Књ. 3, св. 2 (1951), стр. 277.
18. Лингвистичке и филолошке расправе у Зборнику радова Филозофског факултета Свеучилишца у Загребу (1951). : [приказ] / Иван Поповић // Јужнословенски филолог : повремени спис за словенску филологију. – Бр. 19, књ. 1–4 (1951–1952), стр. 323–334.
19. Неколико прилога речнику нашег језика / И[ван] Поповић // Наш језик. – Књ. 2, нова серија, св. 5–6 (1951), стр. 205–219.
20. О словенским коренима *вѡв- и *рѡр- и неким њиховим дериватима / Иван Поповић // Јужнословенски филолог : повремени спис за словенску филологију. – Бр. 19, књ. 1–4 (1951–1952), стр. 159–171.
21. Стајати – стојати / Иван Поповић // Наш језик. – Књ. 3, нова серија, св. 3–4 (1951), стр. 104–115.

1952

22. Истарски икавски говори / Иван Поповић // Гласник Српске академије наука. – Књ. 4, св. 2 (1952), стр. 321–322.
23. Инструментал именица женског рода на сугласник / Иван Поповић // Наш језик. – Књ. 3, нова серија, св. 7–8 (1952), стр. 270–279.

24. О именима типа Јово и Раде / Иван Поповић // *Pitanja savremenog književnog jezika : organ Instituta za savremeni jezik pri Višoj pedagoškoj školi u Sarajevu*. – Год. 4, књ. 2, св. 2 (1952), стр. 243–253.
25. О најновијим испитивањима војвођанских дијалеката / Иван Поповић // *Зборник Матице српске, Серија друштвених наука*. – Год. 3 (1952), стр. 103–107.
26. О употреби акузатива енклитичких личних заменица уз предлоге / Иван Поповић // *Наш језик*. – Књ. 3, нова серија, св. 5–6 (1952), стр. 187–195.
27. Прилог географији неких наших речи : [бурдељ; жетица, жамак, жмућка; комбос(т), комбус; лос(т); пирон, пирун, перун, пинур, пињур; фурка, вурка, урка] / И[ван] Поповић // *Наш језик*. – Књ. 3, нова серија, св. 9–10 (1952), стр. 326–332.
28. Треће лице множине презента у војвођанским говорима / Иван Поповић // *Зборник Матице српске, Серија друштвених наука*. – Год. 4 (1952), стр. 114–128.

1953

29. Вештица = штрига „лептирица“ / Иван Поповић // *Наш језик*. – Књ. 4, нова серија, св. 9–10 (1953), стр. 344–347.
30. *Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине* / Иван Поповић // *Гласник Српске академије наука*. – Књ. 5, св. 1 (1953), стр. 133–134.
31. *Disa fjalë mbi marrëdhënjat reciproke linguistike sllavo-shqiptare* / Ivan Popović // *Jeta e re*. – Год. 5, св. 5 (1953), стр. 269–276.
32. *Инфинитивна основа неких глагола III врсте* / Иван Поповић // *Наш језик*. – Књ. 4, нова серија, св. 1–2 (1953), стр. 45–53.
33. *Naša dijalektologija u oslobođenoj Istri* / Ivan Popović // *Riječka revija : glasilo Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog Kotara*. – Год. 2, св. 1–2 (1953), стр. 55–58.
34. *Нека размишљања о граматички и љубитељима нашег језика* / Иван Поповић // *Наш језик*. – Књ. 4, нова серија, св. 5–8 (1953), стр. 253–266.
35. *Nji ndikim gjuhësuer i vjetër i shqipës në Jugosllavin qendrore* [Један стари утицај шиптарског језика у централној Југославији] / Ivan Popović // *Jeta e re : revistë letrare*. – Год. 5, св. 6 (1953), стр. 420–425.
36. *Новогрчке и средњегрчке позајмице у савременом српско-хрватском језику* / И. Поповић // *Зборник радова Српске академије наука; 36. Византолошки институт; књ. 2*. – Београд : САН, Византолошки институт, 1953. – Стр. [199]–237.
37. *Norbert Jokli (1877–1942)* / Ivan Popović i Hilmi Thaçi // *Jeta e re*. – Год. 5, св. 5 (1953), стр. 338–343.

1954

38. *Einige albanische Lehnwörter im Serbokroatischen* / Ivan Popović // *Zeitschrift für Slavische Philologie*. – Књ. 23, св. 1 (1954), стр. 121–133.

39. *Lingvistika u časopisu „Revue des études slaves“ XX–XXIX / Ivan Popović // Pitanja književnosti i jezika. – Год. 1, књ. 1 (1954), стр. 190–195.*
40. *Neki gentilni i njima srodni termini kod Crnogoraca i Arbanasa / Ivan Popović // Radovi II, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, odjeljenje istorisko-filoloških nauka, knjiga I. – Sarajevo : Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, 1954. – Стр. [49]–84.*
41. *Nji sqarim [Једно објашњење] / Ivan Popović // Flaka e vëllazërimit. – Год. 9 (23. 3. 1954)*
42. *Nji sqarim [Једно објашњење] / Ivan Popović // Jeta e re : revistë letrare. – Год. 6, св. 1 (1954), стр. 42–47.*
43. *О бачким буњевачким говорима / Иван Поповић // Зборник Матице српске за књижевност и језик : књига I (1953). – Год. 1 (1954), стр. 123–146.*
44. *Privreda istarskih seljaka i njena terminologija / Ivan Popović // Riječka revija : glasilo Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog Kotara. – Год 3, св. 1–2 (1954), стр. 3–5.*
45. *Саонице код предака данашњих Војвођана / Иван Поповић // Зборник Матице српске за књижевност и језик. – Год. 2 (1954), стр. 205–208.*
46. *Slave méridional c(v)ik-, c(v)ič-, etc., « fermenter » / Ivan Popović // Revue des études slaves. – Књ. 31, св. 1–4 (1954), стр. 101–103.*

1955

47. *Balkanološki institut / Ivan Popović // Književne novine : list za književnost, umetnost i društvena pitanja, nova serija. – Год. 8, бр. 3–4 (1955), стр. 12.*
48. *Витомир Ујчић-Тугомил Ујчић: Хрватско-српски књижевни језик и правопис : [приказ] / И. Поповић // Летопис Матице српске. – Год. 131, књ. 376, св. 1–2 (jul–avgust 1955), стр. 177–178.*
49. *Војводина и српска лингвистика / Иван Поповић // Дневник. – Год. 14 (16. 1. 1955), стр. 5.*
50. *Грчко-српске лингвистичке студије 2 : грчке позајмице у савременом српско-хрватском језику / И. Поповић // Зборник радова Српске академије наука; 44. Византолошки институт; књ. 3. – Београд : САН, Византолошки институт, 1955. – Стр. 111–115.*
51. *Грчко-српске лингвистичке студије 3 : проблем хронологије византиских и новогрчких позајмица у српском језику / И. Поповић // Зборник радова Српске академије наука; 44. Византолошки институт; књ. 3. – Београд : САН, Византолошки институт, 1955. – Стр. 117–157.*
52. *Istarske leksičke studije : Prilog proučavanju indigenih (slovenskih) elemenata u rečniku hrvatskih govora / Ivan Popović // Riječka revija : glasilo Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog Kotara. – Год. 4, бр. 5–6 (1955), стр. 204–206.*
53. *Историја српскохрватског језика / Иван Поповић. – [Нови Сад] : Матица српска, 1955. – 163, [3] стр. ; 21 см.*

54. Југословен и Румуни у језичкој перспективи / Иван Поповић // Дневник. – Год. 14 (29. 1. 1955), стр. 5.
55. Contribuție la studierea cuvintelor românești in limba sârbocroată / Ivan Popović // Lumina : revistă de literatură. – Год. 9, бр. 3–4 (1955), стр. 73–83.
56. Marrëdhënjët ndërmjet gjuhës shqipe dhe rumune [Односи између арбанаског и румунског језика] / Ivan Popović // Përparimi : revistë shkencore. – Год. 1, бр. 6 (1955), стр. 353–358.
57. Mbi metodën e studimit të gjuhës shqipe [О методи проучавања арбанаског језика] / Ivan Popović // Përparimi : revistë shkencore. – Год. 1, бр. 3 (1955), стр. 132–138.
58. Zur heutigen serbokroatischen Vokalquantität / Ivan Popović / Wiener slavistisches Jahrbuch. – Књ. 4 (1955), стр. 97–129.
59. Zur Substitution des fremden f im Serbokroatischen / Ivan Popović // Zeitschrift für Slavische Philologie. – Књ. 24, св. 1 (1955), стр. 32–47.

1956

60. Albano-Slavica : Zur Geographie und Chronologie der albanischen Spracheinflüsse auf die Südslawen / Ivan Popović // Südost-Forschungen. – Књ. 15 (1956), стр. 512–526.
61. Два проблема грчко-словенске гласовне супституције / Иван Поповић // Зборник радова Српске академије наука; 49. Византолошки институт; књ. 4. – Београд : САН, Византолошки институт, 1956. – Стр. 53–62.
62. Elementet vendase në fjalorin e gjuhës shqipe [Домаћи елементи у речнику арбанаског језика] / Ivan Popović // Përparimi : revistë shkencore. – Год. 2, бр. 1 (1956), стр. 75–81.
63. Elementet e gjuhës greqishte në shqipet [Елементи грчког у арбанаском језику] / Ivan Popović // Përparimi : revistë shkencore. – Год. 2, бр. 5 (1956), стр. 294–302.
64. Elementet latino-romane në gjuhën shqipe [Латинско-романски елементи у арбанаском језику] / Ivan Popović // Përparimi : revistë shkencore. – Год. 2, бр. 7–8 (1956), стр. 423–438.
65. Elementet sllavishtes së jugut në gjuhën shqipe [Јужнословенски елементи у арбанаском језику] / Ivan Popović // Përparimi : revistë shkencore. – Год. 2, бр. 9 (1956), стр. 549–558.
66. Istarski štokavski dijalekat / Ivan Popović // Riječka revija : glasilo Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog Kotara. – Год. 5, бр. 3 (1956), стр. 88–92.
67. Како је постао наш језик / Иван Поповић. – Београд : Дечја књига, 1956. – 40 стр. : илустр. ; 24 цм.
68. Lingvistika o vremenu naseljenja Hrvata u Južnu Istru / Ivan Popović // Riječka revija : glasilo Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog Kotara. – Год. 5, бр. 4 (1956), стр. 137–141.

69. Ма е vjetra shtrësë e huejë në gjuhën shqipe [Најстарији страни слој у арбанаском језику] / Ivan Popović // Përparimi : revistë shkencore. – Год. 2, бр. 3–4 (1956), стр. 189–193.
70. Наш језик као одраз друштвених збивања / Иван Поповић // Савременик : месечни часопис. – Год. 2, св. 12 (1956), стр. 680–692.
71. Neugriechisches λ und ν im Serbokroatischen / Ivan Popović // Festschrift für Max Vasmer zum 70-Geburtstag: am 28. Februar 1956. – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1956. – Стр. 399–403.
72. Prilozi ispitivanju balkanske leksike u srpskohrvatskom [jeziku] : o nekim našim nazivima posuđa / Ivan Popović // Godišnjak Naučnog društva BiH, Balkanološki institut, knj. 1. – Sarajevo: Balkanološki institut, 1956. – Стр. 55–104 : илустр.
73. Serbokroatisch mda. через „wegen, halber“ / Ivan Popović // Wiener Slavistisches Jahrbuch. – Књ. 5 (1956), 10–13.
74. Stand und Aufgaben der Erforschung der Vojvodina-Mundarten / Ivan Popović // Die Welt der Slaven : Halbjahresschrift für Slavistik. – Књ. 1 (1956), стр. 148–158.
75. Una influenza sintattica italiana sui dialetti croati istriani / Ivan Popović // Recherche slavistiche. – Књ. 4 (1955–1956), стр. 68–71.
76. Fjalët e hueja në gjuhën letrare shqipe [Стране речи у арбанаском књижевном језику] / Ivan Popović // Përparimi : revistë shkencore. – Год. 2, бр. 11–12 (1956), стр. 684–690.
77. Fjalët turqishte në gjuhën shqipe [Турске речи у арбанаском језику] / Ivan Popović // Përparimi : revistë shkencore. – Год. 2, бр. 10 (1956), стр. 615–627.

1957

78. Dalmatinski i istarski elementi u rečniku istarskih štokavskih govora / Ivan Popović // Riječka revija : glasilo Istre, Rijeke, Hrvatskog primorja i Gorskog Kotara. – Год. 6, бр. 3 (1957), стр. 66–72.
79. Dauzat, Albert: L'Europe linguistique. Paris 1953 : [приказ] / Ivan Popović // Südost-Forschungen. – Књ. 16, св. 1 (1957), стр. 192–195.
80. Elemente të gjuhës shqipe në gjuhët e hueja [Елементи арбанаског језика у страним језицима] / Ivan Popović // Përparimi : revistë shkencore. – Год. 3, бр. 1–2 (1957), стр. 21–33.
81. Quelques termes péjoratifs serbo-croates d'origine romane / Ivan Popović // Vox Romanica. – Год. 16 (1957), стр. 219–223.
82. Note si etimologii : s. -sr. 'lačuga', 'laitue' / Ivan Popović // Cercetări de lingvistică. – Год. 2 (1957), стр. 291–292.
83. Studia Romanica. Bd. 1. Agram 1956. Heft 1, 2. : [приказ] / Ivan Popović // Südost-Forschungen. – Књ. 16, св. 2 (1957), стр. 210–212.
84. Henrik Barić (1888–1957) / Ivan Popović // Südost-Forschungen. – Књ. 16 (1957), стр. 453–455.

85. Shënime për emnat gjeografikë në vendet shqiptare [Подаци о арбанаским топонимима] / Ivan Popović // Përparimi : revistë shkencore. – Год. 3, бр. 4 (1957), стр. 202–211.

1958

86. Die geographische Terminologie des Serbokroatischen, 1957, Joseph Schütz : [приказ] / Ivan Popović // Zeitschrift für Slavische Philologie. – Књ. 26, св. 2 (1958), стр. 451–453.
87. Jedan lingvistički presek slovenske paganske ideologije / Ivan Popović // Jugoslovenski časopis za filozofiju i sociologiju : organ Jugoslovenskog udruženja za filozofiju i sociologiju. – Год. 2, св. 3 (1958), стр. 89–95.
88. К вопросу о происхождении славян северной Албании / И. Попович // Славянская филология : сборник статей, I. – Москва : Академија наук СССР, 1958. – Стр. 195–202.
89. [Одговор на питање: Как следует представлять территорию славянской прародины?] / Иван Поповић // Вопросы языкознания. – Год. 7, бр. 2 (2–3. 1958), стр. 52–53.
90. [Одговори на славистичка питања: Каковы принципы сопоставительного словаря современных славянских литературных языков; Как следует представлять территорию славянской прародины; Какова роль отдельных балканских языков в формировании южнославянских языков; Какова роль субстрата в развитии фонетической системы и грамматического строя отдельных славянских языков; Какова роль слхвянского адстрата и субстрата в развитии фонетической системы и граммаатического строя соседних неславянских языков и каково их значение для изучения славянской исторической фонетики ы грамматики; Что может дать лингвистическое картографирование для клацсификации славянских языков; Как Вы относитесь к вопросу о возможности построения лингвистичеекого атласа отдельных групп славянских языков или славянских языков в целом; Отражают ли и в какой мере диалекты отдельных славянских языков племенчые язык] / Иван Поповић и др. // IV Международный съезд славистов. Сборник ответов на вопросы по языкознанию, Москва: Академия наук СССР, 1958, стр. 48–49; 180; 206–209; 212; 227–228; 234; 253–254; 273–275.
91. Питање хронологије грчких позајмица у источнословенским језицима / Иван Поповић // Зборник радова Српске академије наука; 59. Византолошки институт; књ. 5. – Београд : САН, Византолошки институт, 1958. – Стр. 101–109.
92. Slaven und Albaner in Albanien und Montenegro: Zum Problem der slavisch-albanischen Sprachchronologie / Ivan Popović // Zeitschrift für Slavische Philologie. – Књ. 26, св. 2 (1958), стр. 301–324.
93. Studi etimologici montenegrini / Ivan Popović // Ricerche linguistiche : bollettino dell'Instituto di glottologia dell'Universita di Roma. – Књ. 4 (1958), стр. 139–149.

94. Хришћанска грчка ономастика у Хрвата / Иван Поповић // Зборник радова Српске академије наука; 59. Византолошки институт; књ. 5. – Београд : САН, Византолошки институт, 1958. – Стр. 77–100.
95. Zur Urgeschichte der Serben in Pannonien: Eine Dialektuntersuchung / Ivan Popović // Zeitschrift für Slavische Philologie. – Књ. 27, св. 1 (1958), стр. 116–160.

1959

96. Bemerkungen über die vorslavischen Ortsnamen in Serbien / Ivan Popović // Zeitschrift für slavische Philologie. – Књ. 28, св. 1 (1959), стр. 101–114.
97. Der albanische Ortsname Vlorë „Vallona” / Ivan Popović // Beiträge zur Namenforschung. – Год. 10 (1959), стр. 243–246.
98. Der altrumänische on. wracha / Ivan Popović // Beiträge zur Namenforschung. – Год. 10 (1959), стр. 243.
99. Die Einwanderung der Slaven in das Oströmische Reich im Lichte der Sprachforschung / Ivan Popović // Zeitschrift für Slawistik. – Књ. 4, св. 5 (1959), стр. 707–721.
100. Illyro-Slavica / Ivan Popović // Annali [del] Istituto universitario orientale. Sez. lingu. – Год. 1, бр. 2 (1959), стр. 165–176.
101. Когда Славяне впервые заселили южную Истрию? / Ivan Popović // Вопросы славянского Языкознания. – Књ. 4 (1959), стр. 21–33.
102. Les noms slaves de printemps / Ivan Popović // Annali [del] Istituto universitario orientale. Sez. lingu. – Год. 1, бр. 2 (1959), стр. 177–190.
103. Не помичена досі дуже важлива сербсько-українська ізоморфа / Иван Поповић // Мовознавство. – Књ. 15 (1959), стр. 93–95.
104. Прилог испитивању неких народних термина / Иван Поповић // Гласник Етнографског института Српске академије наука и уметности; књ. 8. – Београд: САНУ, 1959. – Стр. 137–142.
105. Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Књ. 1, А–Богољуб. – Српска академија наука, Институт за српскохрватски језик, 1959. – СХИХ, 694 стр.; 29 см. [Поповић, Иван: обрађивач грађе]
106. Сербскохрватско-болгарские лексические этюды : заметки по славянской лингвистической географии / Иван Поповић // Славянское языкознание. Сборник статей. – Москва : Академија наук СССР, 1959, стр. 35–47.

1960

107. Balkanlateinisches Á im Südslavischen und Albanischen / Ivan Popović // Zeitschrift für romanische Philologie. – Књ. 76, св. 3–4 (1960), стр. 219–230.
108. Geschichte der serbokroatischen Sprache / Ivan Popović. – Wiesbaden : Otto Harrassowitz, 1960. – xx + 687 стр., [1] језичка карта ; 24 см : илустр.

109. Из сербскохорватской диалектологии // Краткие сообщения Института славяноведения. – Књ. 28 (1960), стр. 12–23.
110. [Извештај: Над чем работают ученые?] / Иван Поповић // Вопросы языкознания. – Год. 9, бр. 3 (5–6. 1960), стр. 138–139.
111. Zum Spracheinfluss der orthodoxen Griechen auf Jugoslawische Katholiken / Ivan Popović // Probleme der neugriechischen Literatur (Berliner byzantinische Arbeiten, 15). – Књ. 2 (1960), стр. 40–47.

1961

112. Valacho – Serbica / Ivan Popović // Godišnjak Naučnog društva BiH, Balkanološki institut, knj. 2. – Sarajevo: Balkanološki institut, 1961. – Стр. 101–121.
113. Ein serbischer Koenigsname als Sprachtabu : Erwin Koschmieder zum 65. Geburtstag / Ivan Popović // Die Welt der Slaven : Halbjahresschrift für Slavistik. – Год. 6, бр. 1 (1961), стр. 74–78.
114. Quel etait le peuple pannonien qui parlait μεδος et strava? / Иван Поповић // Зборник радова византолошког института; књ. 7. – Београд : САН, Византолошки институт, 1961. – Стр. 197–226.
115. Schneeweis, E.: Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturhistorischer Sicht, Berlin 1960, str. XIX, 206 : [приказ] / Ivan Popović // Deutsche Literaturzeitung. – Књ. 82 (1961), стр. 665–667.
116. Striedter-Temps, H.: Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen. Wiesbaden 1958, str. XIII, 225 : [приказ] / Ivan Popović // Deutsche Literaturzeitung. – Књ. 82 (1961), стр. 667–669.

1962

117. Valacho-Serbica : Der rumänische Spracheinfluß auf das Serbokroatische und dessen Geographie / Ivan Popović / Südost-Forschungen. – Књ. 21 (1962), стр. 370–393.
118. Die Berührungen des Südslavischen und des Nordslavischen in Noricum, in Pannonien und in Dazien / Ivan Popović // Die Welt der Slaven : Halbjahresschrift für Slavistik. – Књ. 7, sv. 1 (1962), стр. 68–96; , sv. 2 (1962), стр. 113–145.
119. Južnoslovenska supstytucija za latinski áű / Ivan Popović // Studi in onore di Ettore lo Gatto e Giovanni Maver. – Roma : Sansoni, 1962, str. 559–562.
120. Южнославянские лексические этюды // Краткие сообщения Института славяноведения. – Књ. 35 (1962), стр. 44–62.

1968

121. Говор Госпођинаца у светлости бачких говора као целине / Иван Поповић. – Београд : Српска академија наука и уметности, 1968. – 248 стр. ; 24 см.

2007

122. Историја српскохрватског језика / Иван Поповић; уредили Ранко Кебара, Ненад Кебара. – Београд : Требник; Крагујевац: Лира; Лазаревац : Елвод принт, 2007. – 496 стр. : илустр. ; 24 см.

Борба

рубрика **Наш језик**

1955

1. Басен, десен, десерт, а не базен, дезен, дезерт (249, 19. 10. 1955, 5)
2. Папирни или папирнати (255, 26. 10. 1955, 5)
3. Не ваља увек гонити туђе речи (261, 2. 11. 1955, 5)
4. Географска имена и падежи (267, 9. 11. 1955, 4)
5. Шинобус (273, 16. 11. 1955, 5)
6. Водич, а не водић (279, 23. 11. 1955, 5)
7. Секретарем или секретаром? (290, 7. 12. 1955, 5)
8. Не претерујмо с великим словима, год. 20, бр. 296, 14. 12. 1955, 5)
9. Име и презиме (302, 21. 12. 1955, 5)
10. Тужилаштво и тужиоштво (308, 28. 12. 1955, 7)

1956

11. Погодбени начин (8, 11. 1. 1956, 5)
12. Изићи – изаћи (15, 18. 1. 1956, 5)
13. Хрватски изрази код Срба (21, 25. 1. 1956, 5)
14. Синоћни, синоћњи или синотњи (27, 1. 2. 1956, 5)
15. Треба, има, мора, може... (33, 8. 2. 1956, 5)
16. Мразеви или мразови (39, 15. 2. 1956, 5)
17. Конкурисати – конкурирати (45, 22. 2. 1956, 5)
18. Екавски железница – јекавски жељезница (51, 29. 2. 1956, 5)
19. Како се мењају нека мушка имена (57, 7. 3. 1956, 5)
20. Електрана, челичана, итд. (70, 21. 3. 1956, 5)
21. Како се пишу бројеви словима (76, 28. 3. 1956, 4)
22. Стране речи разног порекла у нашем језику (83, 4. 4. 1956, 5)
23. Муха – мува; снаха – снаја итд. (90, 11. 4. 1956, 5)
24. Јефтин – јевтин (97, 18. 4. 1956, 5)
25. Кореспонденција, инстинкт, контингент (104, 25. 4. 1956, 5)
26. Добивати, добивен – добијати, добијен (116, 9. 5. 1956, 6)
27. Вавилон – Бабилон итд. (123, 16. 5. 1956, 5)
28. Говедина – говеђина (130, 23. 5. 1956, 5)
29. Трбух – желудац – стомак (137, 30. 5. 1956, 5)
30. Жита – житарице – цереалије (144, 6. 6. 1956, 4)
31. Ургирати и инсистирати (151, 13. 6. 1956, 4)
32. Опћина, саопћити – општина, саопштити (158, 20. 6. 1956, 4)

33. Истресен, донесен итд. а не истрешен, донешен (165, 27. 6. 1956, 4)
34. Одржавајмо инфинитив! (172, 4. 7. 1956, 6)
35. Још једном о глаголу требати (178, 11. 7. 1956, 5)
36. „Проблеми који интересују две земље” (185, 18. 7. 1956, 4)
37. Где – куда – камо (192, 25. 7. 1956, 5)
38. Једно правило за јекавску варијанту нашег језика (199, 1. 8. 1956, 5)
39. „У пролеће“ а не „упролеће“ (206, 8. 8. 1956, 4)
40. Именице типа бурад, дугмад итд. (213, 15. 8. 1956, 4)
41. Како се мења придев диваљ – дивљи (220, 22. 8. 1956, 4)
42. Наставак -ист, -иста (227, 29. 8. 1956, 4)
43. Разочарење, а не разочарање (234, 5. 9. 1956, 5)
44. Дупсти и дубити не значи исто (241, 12. 9. 1956, 6)
45. У чему је лепота српскохрватског језика (248, 19. 9. 1956, 5)
46. Туцовићев трг а не Туцовића трг (255, 26. 9. 1956, 5)
47. О изразима у стоном тенису (262, 3. 10. 1956, 4)
48. Још о београдској и загребачкој пракси књижевног језика (269, 10. 10. 1956, 4)
49. Експозит, а не експонат (276, 17. 10. 1956, 4)
50. Отстрелен – отстрелан (283, 24. 10. 1956, 6)
51. Кинемаскоп, а не синемаскоп (290, 31. 10. 1956, 5)
52. О неким руским именима (297, 7. 11. 1956, 5)
53. Још једном о великим словима (304, 14. 11. 1956, 4)
54. Тисућа – хиљада (311, 21. 11. 1956, 4)
55. К, г, х – ц, з, с (318, 28. 11. 1956, 5)
56. О пуризму (323, 5. 12. 1956, 4)
57. Два наша турцизма (330, 12. 12. 1956, 4)
58. Примедаба – приметаба (337, 19. 12. 1956, 4)
59. Сопран – сопранистица (344, 26. 12. 1956, 4)

1957

60. „Непостојано“ е и о у преводима (7, 9. 1. 1957, 4)
61. Принципијелан а не принципијалан (14, 16. 1. 1957, 4)
62. Ујутро-ујутру (35, 6. 2. 1957, 4)
63. Из хемиске терминологије (42, 13. 2. 1957, 4)
64. Један заменични облик (49, 20. 2. 1957, 4)
65. Промена к, г, х у ц, з, с (56, 27. 2. 1957, 5)
66. Адресант и адресат (63, 6. 3. 1957, 4)
67. Мотоцикла не моторцикла (70, 13. 3. 1957, 4)
68. Облици неких мушких имена (77, 20. 3. 1957, 4)
69. О првобитном значењу неких културних термина (84, 27. 3. 1957, 4)
70. Придеви на -стан (91, 3. 4. 1957, 4)
71. Први падеж именице мати и кћи (98, 10. 4. 1957, 4)
72. Промена француских имена (105, 17. 4. 1957, 4)
73. Једанпут а не једампут (112, 24. 4. 1957, 4)

74. О неким нашим русизмима (124, 8. 5. 1957, 4)
75. Они даду и они дају (131, 15. 5. 1957, 4)
76. Рејон – рајон (не реон) (138, 22. 5. 1957, 4)
77. Строжи (а не строжији) (145, 29. 5. 1957, 4)
78. Један случај где није место запети (152, 5. 6. 1957, 4)
79. О писању неких пољских назива (159, 12. 6. 1957, 4)
80. Латинско de и романско de, di, da у нашој употреби (166, 19. 6. 1957, 6)
81. Употреба предлога с и са de (180, 3. 7. 1957, 4)
82. Стајати-стојим (187, 10. 7. 1957, 4)
83. Цицерон-Кикерон (194, 17. 7. 1957, 4)
84. Тунишани а не Тунижани (201, 24. 7. 1957, 4)
85. Металуршки – металургиски (208, 31. 7. 1957, 4)
86. Конструкциони и конструктиван (215, 7. 8. 1957, 4)
87. Дослован – буквалан (222, 14. 8. 1957, 4)
88. О промени заменице који (229, 21. 8. 1957, 4)
89. Купаоница, купка, купалиште, купатило (236, 28. 8. 1957, 4)
90. Неки називи страних народа (243, 4. 9. 1957, 4)
91. О једној разлици између писача и филолога (250, 11. 9. 1957, 6)
92. Српски и хрватски називи месеца (257, 18. 9. 1957, 4)
93. О неким стилским архаизмима (264, 25. 9. 1957, 4)
94. О неким математичким дефиницијама (271, 2. 10. 1957, 4)
95. О неким прилозима за време (278, 9. 10. 1957, 7)
96. Глагол велим (285, 16. 10. 1957, 4)
97. Клеветам и клевећем (292, 23. 10. 1957, 4)
98. О једној формули у стручним дефиницијама (299, 30. 10. 1957, 4)
99. Још једном о купаоници и купаони (306, 6. 11. 1957, 6)
100. Општински народни одбор а не народни одбор општине (313, 13. 11. 1957, 4)
101. Спутњик (320, 20. 11. 1957, 4)
102. Мама (327, 27. 11. 1957, 4)
103. Пољско злоти (332, 4. 12. 1957, 4)
104. Упитне реченице (339, 11. 12. 1957, 4)
105. Такозвано „vos maiesteticum“ (346, 18. 12. 1957, 4)
106. Још једном о глаголу требаћи (353, 25. 12. 1957, 4)

1958

107. Афирмирати а не афирмисати (6, 8. 1. 1958, 5)
108. О математичком термину знак (13, 15. 1. 1958, 5)
109. О куварским изразима немачког порекла (20, 22. 1. 1958, 5)
110. Дослух или дослук (27, 29. 1. 1958, 5)
111. Ватра и огањ (34, 5. 2. 1958, 5)
112. Једна врло занимљива туђица (41, 12. 2. 1958, 5)
113. О неким сувишним изразима у новинарском стилу (48, 19. 2. 1958, 5)
114. Још једном о инфинитиву (55, 26. 2. 1958, 5)

115. Зека и зеко (62, 5. 3. 1958, 4)
116. О значењу придева нужан (69, 12. 3. 1958, 5)
117. Проблем или питање (76, 19. 3. 1958, 5)
118. На ште срце (90, 2. 4. 1958, 5)
119. Сутра – сјутра (97, 9. 4. 1958, 5)
120. Срез – Котар (104, 16. 4. 1958, 5)
121. О именици ствар (118, 30. 4. 1958, 4)
122. Писмо читаоцима ове рубрике (122, 7. 5. 1958, 5)
123. Презимена на -ов (128, 14. 5. 1958, 5)
124. Добар човек или добричина (134, 21. 5. 1958, 6)
125. Јекавски изговор (140, 28. 5. 1958, 5)
126. Словен или Славен (146, 4. 6. 1958, 5)
127. Де Гол или де Гол? (152, 11. 6. 1958, 5)
128. Др. (158, 18. 6. 1958, 5)
129. Поново – поновно (164, 25. 6. 1958, 4)
130. „Услужни сервис“ (170, 2. 7. 1958, 5)
131. Вечер или вече (175, 9. 7. 1958, 5)
132. Предлог код у преносном значењу (182, 16. 7. 1958, 6)
133. Не ваља синовљев, мужевљев (194, 30. 7. 1958, 6)
134. Множински облик наших презимена (201, 6. 8. 1958, 6)
135. О куварским рецептима (207, 13. 8. 1958, 6)
136. Деоба, подела, дељење а не расподела (213, 20. 8. 1958, 6)
137. „Отменост“ у изговору (219, 27. 8. 1958, 6)
138. Стручни – струковни (225, 3. 9. 1958, 5)
139. Не ваља алатљика (231, 10. 9. 1958, 6)
140. Је ли исто ко или који (237, 17. 9. 1958, 5)
141. О једној „злоупотреби“ запете (243, 24. 9. 1958, 6)
142. Јун, јул – јуни, јули (249, 1. 10. 1958, 5)
143. Мија – Мијо, Бора – Боро (255, 8. 10. 1958, 5)
144. У Ријечи, а не на Ријечи (261, 15. 10. 1958, 5)
145. Хвала лепа – хвала лепо (267, 22. 10. 1958, 5)
146. Изићи – изаћи и један виц (273, 29. 10. 1958, 5)
147. Избегавајмо претерану употребу предлога за (279, 5. 11. 1958, 6)
148. Кући и код куће (285, 12. 11. 1958, 6)
149. Стамбени – станбени и сличним случајеви (291, 19. 11. 1958, 6)
150. Латинске речи на -иј, -ију (297, 26. 11. 1958, 5)
151. Интерес и интересовање (301, 3. 12. 1958, 6)
152. О једном редакциском маниру (307, 10. 12. 1958, 6)
153. Стризи! и разумеј! (313, 17. 12. 1958, 6)
154. Придев дрвни није добар (319, 24. 12. 1958, 6)
155. Стрићи и дрхтати (325, 31. 12. 1958, 5)

1959

156. Сутјеска (5, 7. 1. 1959, 6)

157. Овај – тај – онај (11, 14. 1. 1959, 6)
158. Индиција и индикација (17, 21. 1. 1959, 6)
159. Нездрав и болестан (23, 28. 1. 1959, 6)
160. Квалитетан (29, 4. 2. 1959, 6)
161. Базни – базични (35, 11. 2. 1959, 6)
162. Спасти а не спасити (41, 18. 2. 1959, 6)
163. Једно отступање од фонетског писања (47, 25. 2. 1959, 6)
164. Међутим на почетку реченице (53, 4. 3. 1959, 6)
165. Опет о речи код (59, 11. 3. 1959, 6)
166. Интересовање и занимање (65, 18. 3. 1959, 6)
167. О географским именима (71, 25. 3. 1959, 6)
168. Оркестарски – оркестрални (77, 1. 4. 1959, 6)
169. Једно начело стилског писања (83, 8. 4. 1959, 6)
170. Белешке о медицинској терминологији (89, 15. 4. 1959, 6)
171. Један проблем који се тиче (углавном) ћирилице (95, 22. 4. 1959, 6)
172. Концентрисати – сконцентрисати (101, 29. 4. 1959, 6)
173. Плес је добра реч (105, 6. 5. 1959, 7)
174. Тачка или школа (111, 13. 5. 1959, 9)
175. Образовати – формирати – оформити (117, 20. 5. 1959, 6)
176. Иван и Јован (123, 27. 5. 1959, 7)
177. Летос (141, 17. 6. 1959, 6)
178. Зашто не ваља милионити град (147, 24. 6. 1959, 9)
179. Воз или влак (153, 1. 7. 1959, 7)
180. Још једном против речи експонат (158, 8. 7. 1959, 7)
181. Српско основа – хрватско темељ (164, 15. 7. 1959, 7)
182. О етимологији уопште (170, 22. 7. 1959, 7)
183. Наставак –ић и наставак -че (176, 29. 7. 1959, 7)
184. Воз – Влак (182, 5. 8. 1959, 7)
185. Очали – Наочари(е) (188, 12. 8. 1959, 6)
186. Значење придева сложен (194, 19. 8. 1959, 6)
187. Смеју ли се употребљавати цифре у нерачунским текстовима? (200, 26. 8. 1959, 7)
188. Филм са луткама (206, 2. 9. 1959, 6)
189. Универзитет – свеучилиште (212, 9. 9. 1959, 6)
190. Условити (218, 16. 9. 1959, 7)
191. О фискултурној терминологији (224, 23. 9. 1959, 7)
192. О једном реду речи (230, 30. 9. 1959, 7)
193. Шкот – шкотланђанин (236, 7. 10. 1959, 7)
194. Вид, перспектива – аспект (242, 14. 10. 1959, 7)
195. Горући – горећи проблем (248, 21. 10. 1959, 7)
196. О речи изградња (254, 28. 10. 1959, 7)
197. У исто време – истовремено (260, 4. 11. 1959, 7)
198. Саопштити и коминике (266, 11. 11. 1959, 7)
199. Ђ, DJ и GJ у латиници (272, 18. 11. 1959, 6)

200. Падежи географских имена (278, 25. 11. 1959, 6)
201. Производна цена – цена коштања (282, 2. 12. 1959, 3)
202. Могућ и могућан (288, 9. 12. 1959, 7)
203. С речју – с речи (294, 16. 12. 1959, 8)
204. Заокружити – заокружити (300, 23. 12. 1959, 6)
205. Ред речи у реченици (306, 30. 12. 1959, 7)

1960

206. О неким називима страних земаља (4, 6. 1. 1960, 7)
207. Генитив множине (10, 13. 1. 1960, 7)
208. Час, а не сат (16, 20. 1. 1960, 6)
209. Једна (обично) непотребна реч (17, 27. 1. 1960, 7)
210. Чији, чија, чије (34, 10. 2. 1960, 7)
211. Још једном час и сат (40, 17. 2. 1960, 6)
212. Старт и стартовати (46, 24. 2. 1960, 6)
213. У реду а не уреду (58, 9. 3. 1960, 6)
214. Запошљен, а не запослен (64, 16. 3. 1960, 6)
215. Промет и саобраћај (70, 23. 3. 1960, 6)
216. Нема везе и преко везе (76, 30. 3. 1960, 7)
217. „У условима“ односно „у увјетима“ (82, 6. 4. 1960, 7)
218. Глагол „нисам“ у јекавском (88, 13. 4. 1960, 7)
219. Заменица „исти“ (117, 18. 5. 1960, 7)
220. О неким случајевима „јоте“ (123, 25. 5. 1960, 6)
221. Страна имена на -о (129, 1. 6. 1960, 7)
222. „Метод“ и „методологија“ (135, 8. 6. 1960, 7)
223. Териториј – територија (141, 15. 6. 1960, 7)
224. Једно важно теориско објашњење (147, 22. 6. 1960, 7)
225. Мале напомене (153, 29. 6. 1960, 6)
226. Ч и ћ (165, 13. 7. 1960, 7)
227. Још једно важно теориско објашњење (171, 19. 7. 1960, 7)
228. Конгоанац и Тогоанац (207, 31. 8. 1960, 7)
229. С обзиром... (213, 7. 9. 1960, 6)
230. Шта значи „починити“? (219, 14. 9. 1960, 7)
231. Усисивач – усисач (225, 21. 9. 1960, 7)
232. ИЗ и У (231, 28. 9. 1960, 6)

1961

233. Мексико, а не Мексико Сити (8, 11. 1. 1961, 6)
234. О пореклу речи (14, 18. 1. 1961, 7)
235. Пецарош (20, 25. 1. 1961, 6)
236. Нужно – неопходно – потребно (26, 1. 2. 1961, 7)
237. Добросуседски и малогранични (32, 8. 2. 1961, 7)
238. У школу – на школу (38, 15. 2. 1961, 6)

239. РЈЕЧНИК или РЕЧНИК у јекавском? (44, 22. 2. 1961, 7)
240. Још од придевима од географских имена (50, 1. 3. 1961, 8)
241. Неки називи улица (56, 8. 3. 1961, 7)
242. Стратегијски – стратешки (62, 15. 3. 1961, 6)
243. Купус, компот, композиција (68, 22. 3. 1961, 8)
244. Једна интернационална реч српскохрватског порекла (74, 29. 3. 1961, 7)
245. Пијац или пијаца (80, 5. 4. 1961, 7)
246. Ратнохушкач (118, 17. 5. 1961, 6)
247. Понети собом – понети са собом (125, 24. 5. 1961, 7)
248. Писати с малим словом или писати малим словом (132, 31. 5. 1961, 7)
249. О удвојеном самогласнику О + О (139, 7. 6. 1961, 8)
250. „Д“ у неким глаголима (146, 14. 6. 1961, 7)
251. Махнути – манути (153, 21. 6. 1961, 7)
252. Захладњење – захлађење (160, 28. 6. 1961, 7)
253. Пиво (174, 12. 7. 1961, 6)
254. Који – кога (181, 19. 7. 1961, 6)

Радови о Ивану Поповићу
(прикази, биографије, некролози)

1. Dr. Ivan Popović: Istorija srpskohrvatskoga jezika / Božidar Finka // Narodni list. – God. 11 (25. 10. 1955).
2. Д-р Иван Поповић: „Историја српскохрватског језика“ / С. Ђ. // Борба. – // Борба : орган Социјалистичког савеза радног народа Југославије. – Год. 20, бр. 249 (6. 9. 1955), стр. 5.
3. Др Иван Поповић, Историја српскохрватског језика. Нови Сад 1955 (Матица српска), 164 стр. / Павле Ивић // Јужнословенски филолог : повремени спис за словенску филологију. – Књ. 21 (1955–1956), стр. 310–335.
4. Др Иван Поповић: Како је постао наш језик, Дечја књига, Београд, 1956 // Политика. – Бр. 15577 (21. 9. 1956), стр. 10.
5. История српскохрватског езика (Histoire de la langue serbo-croate) by Иван Попович, Ivan Popović, Matica Srpska / V. Kiparsky // Neuphilologische Mitteilungen. – Књ. 57, бр. 2 (1956), стр. 177–179.
6. Dr. Ivan Popović, Istorija srpskohrvatskog jezika, Novi Sad 1955 / Dalibor Brozović // Filologija. – Год. I, бр. 1 (1957), стр. 241–246.
7. Istorija srpskohrvatskog jezika. (History of Serbo-Croatian.) By Ivan Popović. Matica Srpska, Novi Sad, 1955. 165 pages. Bibliographies. / W. K. Matthews // The Slavonic and East European Review. – Књ. 35, св. 85 (6.1957), стр. 598–600.
8. Треће лице множине презента у војвођанским говорима, Зборник Матице српске, серија друштвених наука 4 (1952, Нови Сад) 112–128 / Бетрислав Николић // Зборник за филологију и лингвистику I. – Год. 1, св. 1 (1957), стр. 201–202.

9. Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1960, XX + 687 pp. (con 16 tavole) / Giovanni Maver // *Ricerca slavistica*. – Књ. 8 (1960), стр. 287–293.
10. *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Von Ivan Popovic. Pp. xx, 687. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 19 / Horace G. Lunt // *Language*. – Књ. 37, св. 3 (7–9. 1961), стр. 424–433.
11. Dr. Ivan Popović, *Contribuție la studierea cuvintelor românești în limba sârbo-croată, retipărit din revista „Lumina“, anul IX, nr. 3–4, 1955, Vîrșeț, Jugoslavia / B. Berici // Romanoslavica*. – Књ. 4 (1960), стр. 384–385.
12. Ivan Popović, *Geschichte der serbo-kroatischen Sprache*, Harrassowitz, Wiesbaden, 1960 / H. Mihăescu // *Studii și cercetări lingvistice*. – Год. 12, св. 2 (1961), стр. 278–282.
13. Ivan Popović (22. 1. 1923 – 20. 7. 1961) / Joseph Schütz // *Südost-Forschungen*. – Књ. 21 (1962), стр. 408–410.
14. Ivan Popović: *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Wiesbaden 1960, *Bibliotheca Slavica*, str. XX + 687 (sa 16 lingvističkih karata) / Žarko Mušajić // *Zadarska revija*. – Год. 11, св. 3 (1962), стр. 247–250.
15. Ivan Popović (1923–1961) / Radu Flora // *Romanoslavica*. – Књ. 8 (1963), стр. 556–557.
16. Ivan Popovic, *Geschichte der serbocroatischen Sprache*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1960. XX, 688 str. / R[adoslav] Katičić // *Жива антика*. – Год. 12, св. 2 (1963), стр. 415–417.
17. Popović Ivan, *Zum Spracheinfluss der orthodoxen Griechen auf jugoslavische Katholiken, dans Probleme der neugriechischen Literatur*, Berlin, II (1960), p. 40–47 (*Berliner Byzantinische Arbeiten*, 15) / M[aria] V[ulcu] // *Revue des études sud-est européennes*. – Књ. 1, св. 1–2 (1963), стр. 250.
18. Popovici, Ivan, *Prilozi ispitivanju balkanske leksike u srpskohrvatskom jeziku. O nekim našim nazivima*, Balkanološki Institut, Kniga I, Sarajevo, 1956, p. 55–104 / D[orin] G[ămulescu] // *Revue des études sud-est européennes*. – Књ. 1, св. 1–2 (1963), стр. 250.
19. Ivan Popović, *Geschichte der serbokroatischen Sprache*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1960, 687 p. / G. Ivănescu / *Analele Universității din Timișoara : Seria Științe filologice*. – Књ. 3 (1965), стр. 290–297.
20. Popović, Ivan, *Valacho-Serbica. L'influence de la langue roumaine sur le serbe-croate et sa géographie*, Balkanološki Institut Godišnjak, II, 1961, p. 101–121 / H. [Mihăescu] // *Revue des études sud-est européennes*. – Књ. 2, св. 3–4 (1965), стр. 681.
21. Иван Поповић (1923–1961) / Иван Пудић // *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. – Књ. 14, св. 1 (1966), стр. 189.
22. Библиографија радова Ивана Поповића (поводом двадесетпетогодишњице смрти) / Љиљана Спасић // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. – Год. 29, св. 1 (1986), стр. 187–192.

23. The Main Contribution of Ivan Popović to South Slav Linguistics / Robert Slonek // *New Zealand Slavonic Journal* : Part I. Serbo-Croatian Colloquium Papers. – (1988), стр. 47–50.
24. Поповић, др Иван / Р. // *Енциклопедија Новог Сада*. Књ. 21, Пол–Пош. – Нови Сад : Новосадски клуб : Дневник, 2003, стр. 173–174.

Прикази

Рајна Драгићевић, *Српска лексика у прошлости и данас**

Књига Рајне Драгићевић *Српска лексика у прошлости и данас*, у издању издавачке куће Матица српска, на радост издавача као и широке лингвистичке јавности, светлост дана угледала је почетком 2018. године. Чини се да није случајно што је књига изашла у години када славимо јубиларну двестагодишњицу првог издања Вуковог *Српског рјечника* из 1818. године. Има у томе неке симболике јер приближавајући нам и описујући лексичко благо српског језика, оно базично, али и оно са периферије лексичког система, на својеврстан начин, и ова књига представља изврсну не само лингвистичку већ и лингвокултуролошку студију.

О великом доприносу Рајне Драгићевић српској лингвистици говоре небројени њени научни радови (преко две стотине) из области лексикологије, лексикографије, творбе речи, когнитивне лингвистике, лингвокултурологије па и методике наставе, а још више од тога њене монографије, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику, њиховена и семантичка анализа* (2001), *Лексикологија српског језика* (2007. године, друго издање 2010. године), *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу* (2010) и *Лексикологија и граматица у школи* (2012).

Лексикографски рад Рајне Драгићевић огледа се у коауторству у изради четири речника: *Асоцијативни речник српског језика* (2005), *Обраћни асоцијативни речник* (2011), *Семантичко-деривациони речник* (II свеска, 2006), *Речник српског језика* Матице српске (2007). Уредила је и колективну монографију *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси* (2014), у којој је и један од аутора, као и зборник радова о лексички српског језика *Речи под луком* (2016), а аутор је и неколико уџбеника за српски језик и језичку културу за основну школу.

Књига коју данас приказујемо *Српска лексика у прошлости и данас* великог је обима. Штампана је на 450 страна, рецензирана од стра-

* Нови Сад: Матица српска, 2018, 450 стр.

не угледних српских лингвиста академика Предрага Пипера и професора Даринке Гортан Премк, Боже Ђорића и Александра Милановића.

По речима саме ауторке, књига је настајала 10 година. У њој су сабрана њена десетогодишња истраживања која, допуњујући, настављајући и конкретизујући теме из њене *Лексикологије српског језика* и заједно са том књигом и књигом чији је уредник, а делом и аутор била *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси*, чине незаобилазну основну за сва будућа лексикографска и лексиколошка истраживања српског језика.

Књига *Српска лексика у прошлости и данас* дводелне је структуре. Први део посвећен је дијахронијским истраживањима, а други део синхронијским. Иако се други део природно надовезује на први, то су могле бити и по свом обиму, а и по садржају, две посебне књиге.

У првом делу књиге под називом *Развој српске лексике*, ауторка након *Уводне речи* представља фазе настајања и богаћења лексичког фонда идући од прасловенског лексичког слоја у српском језику па све до лексике с краја XX века. Историјску лексику представља нам из позиције савременог језика. Своја истраживања темељи на речничкој грађи дајући нам, притом, и савремен приказ речника из старијих времена, међу којима је и први српски штампани ћирилички речник. То је Орфелинов речник из 1766. године објављен у *Лајпцинском буквару*. Он представља важан извор грађе како за проучавања историје језика тако и за проучавања културне историје Срба XVIII века.

У другом поглављу књиге *О прасловенском слоју лексике савременог српског језика* приказан је прасловенски лексички слој као најстарији и базични слој лексичког система српског језика. У поглављу се представљају хронологија прасловенског језика и прасловенске заједнице, унутарсловенске изолексе, статистички подаци о структури прасловенске лексике, прасловенска и општесловенска лексика, приказује се семантичка реконструкција прасловенских лексема и говори се о српској лексици прасловенског порекла у *Етимолошком речнику српског језика*, који се израђује у Институту за српски језик САНУ. На крају поглавља представљена је српска лексика прасловенског порекла кроз тематске групе које се односе на човека, делове тела, занимања, разне активности, послове, особине и осећања, животиње и биљке из најближег окружења, предмете којима се служи, грађевине, географске појмове, атмосферске појаве итд.

У следећем, трећем поглављу, *Свесловенска лексика у савременом српском језику*, ауторка се пита постоји ли данас свесловенска лексика, колико је те лексике и шта она означава. Одговор налази у речнику

свесловенске лексике чешког лингвисте Франтишека Копечног који садржи близу 1200 лексема заједничких свим или већини словенских језика. На основу тог речника, направљен је попис немаркираних лексема које сачињавају општи лексички фонд свих словенских језика.

У четвртом поглављу *Старословенска и црквенословенска ејоха*, ауторка прати развој лексикона средњовековне Србије ослањајући се на резултате већ познатих испитивања старословенских и српкословенских споменика. У овом делу књиге осветљени су српска народна лексика у раном средњем веку и црквенословенизми некада и данас.

У петом поглављу *Оријентализми и њихова судбина у савременом српском језику* говори се о судбини српкословенског језика и народног језика у време турских освајања, о судбини и статусу оријентализама у српском језику, као и о утицају грчког и италијанског језика на језик Срба. У овом поглављу представљено је обимно истраживање о оријентализмима са значењем људских особина и емоција у косовско-метохијским говорима с почетка XX века. Истраживање је спроведено на грађи добијеној из *Речника косовско-мејохијског дијалекта* Глигорија Елезовића, која је упоређена са контролним изворима као што су Вуков *Рјечник*, *Рјечник ЈАЗУ*, Шкаљићев речник *Турцизми у српскохрватском језику* и Чемерицићева збирка речи. Општи закључак је да су, не само у косовско-метохијским говорима, већ у већини српских народних говора у XIX и XX веку, турцизми продрли у великој мери не само у сферу државне администрације, војске, занатства и покућства као што се и претпостављало, већ и у сферу човековог духовног живота, осећања, мишљења и запажања. Веома важан резултат овог истраживања је податак да апстрактна лексика уопште није била занемарена и да су се у српски језик позајмљивале из турског и речи које су означавале апстрактне појмове, сложене особине и емоције. Међу турским позајмљеницама за особине и емоције много је више оних које означавају нешто негативно од оних са значењем нечег позитивног. Позајмљено је много речи за неваљалце, зле људе и преваранте, глупост, лењост, необуздану нарав. Од позитивних особина најчешће су се именовале, па самим тим, вероватно и највише цениле, окретност, спретност и вештина. Примећено је и да су позајмљивани бројни синоними за неку емоцију или особину и да је један од вероватних разлога за то експресивност и звучност турских синонима. Као пример наводи се да је и данас много упечатљивије назвати неког *угурсузом* него *неваљалцем*. У делу о лексичкој конкуренцији на примерима синонима *дембел* и *лењ*, *јемши* и *воћка*, *маскара* и *шала*, *иљач* и *лек*, ауторка нам представља променљиви статус неких синонима у различитим пери-

одима и показује како речи могу да „путују“ кроз лексички систем од периферије ка центру па опет ка периферији.

У шестом поглављу књиге, под насловом *Посѣјаносѣ базичне народне срѣске лексике у време османске владавине*, на грађи речника из 1631. године који је сачинио Тузлак Мухамед Хеваи Ускуфи на српском и турском језику, показује се колико је основни лексички фонд српског језика стабилан и инваријантан. Међу приближно 700 српских лексема налази се само 18 оних које нису забележене у речницима савременог српског језика, а међу отприлике исто 700 турских лексема само је 9 оних које нису забележене у турским речницима. То је, како каже ауторка „показатељ од раније познате чињенице да је основни лексички фонд скоро инваријантан и да се то односи на већину језика“ (73).

У седмом поглављу *Лексика славеносрѣског језика* ауторка се, предочивши нам прво културно историјску позадину српског народа у XVII и XVIII веку, бави утицајима рускословенског језика, славеносрпским језиком и погледом на славеносрпски језик у речницима. У делу који се бави општом лексичком сликом тог доба даје преглед *Огледне свеске Речника славеносрѣског језика* Матице српске и говори о славенизмима у *Речнику САНУ*. Нарочит допринос историји српске лексикографије представљају текстови у одељку *Посебна лексичка и културолошка ишћања* јер су базирани на анализи речничке грађе. У њима се налази приказ првог српског штампаног ћириличног речника из Орфелиновог *Латинског буквара* објављеног 1766. године; затим приказ лексичких слојева српског језика на основу двојезичних речника с краја XVIII и почетка XIX века у таласу европеизације језика; опис лексике у речницима као сведочанство о животу Срба у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку; анализа збирке замишљених разговора (разговорника) у речницима из XVIII века; анализа форми учтивости на грађи из грчко-српског речника Г. Киридиса и Ј. Аврамовића из 1854. године. У завршном тексту овог поглавља *О старим пословицама у једном речнику с почетка XIX века* представљен је одељак из Ракићевог *Беседовника* који садржи пословице од којих су неке познате у данашњем језику као нпр. *Нико се није научен родио. Пасѣи са зла на горе.* и сл. Неке су очуване али уз донекле измењену форму, нпр. *Вран врану очи не вади.* Неке имају исто значење, али делимично измењен лексички састав, нпр. *Чистѣ рачун, добри ѣријашѣљи.* Неке пословице са сличном структуром данас имају другачије значење него раније, нпр. данас се пословицом *Ми о вуку, а вук на враѣа* означава наилазак некога о коме се управо говори, а пословица *Ми о вуку, а вук међу јаганце* означава да док ми разговарамо о непријатељу он уништава нашу својину. Међу

сасвим непознатим пословицама налазимо нпр. *Тко чује, види и мучи, живи у миру. О великима или мертивима или говори добро или мучи.*

Осмо поглавље *Од славеносрпске до вуковске лексике* посвећено је истраживању Галине Тјапко које се бави апстрактним именицама ексцерпираним из најважнијих Доситејевих дела. Истраживање је показало да су, упркос томе што нису регистроване у Вуковом *Рјечнику*, многе лексеме из Доситејевог језика, којима се означавала апстрактна лексика, у употреби и данас. То су, нпр. лексеме *ваздух, глудосић, материја, кредити, невиносић, нежносић, свейлосић, ужас, ушћирб* итд.

О народном језику у основици књижевног језика и о Вуковом језику којим је писао пред крај свог живота градећи тзв. *средњи сѣишл* говори се у наредном, деветом поглављу *Вук и народна лексика у основици српског књижевног језика*. Истраживање које је спроведено на тексту Вуковог дела „Правителствујућий совѣт сербскій“ *за времена Кара-Ђорђејева или ошимање ондашњијех великаша око власици* показало је да је Вук владао механизмима за исказивање апстрактних појмова. То су осим апстрактне лексике, напоредне саставне конструкције, фразеологизми и полисемија. Нарочито је занимљиво потпоглавље 9.1. у коме ауторка покушава да одговори на питање колико је лексички систем српског књижевног језика изгубио, а шта је добио Вуковом реформом, осврнувши се, наравно, на *Српски рјечник* приказујући нам које је речи Вук „прескочио“ у *Рјечнику*; како је Вук конкретизовао апстрактну лексику; које су то „важне речи“ у народном животу и у *Рјечнику* те које је речи Вук користио другачије него ми. Потпоглавље 9.2. *О избору лексике у Вуковом „Рјечнику“ као сведочанству о живоју Срба у Османском царству у XVIII веку* показује да је слика „могло би се рећи турске Србије, очувана у Вуковом *Рјечнику* из 1818. и 1852. године“ (141) јер је писан за народ народним језиком, сликајући народни живот.

Десето поглавље – *Улога Друштва српске словесности у развоју српске лексиколошке и лексикографске мисли. Зачеци српске лексичке њолијике* представља рад Друштва српске словесности на богаћењу српске терминологије и другим лексиколошким и лексикографским темама. Значајан је став Друштва да лексички фонд српског језика треба попуњавати и славенизмом што је у то време деловало неприхватљиво, поготово за Вука, али „Отпор према славенизмом довео је до тога да, како је приметио проф. Б. Станковић на основу анализе *Речника МС*, у савременом српском језику има страних речи различитог порекла, а најмање словенских“ (154).

Једанаесто поглавље *Сѣојан Новаковић – њокрејѣач великог речника српског језика. Новаковићева идеја о лексици српског народног*

и књижевног језика приказује рад и напоре Стојана Новаковића на формирању Лексикографског одсека при Академији и покретању израде највећег српског речника – *Речника САНУ*.

У следећем, дванаестом поглављу *Богаћење српског језика народном лексиком* говори се о народној лексици у *Речнику косовско-меџохиског дијалекта* Г. Елезовића, који представља значајан извор за истраживање народне лексике словенског порекла. У центру испитивања је апстрактна лексика којом се номинују људске особине и емоције. Истраживањем је обухваћена I. *Културолошко-семантичка анализа изабране лексике* (састоји се из следећих параграфа: *Лексика њејоративног значења – номинација њрождрљивости и жене; Еуфемизми; О речима без одређеног значења; Имена ејника, носилаца занимања и других друштвених група; О њјединачним културолошки маркираним лексемама*); II. *Творбено-семантичка анализа изабране лексике* (састоји се из параграфа: *Лексеме које данас имају другачије њримарно значење у односу на књижевни језик; Лексеме које су развиле секундарна значења која не њосиоје у књижевном језику; Творбено-семантички сѡецифичне лексеме; Анѡними који нису осѡали у ѡару; Тежња ка ономаѡоѡеизацији; Лексичка конкуренција*). Овом анализом ауторка показује значај дијалекатских и историјских речника у испитивањима савременог књижевног језика. Поглавље се закључује још једним приказом народне терминологије у *Орњѡолошком речнику*.

Текстовима из различитих периода XX века Рајна Драгићевић, у поглављу *Лексика српског језика од Вука до данас*, илуструје како се лексика XX века изузетно брзо мењала, раслојавала и попуњавала богатећи се из разних извора. Илустративни примери пронађени су у текстовима Савке Суботић – *Жена на Исѡоку и Заѡаду*, Иве Андрића – *Речник одомаћених речи и израза* и Александра Белића – *Ново доба – ѡсле окуѡације и ослобођења*. Ауторка се осврнула и на лексику српског језика на крају XX века на основу, како каже, најважније анализе лексике српског језика од 1945. године до краја XX века (195) коју је понудио Иван Клајн у раду *Лексика* објављеном у књизи *Српски језик на крају века*.

Први део књиге ауторка завршава четрнаестим поглављем *Нека ѡѡињања дијахронијске семантике у „Еѡимологијском рјечнику“ Петѡра Скока* осврнувши се „на неке процесе у дијахронијској семантици на које је пажњу скренуо Петар Скок, образлажући семантичке промене у свом етимолошком речнику“ (197).

У другом делу књиге, Рајна Драгићевић се бави лексиком са периферије лексичког система, представљајући дешавања и тенденције

у богаћењу лексикона најновијом лексиком. Истраживања и закључци овог дела књиге ослањају се на резултате неких међународних славистичких пројеката рађених у оквиру Међународног комитета слависта.

После *Уводне речи*, овај део књиге почиње поглављем *Лексички кругови – центар и периферија. Основни лексички фонд српског језика и лексичка периферија*. У закључку поглавља истакнуто је да просте речи словенског порекла, које су фреквентне и које имају богату деривацију и полисемију, сачињавају основни лексички фонд српског језика. То су лексеме које се односе на човека, делове тела, свакодневне активности, кућу и покућство као и животиње и биљке са којима је човек најчешће у контакту. Истраживања основног лексичког фонда у свим словенским језицима потврдила су висок степен антропоцентричности језика.

Треће поглавље *Лексика на путу од употребе до настајања* посвећено је лексиси која недостаје и начинима попуњавања лексичких празнина (лакуна), проблемима потенцијалних речи као фреквентном извору нових речи, статусу индивидуализама и неологизама и тенденцијама у настајању нових речи, на које утичу интернационализација, интелектуализација, терминологизација, детерминологизација, генерализација, демократизација и језичка економија. Општи утисак на основу прегледа нових речи у речницима различитих словенских језика је да је велики број неологизама, добијених из енглеског језика, заједнички свим словенским језицима због чега се периферни лексички фондови различитих језика све више изједначавају и личе једни на друге.

У четвртом поглављу *Богаћење лексичког фонда позајмљивањем*, даје се општа слика позајмљене лексике, са посебним освртом на позајмљенице из енглеског језика. Након кратког прегледа речи које су позајмљене из француског, италијанског, немачког, грчког, румунског, албанског и мађарског језика, ауторка закључује да се стиче утисак како се стране речи повлаче из лексичког фонда, а англицизми, под утицајем глобализације, у великој мери продиру и проширују лексички фонд савременог српског језика вршећи утицај и на творбу нових речи мотивисаних позајмљеницама. У вези са творбом нових речи, представљени су најновији процеси у афиксацији – творба помоћу пре-позитивних компоненти *авио-*, *аудио-*, *ауџио-*, *видео-*, *мега-*, *медија-*, *мини-*, *мулти-*, *нано-*, *сујер-*, *хијер-*, у српском и у руском језику. Велики део истраживања посвећен је творби са компонентама *мини-* и *мулти-*. Ово, четврто поглавље завршава се текстом *О новим речима као Речима године* у коме су представљени критеријуми за избор Речи

године као и хронологија ове и сличних манифестација са примерима за реч године у разним језицима.

У петом поглављу, *О богаћењу лексичког фонда речима које из једне грамаџичке, њворбене или семантичке категорије прелазе у другу*, различити аспекти процеса конверзије представљени су као модели за богаћење лексичког фонда српског језика. У поглављу се говори о појму *лексикализације* у славистичкој, англосаксонској и домаћој литератури, а затим о лексикализацији именичких деминутива чија значења „могу развијати широк спектар могућности у одвајању од основног деминутивног значења“ (305). Лексички фонд се, осим лексикализацијом, богати и терминологизацијом, детерминологизацијом, граматикализацијом и полисемијом, процесима који су приказани сваки у одговарајућем параграфу. Поглавље се завршава текстом о семантичким модификацијама које омогућавају прелазак именица у предлоге. Пошавши од Белићевих схватања о прилошком пореклу и значењу предлога, насупрот мишљењима да предлози имају само грамаџичко значење, ауторка „изводи закључак да предлози поседују и лексичко значење, слично прилозима“ (324) и поставља хипотезу да, пошто предлози имају лексичко значење и попредложене именице имају лексичко значење и „процес њиховог попредложавана не подразумева, како се обично наводи у литератури, граматикализацију (или је бар не подразумева у потпуном виду), већ пресемантизацију њиховог семантичког садржаја“ (324).

У шестом поглављу *О богаћењу лексичког фонда њворбом речи*, на основу грађе добијене из *Семантичко-деривационог речника 1* приказана су 24 деривациона гнезда именица које означавају делове тела. Овај приказ потврђује да је поред полисемије, творба речи један од најпродуктивнијих начина богаћења лексичког фонда. У овом поглављу говори се још о глаголима са два префикса у српском језику уз осврт на стање у другим словенским језицима, о улози префикса у очувању или потискивању неких прасловенских глагола у савременом српском језику и о дериватима ономатопејског порекла који означавају људске особине. Интересантан и важан закључак о богатству лексема ономатопејског порекла ауторка доноси на основу богатства ономатопејских деривата међу придевима који означавају људске особине. На основу тога она сматра „да су многу језички знаци, ипак, мотивисани“ (365) и тиме доводи „у сумњу тезу Ф. де Сосира о немотивисаности језичког знака, бар што се тиче једног дела лексичког фонда“ (365).

У седмом поглављу *Језичка економија као тенденција у богаћењу лексичког фонда* представљени су неки аспекти универбизације као типичног репрезента језичке економије и важног средства у богаћењу лексичког фонда. Методом анкете међу студентима Филолошког факултета испитано је значење као и прва асоцијација на универбе из разговорног језика: *генералка, тлопалка, масовка, бензинац, годишњак, личњак, иласичњак, хавајка, слободњак, љубић*. Испитујући наведене универбе ауторка одговара на питања где је граница између универбизације и деривације, да ли су универби мотивисани само језичком економијом, да ли постоји потпуна семантичка еквиваленција између универба и мотивне синтагме, зашто поред универба и даље постоје синтагматске форме и да ли универб може настати од било које синтагме.

У осмом поглављу *Контекст као генератор нових значења. Секундарна значења лексема као вид богаћења лексичког фонда* осветљавају се утицаји контекста на семантику лексема. На конкретним примерима три истраживања, која осветљавају синтагматске везе типа *море љубави, њочиници злочин* и *изгубици главу* према постојаности, прозирности и компактности показано је „како се лексеме у одређеним семантичким позицијама остварују у секундарним значењима, што представља један од важних видова богаћења лексичког система“ (375). У првом истраживању говори се о експресивном лексичком исказивању количине у српском језику на примерима типа *море љубави, зрнце савести, њожар мржње*. У другом истраживању се приказује утицају контекста на лексичко значење на примерима типа *њочиници злочин*, а последњи текст у књизи представља треће истраживање о граници између слободних спојева лексема и фразеологизама на примеру фразеологизма *изгубици главу*. По речима ауторке, није случајно што се књига завршава анализом разлике између слободних спојева и фразеологизама јер то симболично показује да „на крају књиге, полако излазимо из лексикологије и залазимо у нову дисциплину – фразеологију“ (376).

Пред сам крај књиге налази се и веома опширан и детаљан списак литературе који се протеже на 22 стране, након ког долази резиме на српском, руском и енглеском језика, а на самом крају се налазе и два индекса, индекс имена и индекс појмова.

Радови у књизи структурирани су сличним методолошким поступком. Лако се читају и надовезују један на други. Професорка Драгићевић је и овом књигом показала своје умеће да понекад веома компликоване језичке појаве, пратећи их дијахронијски и синхронијски, представи са лакоћом и приближи заинтересованим читаоцима, мислећи,

чини ми се, приликом писања, највише на своје студенте. У књизи се јасно види њено професорско опредељење јер се у текстовима јасно осликава њена жеља да да одговоре на многа питања својих студената и колега о томе како се српска лексика богатила кроз време све до данашњих дана. У томе је успела у потпуности. Књига *Српска лексика у прошлости и данас* попуњава велику празнину у лексикологији и лексикографији и већ представља, уз остале њене монографије, обавезну литературу како у свеколиким лексиколошким истраживањима, тако и на студијама српског језика и књижевности, али, не само обавезну већ и радо читану.

Сигурна сам да ће ова књига, као вредан допринос, не само српској лексикологији већ и културној историји српског народа, наћи широку примену како у лингвистичким тако и у културолошким, психолошким, психолингвистичким и историјским истраживањима.

*Душанка С. Вујовић***

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику***

** dusanka.vujovic@ff.uns.ac.rs

*** Овај приказ је настао у оквиру пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања* (178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Милосав Тешић, Рајна Драгићевић, Ненад Ивановић (ур.), *Српска лексикографија од Вука до данас: каталог изложбе // Сербская лексикография от Вука до современности: каталог выставки**

Поводом XVI међународног конгреса слависта, који је 2018. године одржан у Београду (20–27. август) и који је окупио око хиљаду слависта из четрдесет и три земље, приређена је изложба под називом *Српска лексикографија од Вука до данас* у Галерији науке и технике Српске академије наука и уметности. Аутори изложбе били су проф. др Рајна Драгићевић и др Ненад Ивановић. Овако постављена тема сабрала је на свечаном отварању изложбе, 20. августа, немали број заинтересованих колега, који су могли чути поздравне и веома информативне говоре председника САНУ академика Владимира Костића, академика Предрага Пипера и аутора изложбе. Изложбу је пратио репрезентативни каталог, који у виду својеврсне колективне монографије пружа детаљне информације о развоју српске лексикографије од Вуковог *Српског рјечника* до савремених речника српског језика. Уредници каталога су академик Милосав Тешић и аутори изложбе – проф. др Рајна Драгићевић и др Ненад Ивановић. Рецензенти каталога и изложбе су академик Предраг Пипер и проф. др Даринка Гортан Премк.

Као главна пратећа манифестација Конгреса, изложба је од 15. августа до 7. септембра испуњавала просторе Галерије науке и технике САНУ.¹ За дизајн и техничку реализацију изложбе били су задужени Озарија Марковић Лашић и Небојша Боба Васиљевић. Поред њих, у организацији изложбе су као сарадници учествовале и Бојана Божић-Хреља и Андреа Раичевић. Изложбу је иницирао проф. др Бошко Сувајцић, председник Међународног комитета слависта, а саму реализацију помогли су Градски секретаријат за културу града Београ-

* Београд: САНУ, Савез славистичких друштава, 2018, 407 стр. + илустр.

¹ Након тога, изложба је пренесена у Образовно-културни центар „Вук Караџић“ у Тршићу, где је званично отворена 16. септембра у оквиру 85. Вуковог сабора.

да, Министарство просвете, науке и технолошког развоја и Савез славистичких друштава Србије.

Предговор каталога бележи три главна циља ове изложбе, делећи их према сфери реализације: (1) *историјски* – обележавање двестагодишњице објављивања првог издања *Српског рјечника* Вука Стефановића Караџића, једног од најзначајнијих дела српске културе, у коме је уобличена основа савременог српског књижевног језика; (2) *културни* – скретање пажње јавности на значај српских речника као ризнице лексичког блага, етнографских и културолошких података о историји српског народа, слике стања у друштву одређене епохе, као и огледала духовне и научне идеје српског народа у различитим раздобљима; (3) *научни* – упознавање посетилаца, међу њима и страних слависта, са развојем најзначајнијих српских речника, са њиховим концепцијама, као и са везом историје тих речника и формирања, те рецепције научних праваца у српској лингвистици XIX и XX века.

Историјски део изложбе био је конципиран тако да се кроз портрете најистакнутијих и најзначајнијих научних посленика у области српске лексикографије и лингвистике прикажу велики речнички подухвати чију су изразу они иницирали и спровели, оформивши притом одговарајуће концепцијске и методолошке оквире. Посебна пажња посвећена је Вуку Караџићу, који је постављен на почетно место у низу најзнаменитијих српских лексикографа окренутих ка савременим европским лингвистичким идејама, као што су Ђура Даничић, Стојан Новаковић и Александар Белић. На тај је начин приказан изванредан континуитет у развоју српске речничке традиције – од речника књижевних старина, преко историјских, до речника савременог језика. Тај континуитет посебно је сликовито представљен временском лентом, која је чинила посебан део изложбе и на којој су, према хронолошком критеријуму, убележени важнији речници, као и догађаји који су имали изузетан значај за развој српске лексикографије од Вука до данас.

Према подацима које нам је уступио један од аутора изложбе др Ненад Ивановић, коме смо на томе веома захвални, на изложби је представљено четрнаест (типова) речника: Вуков *Рјечник* (1818, 1852), *Рјечник из књижевних старина* Ђ. Даничића, *Рјечник хрватскога или српскога језика* ЈАЗУ, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* САНУ, *Речник српскохрватскога књижевног језика* МС, *Речник српскога језика* МС,² етимолошки речници, фреквенцијски речници, семантичко-деривациони речници, асоцијативни речници, терминолошки речници, дијалекатски речници, речници нових речи и речници

² У даљем тексту: РКСС, РЈАЗУ, РСАНУ, РМС и РСЈ.

страних речи. Речници су били распоређени у три собе: „Вукова соба“, „историјска соба“ и „модерна соба“.

Приликом уобличавања „Вукове собе“, која је била осмишљена тако да представи различите појединости у вези са радом на *Рјечнику* из 1818. и 1853. године, и реконструкције околности које су пратиле израду *Рјечника*, аутори изложбе су се служили архивском грађом, Вуковом преписком и његовим личним предметима, доступном литературом, као и наменски спроведеним истраживањима. Архивска грађа преузета је из Вукове заоставштине у Архиву САНУ и у Библиотеци САНУ. Из Архива САНУ преузето је и изложено око двадесет Вукових докумената: збирки и записа речи, те збирки које су му слали разни скупљачи. Посебну вредност имају Вукове лексикографске цедуље за друго издање *Рјечника*, које су први пут изложене на овој изложби. Из Библиотеке САНУ је преузет и на изложби приказан Вуков лични примерак *Српског рјечника* из 1818. године, са његовим рукописним допунама на маргинама.³ На изложби је приказан и Вуков лични примерак карте Србије аутора А. Вајнгартена, са Вуковим рукописним допунама и цртежима неких теже проходних предела на полеђини.

Вукови лични предмети преузети су из Музеја Вука и Доситеја у Београду. Како су посетиоци изложбе могли видети, то су предмети који су пратили Вуков кабинетски рад и путовања: перо, мастионица, стоно звонце, џепни сат са стоним постољем, путна торба и фес. Посебно место заузимају Вукови омањи предмети – макете (око 8 cm висине) разних пољопривредних алатки и оружја, за које се претпоставља да их је Вук израђивао за потребе превођења – како би показао Ј. Копитару појмове које је требало превести на немачки и латински језик.

Архивску грађу и личне предмете Вука Карацића пратио је и његов портрет у грађанском оделу и са фесом аутора Јована Поповића, преузет из збирке Народног музеја у Београду. Посебан зид у Вуковој соби заузимао је карта Србије, Босне, Далмације, Дубровника, Црне Горе Саве Текелије из 1814. године. На тој карти су, на основу истраживања које је спровела мср Весна Николић, уцртана места која је Вук, скупљајући грађу за друго издање *Рјечника*, обилазио између 1818. и 1852. године.

Друге две собе, мало општијег и разноврснијег садржаја, такође су обухватиле драгоцену архивску грађу. У „историјској соби“ представљени су РСАНУ, РКСС, РЈАЗУ, као и етимолошка лексикографија. Поред речника, ова соба је садржала и рукописну грађу из Архива САНУ

³ Вукове допуне су унете у државно издање *Рјечника* из 1899, а засебно их је објавио Јован Кашић уз студију о Вуковом *Рјечнику*.

и Матице српске. У њој су приказани документи који су пратили израду РСАНУ, почев од времена Друштва српске словесности до Другог светског рата. Такође, ту су се нашли и документи који су пратили израду РМС и РСЈ, од Новосадског договора до данас. Изложена су и писма (датирана од 1867. до 1881) која је Ђуро Даничић писао Стојану Новаковићу из Загреба. „Модерна соба“ је сабрала савремене речнике и речничке пројекте (XX и XXI век). Уз то, у њој су приказани архивски документи који прате израду специјалних речника са историјском традицијом: речника страних речи и термилолошких речника. Изложен је и део речничке грађе Владана Арсенијевића, који је за живота скупио преко 250.000 речи, махом термина из различитих области.

Каталог истоветног назива, како због обиља грађе коју доноси тако и због исцрпности и студиозности с којом су аутори представили своје теме, може се сматрати колективном монографијом посвећеном српској лексикографији: њеним коренима, историјату, концепцијама, савременом стању и перспективама. Уредници каталога у предговору истичу да појам „српска лексикографија“ у наслову тумаче као скуп речника, али и заједничких гледишта о језику и његовој лексици, односно „гледишта која повезују делатност српских лексикографа на целокупном обухвату хоризонталне и вертикалне границе језика који обрађују“.

Аутори каталога су професори и сарадници Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета у Београду и сарадници Института за српски језик САНУ. Текст каталога је организован двостубачно, тако да леву страну чини оригинални текст на српском језику, док десну заузима превод текста на руски језик, за који су заслужне преводиоци Ана Ведјајева (Анна Ведяева), Александра Матрусова, Јелена Сагалович (Елена Сагалович), Олга Сарајкина (Ольга Сарайкина) и Вукосава Ђапа Иветић. За графички дизајн био је задужен један од дизајнера изложбе Небојша Боба Васиљевић. У свим фазама припреме каталога за штампу учествовали су мср Весна Николић, мср Валентина Илић и мср Ненад Крчић са Катедре за српски језик и мср Бојана Тодић из Института за српски језик САНУ.

Каталог је конципиран као преглед најзначајнијих дела српске(/српскохрватске) лексикографије, како појединачних тако и у оквиру посебних речничких типова којима припадају, што одсликавају наслови радова. На самом почетку налази се исцрпни предговор, који доноси најбитније податке о изложби и о самој књизи. Иза њега, првих пет текстова посвећено је појединачним речницима, и то оним који представљају основу српске(/српскохрватске) лексикографије:

1. Рајна Драгићевић: Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник истаљкован њемачким и латинским ријечма*, Беч, 1818;
2. Виктор Савић: *Рјечник из књижевних сѣарина српских*. Написао Ђ. Даничић, Дио први (а–к) – Дио трећи (ѕ–ћ). У Биограду, у Државној штампарији, 1863–1864;
3. Ана Мацановић: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*;
4. Ненад Ивановић: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* Српске академије наука и уметности;
5. Ненад Ивановић, Наташа Миланов: *Лексикографија српског књижевног језика – лексикографски програм у Матици српској*.⁴

За њима следе радови који представљају одређене типове речника, у оквиру којих се обрађују речници српског језика који припадају датом типу. Тежило се томе да ови радови буду, колико је то могуће, слично конципирани, односно да обухвате одређене потцелине: дефиницију датог типа речника, историјат – почетке и развој, савремено стање и закључак. На тај начин, сваки рад засебно пружа увид у развој лексикографије одређеног типа на нашим просторима, од првог таквог речника, па све до савремених речника, у којима се огледа досегнути степен развоја концепције датог типа речника. Каталог сабира двадесет таквих текстова:

1. Ненад Ивановић: *Описни речници савременог српског језика – ауторски приступ*;
2. Татјана Ружин Ивановић: *Двојезични речници*;
3. Александар Милановић: *Историјски речници*;
4. Снежана Петровић: *Етимолошки речници*;
5. Весна Николић: *Деривациони речници*;
6. Рада Стијовић: *Дијалекатски речници*;
7. Владан Јовановић: *Терминолошки речници*;
8. Наташа Вуловић, Наташа Миланов: *Фразеолошки речници*;
9. Милена Јакић: *Фреквенцијски речници*;
10. Рајна Драгићевић: *Асоцијативни речници*;
11. Ненад Крцић: *Синонимски речници*;
12. Валентина Илић: *Правописни и граматички речници*;
13. Ђорђе Оташевић: *Речници страних речи*;

⁴ У овом раду реч је о дугометражном и сложеном лексикографском програму у Матици српској, који за резултат има два речника: шестотомни *Речник српскохрватскога књижевог језика* (1967–1976) и једнотомни *Речник српскога језика* (1. издање – 2007, 2. издање – 2011).

14. Ђорђе Оташевић: Речници нових речи;
15. Васа Павковић: Речници језика писаца;
16. Јелена Јанковић: Митолошки и фолклорни речници;
17. Неђо Јошић: Ономастички речници;
18. Ненад Крцић: Тематски речници;
19. Весна Николић: Речници жаргона и табуизирани лексике;
20. Ана Барбатесковић: Електронски речници.

Последњи одељак ове књиге под називом *Списак речника и публикација са лексикографском грађом* нуди на једном месту детаљан и веома важан преглед свих публикација које се, у потпуности или делимично, тичу лексикографије. Овај комплексни регистар, уређен по гнездовном принципу, прати след обрађених тема.

Преглед садржаја предочава свеобухватност ове монографије. Наведених двадесет и пет целина ове књиге, свака из угла своје тематско-садржинске омеђености, прате развојне правце у речничкој обради српског/(српскохрватског) језика, док последњи, регистарски део сабира све резултате лексикографског рада на нашим просторима. Каталог представља добар пример за то како се уз исцрпно прикупљену грађу, добро одређену концепцију, предано ангажовање језичких стручњака, те уз умешну уређивачку делатност, може створити дело које ће сабрати читаву лексикографску теорију и праксу једног језика, те које ће, с обзиром на то, нудити нове смернице за истраживања у оквиру ове научне дисциплине. Стога, требало би тежити томе да ова књига постане обавезни приручник лексикографима, али и консултативно штиво онима који током својих истраживања долазе у контакт са речницима.

Изложба *Српска лексикографија од Вука до данас* и истоимени каталог, који превазилази карактер пригодне публикације ове врсте и студиозно покрива сваки кутак изложбе, али и више од тога, представљају драгоцену сведочанство о значајним и замашним постигнућима у оквиру наше лексикографије, те о њеним актуелним тенденцијама и перспективама, али су уједно и значајан показатељ кретања лингвистичке и лексикографске мисли од Вукових дана до данас.

Бојана Д. Тодић**

Институт за српски језик САНУ, Београд***

** bojana.todic@isj.sanu.ac.rs

*** Овај приказ је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка исцртавања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рајна Драгићевић (ур.), *Пушчевима речи: зборник радова у часи*
*Даринки Горџан Премк**

Прошле године је, поводом њеног 80. рођендана, објављен зборник радова у част Даринки Горџан Премк. На тај начин јој је, како је и обичај у академској заједници, исказано поштовање и захвалност за дугогодишњи предани рад и унапређење науке и струке, нарочито лексикологије и лексикографије, дисциплинама које су последњих година у успону у нашој лингвистичкој средини. С обзиром на то да су ове две дисциплине окосница рада Д. Горџан Премк, зборник приказује њихов досадашњи развој, даје преглед актуелног стања и наговештава у којим правцима ће се оне кретати. А до нових сазнања о лексици српског језика долази(ло) се идући, како у наслову стоји, *пушчевима речи*, односно пратећи трагове које оне остављају и исцртавајући линије њиховог саобраћања у васколиком језичком простору.

Зборник се састоји из два дела. У првом делу приказани су научни живот и допринос Д. Горџан Премк, са циљем да се читалац упозна са њом и њеним радом, а други део чине радови које су приложили њени студенти, сарадници, колеге и пријатељи. Већ сам број аутора, односно радова – четрдесет и четири – говори да је реч о особи која је цењена у српској академској средини, али и шире, будући да су аутори и из Хрватске, Македоније, Аустрије, Русије, САД. Разлози због којих ужива оволики углед постају јаснији како се пролази кроз зборник.

На почетку је дата кратка биографија и подужа библиографија Д. Горџан Премк. Биографија приказује њен развојни пут: дипломирала је и докторирала на тадашњем Филозофском факултету у Београду; научну каријеру је започела на Институту за српски језик, у оквиру највећег пројекта српске науке и културе – Речника САНУ, а наставила на Филолошком факултету у Београду, где је предавала Лексикологију, Лексикографију и Морфологију са творбом речи; учествовала је на најзначајним лексикографским пројектима, због којих је награђена

* Београд: Филолошки факултет, 2017, 654 стр.

са неколико признања. На основу библиографије, коју је саставила Марија Ђинђић, приметна је разноврсност у научном животу Д. Гортан Премк, која се огледа не само у врстама научних радова (речници, књиге, приређена издања, студије и чланци, прикази, критике и сл.), већ и у темама које су заокупљале њену пажњу и приступима на основу којих их је обрађивала, што се детаљније разматра у наставку.

У целини насловљеној *Дојринос Даринке Горџан Премк српској лингвистички* управо се указује на значај њених лексиколошких, лексикографских, граматичких и дијахронијских истраживања. Рајна Драгићевић је одређује као утемељивача српске лексикологије, будући да је увела Лексикологију као универзитетски предмет на Филолошком факултету у Београду и почела свеобухватно да сагледава лексички систем српског језика. У чланку *Лексиколошка истраживања Даринке Горџан Премк* у кратким цртама износи њена запажања о полисемији и механизмима на основу којих се она остварује, као и о структури лексичког система и лексичким односима, која је Д. Гортан Премк објединила у књизи *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*. Ауторка истиче иновативан приступ деривацији, коју Д. Гортан Премк није посматрала из угла морфологије, већ лексичке семантике, а као резултат тога настао је *Семантичко-деривациони речник*. Теоријска промишљања Д. Гортан Премк проистекла су из њеног лексикографског рада, који Марина Спасојевић анализира у наредном чланку, *Дојринос проф. др Даринке Горџан Премк српској лексикографији*. Иако је Д. Гортан Премк учествовала у изради бројних речника, њено име се пре свега везује за Речник САНУ, са којим је прошла кроз све фазе лексикографског рада. Радећи на овом капиталном делу, суочавала се са практичним проблемима (обрада предлога, употреба квалификатора *фиг.*), чија је решења дала у радовима који су постали својеврсни водичи садашњим лексикографима. Такође, бавила се и лексикографском теоријом: писала је о структури речника и речничког чланка, врстама дефиниција, историји и развоју српске речничке продукције. Иако је лексикографски рад обележио каријеру Д. Гортан Премк, предмет њеног интересовања је била и граматика, нарочито на почетку, о чему говори и наслов докторске дисертације – *Акузативне синтагме без предлога у српскохрватском језику*. Отуда Александра Марковић у чланку *Грамаичка истраживања Даринке Горџан Премк* приказује њене радове у којима се бавила претежно падежном проблематиком, али и глаголском реакцијом и предлозима. Ове појаве су у тим радовима сагледане кроз семантичко-синтаксички интерфејс, чиме су добијени дубљи увиди зарад њиховог потпунијег описа. У изради великих опи-

сних речника такав спој граматичких и лексичких знања је неопходан, поручује ауторка чланка. Интересантно је да Д. Гортан Премк језик није посматрала само из синхронијске перспективе, већ и из дијахронијске. Александар Милановић у чланку *Даринка Горјан Премк као историјар језика* издваја следећа њена дијахронијска запажања изнета у дисертацији: конструкције са експликативним објектима се губе као последица експанзије предлошко-падежних конструкција, као и словенски генитив, будући да је само морфолошко обележје синтагме са одричним глаголима и не носи никакво друго значење у односу на беспредлошки акузатив. Другим речима, сматра да су развоју акузативних синтагми без предлога погодиле унутрашње промене, а не страни утицаји. Дакле, Д. Гортан Премк је оставила траг у неколико лингвистичких дисциплина, што значи да је језику приступала свеобухватно како би дубље продрила у његову суштину, и тежила је удруживању теорије и праксе, што је реткост међу научницима.

У наставку је четрдесет радова подељено у седам целина према дисциплини којој припадају, а то су управо дисциплине којима се Д. Гортан Премк у мањој или већој мери бавила: *Лексикологија, Синтагматски лексички односи, фразеологија, Лексикографија, Семантичко-деривациона исцртавања, Семантика, прагматика, Дијахронијска исцртавања, Морфологија, синтакса и правопис*.

Прва целина – *Лексикологија* – садржи осам радова у којима се обрађују централне лексиколошке теме, мада не увек из угла лексикологије. Милорад Радовановић у чланку *Градабилна vs. неградабилна антонимија* продубљује размишљања о овом лексичком односу, анализирајући начине класификације антонима у бројним лексиколошким приручницима и радовима домаћих и страних аутора. Уочава се да је градабилност битно својство антонима, али и да су границе између њих нејасне и тешко разлучиве („фазичне по природи својој“, како каже аутор), па отуда постаје разумљиво зашто не постоји прецизна типологија антонима. У чланку *Кроатизми у једнојномном рјечнику српског језика* Милорад Дешић указује на неуједначеност у лексикографској обради лексема карактеристичних за данашњи хрватски језик. У циљу прегледнијег приказивања кроатизама аутор предлаже да се уведе квалификатор *хрв. вар.* (хрватска варијанта), којим би се он маркирао, а одговарајућим скраћеницама (*в.* и *уј.*) упућивао на српску варијанту, чиме би се добила потпуна слика о лексичком систему лингвистички једног језика са различитим варијантама. Данко Шипка у чланку *Лексички слојеви словенског културног идентитета* нуди нови епистемолошки конструкт за анализу сличности и разлика

међу словенским језицима и, последично, културá, и то на плану лексике. Наиме, појмовне лексеме карактеристичне за појединачне словенске народе или за већину словенских народа (дубински слој), утицаји других језика на словенске језике, углавном путем позајмљивања (интеракцијски слој), нормативне интервенције, документовање у виду речника и ставови говорника према језику (површински слој) показују обележја словенског културног идентитета, као и начин његовог формирања и обликовања. Рани лексички развој интригира како лаике, тако и стручњаке, али приликом његовог проучавања наилази се на бројне проблеме, о чему пише Јасмина Московљевић Поповић (*Прве речи и како их одредити: теоријско-методолошки проблеми у проучавању раног лексичког развоја*). У чланку се представљају појаве које стварају тешкоће приликом утврђивања дечјег лексикона: фонетска варијабилност лексеме, ономатопејске речи и изрази, прото-речи, сливени изрази, неологизми, хипо и хипер екстензија, непотпуне парадигме. Иако ове појаве отежавају да се дефинише реч у дечјем језику, оне такође осветљавају процес раног лексичког развоја и указују на његове специфичности. Драгана Вељковић Станковић у чланку *Реификација човека у српском жаргону* указује на метафору ЧОВЕК ЈЕ ПРЕДМЕТ X, којом се служи углавном омладина да би представила људске физичке и психичке особине. Тако се људима и предметима приписују својства која им нису инхерентна, чиме језички израз добија на експресивности. Уједно се на когнитивном плану уочавају сложени односи између два наизглед неспојива домена – човека и предмета. Весна Крајишник приказује два асоцијативна модела коришћена у раду са странцима који уче српски језик (*Асоцијација у настави српског као сѝраног*). Први модел је добијање асоцијација на задати стимулус, које су синтагматске на почетном нивоу учења, а и парадигматске на средњем. Други модел је стварање асоцијативне мреже, тако што је добијена асоцијација подстицај наставнику да поставља питања, чиме се лексема ставља у контекст, и појмовни и језички, а такво учење лексике је сврсисходније. Мариана Алексић испитује формално исте или сличне галицизме у српском и бугарском језику са циљем да утврди степен семантичке дивергенције међу њима услед деловања лингвистичких и екстралингвистичких фактора (*О галицизмима у савременом српском и бугарском језику (семантичка анализа)*). Поделила их је у три групе (које се даље деле у подгрупе): семантичко поклапање (са могућом разликом у стилској маркираности и/или употребној вредности), делимично семантичко поклапање (које доводи до међујезичке хомонимије) и семантичко непоклапање (будући да припадају разли-

читим семантичким пољима). У испитивању апстрактне лексике сем теорије прототипа може користити и компоненцијално-семантичка анализа, сматра Елизабета Бандиловска, и то показује у чланку *Примена на компоненцијално-семантичка анализа врз материјал од македонској јазик* на материјалу придева који означавају боје. Ови придеви свој семантички садржај добијају у поређењу са бојом прототипа из ванјезичке стварности, а њихова семантичка структура може се рашчланити на архисему и доминантну сему.

Предмет радова у следећој целини су синтагматски лексички спојеви и фразеологизми. Олга Трофимкина у чланку *Библизми јудолъ плачевная (долина суза) и земля обетованная (обећана земља) у руском и српском књижевном језику* анализира савремену употребу ова два израза црквенословенског порекла. Семантика је остала иста у оба језика, али се у руском језику и даље чува црквенословенски облик, док је у српском језику реформом В. Карацића тај облик, као и сви црквенословенизми, осавремењен српским варијантама. У наредном чланку, *Правила спојивости у реализацији лексичког значења и начин њиховог њредсџављања у дескриптивним речницима*, Стана Ристић кроз лексикографске поступке у Речнику САНУ приказује како се лексичко-семантичка и граматичка спојивост тумачи у српској лексикографији. За разлику од руске системске лексикографије, где су правила спојивости лексема строже дефинисана, у српској традиционалној лексикографији се она изводе из употребе лексема и обележавају у виду глоса испред или иза дефиниције, указујући на тај начин на услове за реализацију предоченог значења. Првослав Радић истражује порекло фразеологизма *набиџи се у ђуџинце* (*О фразеологизму „набиџи се у ђуџинце“*. *Лингвокулџуролошки џрисџуџ*). Аутор сматра да су ђуџинци били верници чији је кодекс укључивао ђутање и претпоставља да су у питању монаси синаити, који су од XIV века живели у манастирима у Моравској Србији, где је овај фразеологизам и забележен. Иначе, сам фразеологизам значи 'не говорити, нерадо одговарати' и представља остатак давно минулог времена када је ђутање неговано и вредновано. *Фразеологизми са значењем карактерних особина људи* предмет су интересовања Гордане Штрбац. У раду се анализирају такви фразеологизми са циљем да се увиди на који начин говорници српског језика концептуализују особине које чине структуру личности. Резултати показују да је највише израза којима се вреднује племенитост, доброта, великодушност, што упућује на то да су ове особине високо рангиране у српској културној заједници. Механизми концептуализације су најчешће метонимија (трансформације узрочно-последичног типа)

и метафора (пресликавања из телесног искуства, животињског света и религије). Наташа Вуловић објашњава како (треба да) изгледа лексикографска обрада фразеологизама (*Принципи и методе лексикографске обраде фразеолошке грађе у ојисном речнику савременог српског језика*). На материјалу последња два тома РСАНУ ауторка указује на проблеме у идентификацији фразеологизама (у односу на нпр. устаљене конструкције и терминолошке синтагме), (не)регуларну употребу квалификатора, доминантан начин навођења фразеологизама – лексичко-граматички (који није увек најбоље решење), тешкоће са варијантним облицима фразеологизама, али уједно даје и предлоге како да се фразеографска кодификација у том речнику побољша.

У целини насловљеној *Лексикографија* налазе се четири рада из те области, која потписују дугогодишњи лексикографи. Твртко Прћић у чланку *Какав нам специјализовани речник српског језика највише треба* предлаже израду Речника лексичких мрежа српског језика, у којем би били представљени парадигматски, синтагматски и творбени односи међу лексемама. Дата је карактеризација речника и опис његове макро и микро структуре. Концепција је таква да одговара и на захтеве корисника лаика, који желе да уче о односима међу лексемама, и на захтеве корисника стручњака, којима је циљ да стекну свеобухватни увид у лексички систем српског језика, па је значај објављивања оваквог речника неупитан. Ивана Лазић Коњик указује на потребу за још једним речником у чланку *Ка речнику језика фолклора*. Израда овог речника је у зачетку и ауторка обрађује методолошка питања (грађа, утврђивање одреднице, структура речничког чланка, начин обраде фолклорне лексике), којима се заправо указује на специфичности оваквог речника у односу на опште дескриптивне речнике. Овај речник имао би примену пре свега у настави књижевности, будући да су многе лексеме и/или њихова значења непозната данашњим ученицима. Школски речници предмет су интересовања и Ђорђа Оташевића (*Класификација школских речника српског језика*), који их разврстава према следећим критеријумима: језик корисника, узраст, семантизација, начин представљања материјала, општост, серијност, самосталност, медијум, да би закључио да недостају многи типови школских речника српског језика. Ненад Ивановић у чланку *Лексикографски њосиујак у Огледу Речника СКА (1944) и Речнику САНУ (на њримеру обраде њолисемних речи)* указује на сличности и разлике у обради одредница *глас* и *глава* у огледној свесци и трећем тому Речника САНУ. У периоду од издавања огледне свеске до издавања трећег тома лексикографи су преиспитивали своје првобитне замисли о обради у Речнику САНУ, што показује и

ова анализа. Иако су полазне основе задржане, уочавају се разлике на плану формулације и распореда значења, а новину представља увођење описа лексичко-граматичке спојивости у дефиницију значења речи.

Семантичко-деривациона исцртавања је целина која броји највише радова – девет, што потврђује да је у питању жива, узаврела област, која све више побуђује пажњу лингвиста. На почетку Зузана Тополоњска говори о семантичкој деривацији, коју дефинише као „процес [...] одговоран за сукцесивне семантичке промене које су документоване преко деривата једног истог лексичког корена у различитим језичким кодовима заједничког порекла“ (*Derywacja semantyczna*). Ауторка на одабраним глаголским лексемама и њиховим дериватима у пољском и македонском језику показује како су семантичке промене у њима условљене разликама у социо-културном окружењу, а које осликавају и разлике у концептуализацији света. У наредном чланку, *Семантичко-деривационом анализом до социокогнитивног концепта* (на примерима основних лексема лексичко-семантичке групе 'особа' у српском језику), Вера Васић жели да покаже да семантичко-деривациона анализа може бити поуздан метод за утврђивање социокогнитивних концепата карактеристичних за одређену културну заједницу, сматрајући да се приликом номинације референата у значења инкорпорирају њени културни модели. Другим речима, мишљења је да се полазећи од семазиологије (значења и творбе речи) може доћи до ономазиологије (концепата и појмова), што се на примеру групе лексема *човек, људи, жена, муж, дете* испоставило као могуће. Пошто је интернет специфичан комуникациони медијум, отуда и језик који се употребљава на њему поседује своје особености, које нарочито долазе до изражаја приликом стварања (нових) речи. Бранко Тошовић управо указује на новине које се дешавају у деривацији на светској мрежи и предлаже да се нови деривациони механизми истраже (*Деривациони инјернеј*). Синонимијом на сублексемском нивоу бави се Гордана Штасни (*Суфиксална синонимија у српском језику*). У чланку се полази од тога да се тај однос успоставља међу суфиксима који учествују у деривацији лексема са истим категоријалним обележјем насталим по истом творбеном моделу, што је и илустровано суфиксима који граде девербативне *nomina agentis masculinum*, а затим се истражује еквиваленција и конкурентност међу њима. Такође, такви варијантни суфикси успостављају синонимски низ, а као прототипичан суфикс у том низу издвојен је -ац. Предмет интересовања Душанке Вујовић дат је у наслову чланка – *Глаголи креињања ѿмоћу ѿревозног средсѿва – лексичко-семантичке и творбене карактеристике*. Ови глаголи деле

се у лексичко-семантичке групе према диференцијалној семи која означава простор у којем се кретање одвија (тло, клизава површина, вода, ваздух), а њихови глаголски деривати најчешће настају префиксацијом и имају аблативно, адлативно, перлативно значење, док именички спадају у категорије *nomina agentis* и *nomina loci*. *Семантичко-деривационо гнездо лексеме брат и његове културолошке импликације* у Српском рјечнику *Вука Ст. Караџића* анализира Јасмина Дражић, са циљем да утврди значај који овај сродник има у нашој култури. Кроз ову лексему и њене деривате осликава се социјални живот у XIX веку, истичући заједништво које се временом изгубило. Обраћање лексемом *брат* било је актуелно још у Вуково време, а данас се примећује да долази до семантичке депледије ове лексеме, нарочито у говору младих. Марија Ђинђић сматра да семантичко-деривациона развијеност турцизама говори о њиховој адаптираности у српском језику, што нарочито потврђују турцизми који су део основног лексичког фонда, па је отуда осмишљен такав речник по већ утврђеном моделу (*Семантичко-деривациони речник српскога језика – модел за Семантичко-деривациони речник турцизама у српском језику*). Речник би могао послужити као грађа за бројна контрастивна истраживања српског и турског језика, пре свега за поређења лексичких и деривационих система ова два језика. *Деривационо гнездо њридева* бео у *српском језику* приказује и анализира Мирјана Илић. Деривати овог придева углавном задржавају сему боје као доминантну, мада има и оних код којих је изражен визуелни ефекат који бела боја остварује (нпр. светло, сјајно). Највећи број су именице и представљају називе за биљне и животињске врсте. Неђо Јошић описује творбене моделе присутне у народној воћарској терминологији (*Народни називи воћака у српском језику у свјетлости важнијих њворбених модела*). Доминантни су они са придевом, именицом, топонимом и еортонимом у основи и суфиксима *-ка*, *-ача/-јача*, *-ара*, *-ица*. Аутор сматра да праћење творбеног развоја назива воћака доприноси бољем сагледавању ове терминолошке области и њене уклопљености у лексички систем српског језика.

У целини *Семантика*, *њрагмањика* налазе се два рада. Први је *Сњилске корекњивне конњрукњије у српском језику* Милоша Ковачевића. Аутор на почетку објашњава шта подразумева под таквим конструкњама, а затим их анализира на основу примера из корпуса новина. Издвојене су и описане конструкњије са глаголским корективима (*чињај*, *извиниње*, *оњросњиње*, *шалимо се*), са партикулама као корективима (*ма*, *иња/коњу/какав*, *не*, *јок* и сл.), са узвичним корективима (*уњс*). Душка Кликовац потписује наредни чланак – *О уњињреби*

заменичких њрилога за време онда и тад(а). Прилог онда, поред основног значења – времена удаљеног од тренутка говора, има и типично значење сукцесивности, које се даље развило у условљеност, узрочност, набрајање, ређање по важности, док прилог *ӣтад(а)* типично означава истовременост. Управо су у тим својим типичним значењима ова два прилога дистинктивна, док су у неким својим употребама синонимични, а некад разлика готово да нема, закључује ауторка.

Први чланак у целини *Дијахронијска исц̄раживања* носи наслов *Бог је на њрави начин сачинио наш словенски језик, јер све ӣш̄то Бог сац̄вори добро је веома* и у њему Гордана Јовановић цитира мисли преписивача забележене на маргинама у *Ст̄арим ср̄ским зац̄исима и најц̄исима* Љубомира Стојановића. Те мисли су биле у вези са њиховим послем (како преписивати, шта је извод, а шта редакција, како назвати језик на који су преписивали), али и о важним личностима и догађајима њиховог доба. У наставку Јасна Влајић-Поповић кроз дескриптивне и стручне речнике трага за сведочанствима лингвистичког термина *ѡзајмљеница* (*Из исц̄оријац̄а једног ср̄ског лингвистичког ц̄ермина* (*ѡзајмљеница – једна ѡзајмица која се не узима ѡзајмиц̄е*)). Испоставило се да је *ѡзајмљеница* преведеница са немачког, за сада најраније датирана у 1913. години, која је истиснула некада и у лингвистичком значењу фреквентнију *ѡзајмицу*, вероватно због своје дистинктивности у односу на њу. Овај термин је још један пример немогућности коначног утврђивања најстарије потврде јер нови извори датирање увек померају дубље у прошлост. Како сама ауторка, Марта Бјелетић, наводи, чланак *Лексикографска обрада с.-х. глагола к̄пати 'stillare' (ѡолисѡмија или хомонимија?)* представља увод у истраживање семантике континуаната псл. *к̄пати. На основу значења овог глагола и његових деривата може се увидети да ли они воде порекло од једног или два глагола, што лексикографска анализа (ни)је показала, будући да се у РСАНУ и РЈАЗУ третира као полисемантичан, са изузетком префигураног облика *ѡѡкаѡац̄и*, који је у РСАНУ приказан као хомонимичан глагол. Чланак *О лингвистичким сасц̄анцима у Инсц̄иц̄уц̄у за ср̄ски језик САНУ (од 24. 10. 1952. до 12. 5. 1958. године)* прилог је историји ове институције. У њему Милица Радовић Тешић даје преглед реферата које су излагали најпознатији лингвисти (А. Белић, П. и М. Ивић, И. Грицкат итд.), а приказана је и атмосфера која је владала на тим окупљањима, чији је циљ био размена сазнања и мишљења о језичким проблемима и лингвистичким школама.

У последњој целини обједињени су радови из три дисциплине – *Морфологија, синц̄акса и ѡравоц̄ис*. У првом чланку Бранка Тафра

скреће пажњу на граматичку полисемију, коју сматра једнако важном као и лексичку (*Грама̀тичка̀ њ̀полисемија̀*). Нарочито се појашњавају морфолошка полисемија (коју илуструју морфеме и категорије са неколико граматичких значења) и творбена полисемија (која је последица вишезначности афикса и вишеструке мотивације). Уједно се критикују одређена лексикографска решења у вези са двородним именицама, множинским облицима, твореницама и подвлачи се да разумевање граматичке полисемије омогућава да се исправно одлучи када граматички облик лексеме остаје у оквиру речничког чланка, а када постаје засебна одредница. Чланак *Један њ̀пример развојне дијалек̀тѝике у њ̀тумачењу ѝезичких ѝединица у син̀тѝакси* по одређењу самог аутора, Живојина Станојчића, заправо је есеј о развоју граматичке мисли, у којем се истиче да су у новим приступима увек уткана старија тумачења, што и показује на примеру предлога са локативом, где новија, когнитивистичка схватања садрже елементе структуралистичке школе. Радоје Симић и Јелена Јовановић Симић баве се 'правим' и 'неправим' значењем глаголских времена (*О неким ас̀ѝек̀тѝима грама̀тичког и физичког времена у с̀тѝрук̀тѝури ср̀ѝског ѝезика*). Након представљања Белићевих, Стевановићевих, Вуковићевих схватања о систему глаголских облика и њихових значења, аутори на одабраним примерима анализирају како се време кодира у српском језику, с нарочитим освртом на то како се оно помера у циљу стварања другачијих значења и/или ефеката. У наставку, Весна Ломпар се пита: *Енклѝтѝички облик заменице себе у генѝтѝиву?* Односно, да ли у актуелним школским граматицама треба наводити овај облик у оквиру парадигме повратне заменице? Пошто се овај облик није наводио ни у већини старијих граматика, а његова употреба је према корпусу врло спорадична, за тим нема потребе, закључује ауторка. Миливој Алановић показује да је улога именничког регенса (*начин, узрок, циљ, жеља, намера, њ̀о̀ѝреба, случај*) да лексикализује (модално-)значењски оквир пропозиционог садржаја допунске реченице, а сама семантичка интерпретација именничког регенса зависи и од његовог лексичког значења и од синтаксичке структуре у коју се он интегрише (*Пример лексикализације значења: улога до̀ѝунске реченице уз један ѝѝиѝ именничког регенса*). Људмил Спасов доноси три интервјуа са македонским говорницима ван граница Македоније, са циљем да се представе њихови ставови о сопственом језику у другачијој средини (*Interviews of three Macedonian language speakers, two from Boboshtica (Boboshticë) and one from Shestevo (Sidirohori)*). Информанти из Албаније инсистирају на томе да је њихов језик (кајнас) засебан, док информант из Грчке свој језик назива македонским. За оба

варијетета пак заједничко је то што су угрожени. *О растављању речи на крају реда*, и то из угла методике, пише Вељко Брборић. У чланку су представљени резултати анкете са студентима, који су радили задатке у вези са овом правописном облашћу. Такође, изнети су ставови наставника о знању ученика и правописним решењима који су могући узроци нејасноћа и грешака. Аутор није задовољан досадашњим учинком и сматра да растављању речи на крају реда треба посветити више пажње у настави. Последњи чланак, *О облицима комјарайива у ојисним речницима српског језика*, потписује Владан Јовановић. Разматрају се два типа компаратива и њихова лексикографска обрада: осамостаљени и префиксирани. Први се наводи у оквиру речничког чланка лексеме у позитиву, а на осамостаљеност упућује глоса (*само*) *комј*. и опасна дефиниција. За други лексикографска пракса није уједначена, али се углавном представља као засебна одредница јер настаје творбом (а не флексијом). У чланку се посебно обрађује компаратив са префиксом *јо-*, с обзиром на то да је овај префикс тренутно актуелан у изради Речника САНУ.

Разноврсност радова у тематском и методолошком погледу одговара разноврсности интересовања Д. Гортан Премк, мада се примећује да су одређени приступи и погледи заступљенији. Већина радова обрађује теме из лексикологије и лексикографије: отварају се нова научна питања о лексиси и лексичким односима, представљају оригинални начини проучавања лексема и лексичких група, предлажу сврсисходнија решења у лексикографској обради и најављују модернији речници. Другим речима, ти радови представљају актуелне тенденције овим дисциплинама. Истраживања која су све више интересантна јесу – семантичко-деривациона, јер омогућавају да се утврди однос између форме и значења, што је једно од фундаменталних питања у лингвистици. Та истраживања у србистици започела је управо Д. Гортан Премк, а поједини радови у овом зборнику показују колико она могу бити плодносна. Иако су у овом зборнику доминантни лексиколошки, семантички и лексикографски радови, и они из других дисциплина су једнако вредни и доносе нова сазнања и погледе на различите језичке феномене.

Д. Гортан Премк се често цитира, било на почетку, када су њена размишљања подстицај за истраживања, било при крају, када су она још једном теоријски или емпиријски потврђена, тако да већина радова представља својеврстан наставак њених проучавања. Пратећи њене *ју-шеве речи*, аутори су проширивали теме о којима је она писала и/или их сагледавали из нових углова, чиме су јој на најбољи могући начин исказали поштовање и захвалност. А дирљиви коментари, који се налазе

у уводном или закључном делу чланака, или чак у фуснотама, говоре да је реч о особи која није оставила траг само у дисциплинама којима се бавила, већ и у људима са којима је сарађивала.

Иако је овај зборник, пре свега, пригодног карактера, он заправо приказује еволуцију лингвистичких дисциплина у којима је Д. Гортан Премк дала највећи допринос, али и антиципира њихову будућност, будући да су многе покренуте теме инспиративне за даља истраживања. Будућност заснована на темељима које је поставила Д. Гортан Премк засигурно ће бити светла.

*Ана Ј. Барбаиџесковић***

** ana.b.lin@gmail.com

Милан Ајдановић, *Савремена српска географска терминологија
српског јорекла**

Књигу под насловом *Савремена српска географска терминологија српског јорекла* аутора Милана Ајдановића, ванредног професора на Одсеку за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду, објавио је факултет на ком је Ајдановић запослен, у оквиру новопокренуте монографске едиције – Е-дисертација. Књига је настала на основу прерађеног текста докторске дисертације, коју је професор Ајдановић одбранио 2012. године на поменутом факултету. Реч је о изузетно вредној монографији у којој су, с једне стране, осветљени готово сви лингвистички аспекти термилошког слоја географије, док су, с друге стране, резултати језичке анализе обогатили теоријска знања о терминима уопште, посебно она која се односе на њихов настанак и развој, морфолошку и фонолошку адаптацију, затим на однос термина према граматици и норми савременог српског језика, питања творбе термина страног порекла, конкурентности термилошких јединица, синонимију итд. Књига обухвата пет поглавља: 1. Уводна разматрања (15–55), 2. Класификација географских термина према језику њиховог порекла (57–204), 3. Морфолошки аспекти географских термина страног порекла (205–270), 4. Појмовна класификација физичкогеографских термина страног порекла (271–280) и 5. Закључна разматрања (281–294). Поред поменутих целина, у књизи се на почетку налази Предговор, а на крају књиге списак извора и коришћене литературе, те регистар анализираних термина.

У оквиру Уводних разматрања (15–55) аутор нас најпре детаљно обавештава о географији као науци, наводећи уз њено одређење (дефиницију) и поделу географије према предмету проучавања: математичка географија, картографија, физичка географија, социјална / друштвена географија или антропогеографија, економска или привредна географија, политичка географија, историјска географија, регионал-

* Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2017, 389 стр.

на географија, војна географија итд., уз упућивање на релевантну литературу о овим темама. У одељку посвећеном појмовима као што су терминологија, термин и, посебно, географски термин, аутор је успешно сажмео најновија знања о терминологији као аутономној научној дисциплини, као и знања о теорији термина, која су последњих деценија присутна у страним лингвистикама, пре свега у руској, а чији се одрази налазе у радовима домаћих лексиколога (будући да је терминологија у српској лингвистици још увек тесно везана за лексикологију). У том одељку аутор је дефинисао свој предмет истраживања, назначујући нам тачно шта у истраживању подразумева под географским термином. О томе аутор каже следеће: „Географски ћемо термин појмити као прилично широку категорију те ћемо под њим, у начелу, сматрати, прво, све оне лексеме које су заступљене у општој географији и различитим другим (под)дисциплинама из ње проистеклим, те, друго, све термине који потичу из географији сродних и, у односу на њу, граничних наука (нпр. геологија, демографија, социологија и др.) који се јављају и у географским радовима, а без којих би неки географски описи и објашњења практично били немогући“ (34). Потом следе одељци у којима нас аутор обавештава о организованом раду на стварању српске терминологије, затим о историјату питања у досадашњој литератури, уз констатацију да „географска терминологија, нажалост, није побуђивала већу пажњу домаћих истраживача, првенствено лингвиста, барем када се ради о највећем делу временског периода обухваћеног нашим истраживањем“ (41). Када је реч о корпусу, Ајдановић каже да се избор термина страног порекла за ово истраживање наметнуо као логичан будући да само летимичан преглед *Речника савремене српске географске терминологије* Наталије Мاستило (Географски факултет Универзитета у Београду, 2001) показује да је у нашој географској терминологији изразита доминација термина страног порекла у односу на оне домаћег порекла. Због тога је избор управо тог лексичког слоја неопходан да би се српска географска терминологија што боље проучила. Поред термина за које је веома лако утврдити да представљају лексичке „импорте“, аутор каже да постоји и један број њих, пре свега грецизма, германизама и русизама, толико добро адаптираних и уклопљених у српски лексикон да се уопште не осећају као речи страног порекла (такве су на пример лексеме: *громада*, *клицура*, *риш*, *шар*). Из прагматичних разлога у корпус нису ушле речи настале позајмљивањем семантичке структуре – дакле, калкови, потпуни и делимични – будући да би идентификација неког термина као калка, с обзиром на то да је највећи део њих у потпуности уклопљен у структуру српског језика,

понекад била изузетно тешка, чак и немогућа. Грађа је црпена из лексикографских, енциклопедијских и научних извора из области географије од 1868. године до данас. Разлог због којег је за истраживање одабрао српски географски терминсистем Милан Ајџановић, поред осталог, образлаже тиме да је географија једна од најстаријих наука са изразито сложеним и богатим појмовним класама и терминологијом, која се развијала упоредо са развојем српског књижевног језика. Када је реч о изучености проблема, аутор констатује да терминологија појединих научних области, укључујући ту и географију, није у довољној мери систематски проучавана у науци о српском језику.

Друго поглавље, које носи наслов Класификација географских термина према језику њиховог порекла (57–204), бави се утицајем страних језика на српску географску номенклатуру. Аутор, поред осталог, закључује да је међу терминима страног порекла највише оних потеклих из грчког или латинског језика, односно оних насталих на основама ових двају језика, а да поред њих постоји још читав низ различитих језика који су заслужни за богаћење српске географске терминологије. Милан Ајџановић је исцрпно и, да тако кажемо, математички прецизно класификовао термине на основу порекла, дајући дугачак списак страних језика из којих се богатио домаћи географски терминсистем. Списак језика из којих су нам, посредним или непосредним путем, дошли забележени термини, према Ајџановићу броји 33 појединачна језика, а поред њих ту долазе групе и комбинације језика које се уочавају у терминолошком изразу. Списак, који је дат азбучним редом, изгледа овако: албански, антилски, арапски, бугарски, венецијански, грчки, егзотични језици, енглески, илирски, исландски, италијански, јапански, кинески, коптски, латински, мађарски, немачки, норвешки, персијски, пољски, португалски, руски, санскрт, турски, туркменски, фински, француски, хаићански, холандски, шведски, шкотски, шпански, хибридни термини. Ајџановић, притом, не избегава да се упусти у нимало лака питања утврђивања етимологије у случајевима двоструког или вишеструког језичког утицаја на језик прималац, затим односа између изворног језика (нпр. персијског, грчког) и језика посредника у улози даваоца (нпр. турског), присуства интернационализама грчко-латинског порекла у језицима даваоцима итд.

У трећем поглављу, које носи наслов Морфолошки аспекти географских термина страног порекла (205–270), анализиран је однос између рода, облика модела и посуђенице термина у савременом српском језику. Посуђенице именичке категорије професор Ајџановић дели у четири групе: а) посуђенице које су задржале изворни род и

облик (*абвиллијен* (< франц. *abbevillien m.*), *андезиј* (< нем. *Andesit m.*)), *гаруа* (< шпан. *garúa f.*), *дина* (< франц. *duna f.*), *громада* (< рус. *громада f.*) итд., б) посуђенице које су промениле род, али задржале облик (*боксит* (< франц. *bauxite f.*), *гариг* (< франц. *garrigue f.*), *дијабаз* (< франц. *diabase f.*), *диорит* (< франц. *diorite f.*)), в) посуђенице које су задржале род, али промениле облик (*арагонит* (< шпан. *aragonito* или *aragonite m.*), *ескарман* (< франц. *escarpement m.*), *кампо* (< шпан. *campos m.*), *љанос* (< шпан. *llano m.*) те г) посуђенице које су промениле и род и облик (*андалузит* (< шпан. *andalucita f.*), *кордиљери* (< шпан. *cordillera f.*), *џампаци* / *џампи* (< шпан. *rampa f.*), *ријас* (< шпан. *ria f.*); *бриза* (< франц. [régime] *brise m.*), *глобула* (< нем. *Globule m.*), *каботаж* (= *обалска њловидба*) (< франц. *sabotage m.*) итд. Анализирајући вишечлане термине по моделу придев + именица, Ајџановић је утврдио да „чак 289 придева има само једну потврду (исп. нпр. *аблациони*, *-а*, *-о*: *аблациона морена*; *агресивни*, *-а*, *-о*: *агресивна вода*), док наспрам њих стоје они који конституишу знатно већи број термина, међу којима је – сасвим очекивано, са чак 30 појављивања – најраспрострањенији придев *географски*, за којим следи *вулкански*. Међу именицама које су управни чланови терминологијаних синтагми, највећи број детерминација добијају именице *језеро* (35), *карта* (33), *клима*(*и*) (28), *географија* (21) и *рељеф* (18). Аутор такође примећује да је висока фреквенција наведених именица такође очекивана, будући да се њима означавају ентитети и појмови од фундаменталне важности за географију. Када је реч о деривационом потенцијалу географских термина страног порекла, Ајџановић закључује да је он крајње ограничен, што је, иначе, одлика и других терминосистема.

У четвртој поглављу под насловом Појмовна класификација физичкогеографских термина страног порекла (271–280) термини су подељени према следећим семантичким групама: општи термини (*рељеф*, *ландшафт*), називи уздигнутих облика (*брдо*, *џланина*; *брег*, *брежуљак*; *врх*, *висораван* итд.), називи улегнутих облика (*долина* и *улегнуће*, *коџлина*, *дно долине* итд.), називи морфолошко-вегетативних облика (*континент*, *врста џла*, *равница*, *низија* итд.), називи објеката повезаних с копненим водама (*језеро*, *мочвара*, *извор* итд.), називи за објекте који стоје у вези с морем (*море* и *океан*, *морско дно*, *ниво*, *оџадање мора* итд.). Ајџановић је на крају овог поглавља дао и преглед броја термина у оквиру сваке групе, показавши да највећи број припада класи назива морфолошко-вегетативних облика.

У последњем, петом поглављу, које носи наслов Закључна разматрања (335–348), сажето су представљени основни резулта-

ти анализе српске географске терминологије страног порекла. Ту се, поред осталог, каже да је развој географије, а с њом и географске терминологије, код Срба текао неравномерно и с много дисконтинуитета, све до оног тренутка када су се Срби у некадашњој Хабсбуршкој монархији крајем 18. столећа у потпуности интегрисали у токове западне културе и науке. Од тог тренутка, па у читавој тзв. предстандарној епоси (1783–1867), приметан је стални развој географије, који је нужно водио и развоју њеног термилошког апарата – било да је то постизано ресемантизацијом речи домаћег порекла било адаптацијом оних страног порекла. Тај је процес нарочито био снажан пред сам крај наведеног периода, о чему сведочи судбина појединих, тада први пут регистрованих, вишечланих термина који су у неизмењеном облику сачувани до данас (о томе детаљније в. у књизи И. Бјелаковић, Терминологија код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и картографија), Нови Сад: Два пера, 2017: 117, 131). Процес стварања нових географских термина у српском језику креће се у правцу мултидисциплинарности и премошћавања разлика међу некад засебним наукама. Последица ове тенденције је јесте даље богаћење географског терминосистема, пре свега (вишечланим) терминима страног порекла.

Када је о самој науци и њеном значају за српски лексички систем реч, ваља истаћи да развојна нит географије досеже до прачовека и његове природне тежње за оријентацијом у простору и радозналешћу за свет око себе. Отуда у грађи толико номинација и специјалних појмова, класа и поткласа за бројна семантичка поља. Присуство великог броја термина страног порекла, које представљају средишњи предмет истраживања, говори о снажном утицају страних језика на домаћи географски терминосистем. Аутор на једном месту каже да без обзира на то што је искључивање из корпуса термина домаћег порекла знатно смањило број оних географских термилошких јединица које би могле бити предмет анализе, присуство само термина страног порекла и даље заузима велик део корпуса: у регистру свих забележених и анализираних лексема који је приложен на крају књиге налази се 2.546 јединица.

Милан Ајдановић се кроз читав текст држао језичких критеријума и категорија, тако да је књига од почетка до краја остала на чврстим лингвистичким основама. Будући да је термин по својој природи пре свега *реч* као и било која друга, угао из којег се у лингвистици приступа термину не може бити знатно другачији од оног из кога се приступа осталим речима једног језика. Због тога у књизи Милана Ајдановића у потпуности преовлађује граматичко становиште посматрања про-

блема – и то, пре свега, морфолошко и творбено. Морфологија термина обухватила је питања морфолошке адаптације у језику примаоцу, док се творба речи у географском терминосистему тицала питања њиховог деривационог потенцијала, као и творбених модела по којима се термини граде. Будући да се у прикупљеном корпусу готово половина терминолошких јединица налази у сложеној, најчешће двочлааној терминолошкој структури, Милан Ајџановић је анализирао и моделе вишечланих терминолошких јединица према њиховом граматичком саставу – дакле, опет, према граматичком критеријуму.

Главни резултат Ајџановићеве суптилне лингвистичке анализе географског терминосистема јесте тај што је омогућио да се добијена сазнања примене шире у теорији термина, тј. у питањима везаним за њихов настанак и развој, морфолошку и фонолошку адаптацију, однос између граматике (морфологије, творбе речи) и семантике, граматике и норме итд. Ваљало би нагласити, иако се то у књизи експлицитно не каже, да Милан Ајџановић пред собом није имао монографију сличне тематике, нити пак рад на чије би се теоријско-методолошке основе могао угледати. Изузетак су студије о народној лексици одређеног краја из разних тематских области (нпр. сточарство, грађевинарство, коларство итд.), но ту се, ипак, радило о дијалекатској лексици (и дијалектологији), а не о стручним терминима у савременом књижевнојезичком контексту.

Узевши у обзир целину анализираног корпуса, примењене методе и теоријске поставке, закључујемо да је Милан Ајџановић у својој књизи савесно, педантно и на чврстим научним основама осветлио српски географски терминолошки слој страног порекла из више лингвистичких углова. Због тога ће ова књига бити значајна пре свега лингвистима који се занимају за терминолошка питања, морфологију и творбу речи односно морфолошку и фонолошку адаптацију речи страног порекла, стандардизацију термина и сл., али и географима који стварају и унапређују географску терминологију и науку.

*Владан З. Јовановић***

Институт за српски језик САНУ, Београд***

** vladan.jovanovic@isj.sanu.ac.rs

Овај приказ је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (бр. 178009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Весна Крајишник, *Лексички њрисџуј срџском као сџраном језику**

Књига *Лексички њрисџуј срџском као сџраном језику* представља допуњен и измењени текст докторске дисертације *Лексички минимум срџског као сџраног језика*, коју је проф. др Весна Крајишник одбранила 2005. године. Будући да је српски као страни језик још увек не-стандардизован у смислу језичких нивоа према *Заједничком европском оквиру за живе језике*, научни значај ове монографије огледа се у чињеници да у њој ауторка указује на минимални степен комуникативне компетенције потребне одраслој особи да оствари комуникацију на српском језику и предлаже лексички минимум српског као страног језика. Другим речима, ауторка књиге настоји да утврди базичну лексичку платформу српског као страног језика, односно предложи фонд лексичког минимума на основу лексичког корпуса који чине три учбеника за српски као страни језик и 293 писмена и усмена рада страних студената.

Монографија се састоји од седам поглавља, списка коришћене и цитиране литературе и прилога. На самом почетку, у *Уводним џеоријским размаџрањима* (13–20), ауторка пише о *Присџујима учењу сџраног језика* (14–16), *Почецима модерне глоџодидакџике* (16–18), као и о *Прагу језичког знања* (18–20). Укратко се објашњава учење страног (другог) језика од најстаријих цивилизација до савремених тенденција у учењу језика. Посебно се указује на значај стварања јединственог система стандардизације страних језика изложеног у *Заједничком европском оквиру за живе језике* коме је претходио пројекат *Праг језичког знања*, којим су постављени стандарди учења страних језика.

Следи поглавље *Сџаџус лексике у џроцесу учења сџраног језика* (21–28), у којем је дат кратак преглед системских односа у лексици српског језика (*Парадигмаџски односи* (23–25), *Синџагмаџски односи* (25–27) и *Деривациони односи* (27–28)). За постизање комуникативне компетенције у учењу страног језика потребно је овладати различитим

* Београд: Универзитет у Београду, Филолошки факултет, 2016, 292 стр.

језичким нивоима (фонетским, граматичким, лексичким, стилистичким, лингвокултуролошким итд.). Издвајајући ту чињеницу као веома важну за процес учења страног језика, ауторка указује на посебно место које лексика заузима у остваривању комуникације. Међутим, како ауторка истиче, владање лексиком одређеног (страног) језика не подразумева просто усвајање основних облика речи, већ усвајање различитих системских и граматичких (међу)односа датог језика. У вези са тим, износе се запажања о усвајању парадигматских односа (синонимије и антонимије), синтагматских односа (полисемије и хомонимије) и деривационих односа у процесу учења и усвајања српског као страног језика.

У трећем, најобимнијем поглављу (*Избор лексике* (29–188) у оквиру посебних поднаклова се анализирају следеће теме: *Тематизација лексике* (31–69), *Фреквенцијатност лексике* (69–135), *Дисперзија лексике* (135–165), *Расположивост лексике* (165–170), *Покривеност лексике* (170–176), *Научивост лексике* (176–180), *Закључци анализе критеријума за избор лексике* (180–181), *Корпус лексичког минимума* (181–182) и *Нелингвистички критеријуми у избору лексике* (183–188). Водећи се актуелним методичким становиштима и дугогодишњим радом са страним студентима, ауторка издваја лингвистичке критеријуме (тематизација, фреквенцијатност, дисперзија, расположивост, покривеност и научивост) и нелингвистичке критеријуме (циљеви и потребе корисника, узраст, образовни профил, језичко порекло и хомогеност/хетерогеност групе) у избору лексичког фонда српског као страног језика.

Образлажући значај критеријума тематизације лексике, ауторка предлаже начин реализације лексике унутар семантичког поља у оквиру кога се дефинишу тематске јединице. У вези са тим, у књизи је предложено седамнаест тематских поља која представљају тематски оквир за избор лексике у српском (као страном или нематерњем) језику: 1) лично представљање; 2) простор за живот; 3) свакодневни живот; 4) слободно време; 5) путовање; 6) односи међу људима; 7) здравље; 8) образовање; 9) храна и пиће; 10) куповина; 11) услуге; 12) време; 13) географски положај; 14) град; 15) сналажење у месту и простору; 16) природа и 17) језик. Свако од предложених тематских поља је илустровано табеларним приказом који садржи назив тематског поља, тематску групу и тематски низ.

Следи анализа лексичке базе српског језика на основу критеријума фреквенцијатности. За корпусе у анализи фреквенцијатности узети су лексички корпуси учбеника у почетној настави српског као страног језика у средини у којој се говори српски језик (тзв. рецептивни корпус) и лексички корпус из усмене и писмене продукције студената који су лексику

усвојили из поменутих уџбеника, али и из свакодневне комуникације, из новина, са телевизије и сл. (тзв. продуктивни корпус). Рецептивни корпус чине три уџбеника: *Српски за странце* Божа Ћорића, *Српски језик за странце I* Маше Селимовић и Љубице Живанић и *Serbo-Croatian for foreigners I* Славне Бабић. Неки од закључака спроведене анализе су да је најфреквентнија реч у оба корпуса глагол *јесам*, али и да су, такође у укупном корпусу, најфреквентније именице.

На крају трећег поглавља, пре осврта на нелингвистичке чиниоце о којима такође треба водити рачуна приликом утврђивања лексичког минимума, издвојена су запажања и закључци у вези са критеријумима за избор лексичког минимума. Осим тога, предложен је фонд лексичког минимума који се састоји од 1925 лексичких јединица (те лексеме су у виду листе речи наведене у књизи у прилогу бр. 8).

Социокултуролошки аспекти лексике су приказани у четвртном истоименом поглављу (189–194). Издваја се запажање да аутори анализираних уџбеника неретко лекцију конципирају као туристички водич, бирајући мноштво лексике социокултуролошког аспекта неприлагођене почетном нивоу учења. Стога, ауторка закључује да на почетном нивоу учења лексичке јединице којима се семантизују социјални и културни садржаји земље чији се језик учи треба да буду пажљиво одабране и селективно дозиране.

Дистрибуција и презентација лексике (195–197) су анализиране у петом поглављу књиге, где ауторка износи запажања о распореду речи унутар тематских целина, односно целокупног лексичког корпуса уџбеничке литературе, као и о презентацији лексике у оквиру појединачних лекција у зависности од нивоа учења.

У шестом поглављу, *Дозирање лексике (199–207)*, анализира се дозирање нове лексике за сваку лекцију у сваком од три раније поменута уџбеника за почетни ниво учења српског као страног језика. Посебно се указује са на проблеме и могућа решења у увођењу новог лексичког садржаја у зависности од броја дидактичких јединица, времена учења, тематских јединица које се обрађују и слично.

Следи *Закључак (209–214)* у којем ауторка сумира и образлаже мотивацију за настанак књиге, као и циљеве којима се руководила у спровођењу неопходне анализе приликом покушаја успостављања одговарајућих стандарда у избору лексичког минимума у учењу српског као страног језика. Након тога, дати су *Списак коришћене и цићиране литературе (215–218)* и *Прилози (219–292)*.

На основу изложеног кратког прегледа садржаја видимо да је књига тематски логично организована што је чини једноставном

за коришћење. С обзиром на то да је врло мало радова који се баве стандардизацијом српског као страног језика, односно селекцијом граматичке и лексичке грађе у настави српског као страног језика, у спровођењу евалуације те наставе, као и у креирању наставних средстава, ова монографија представља велики корак напред у потенцијалном утврђивању прага језичког знања за српски језик. Иако ауторка наглашава да се констатације, препоруке и сугестије изнете у овој књизи односе на анализирани језички материјал, сматрамо да се добијени резултати могу искористи као основа и оквир за правилни одабир лексичког материјала приликом осмишљавања и организације наставних јединица, а посебно у креирању уџбеника за српски као страни језик.

*Биљана Р. Николић***

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

** biljananikolic90@gmail.com

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

ОДБОР ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Комисија за односе са јавношћу
и решавање неодложних питања
Комисија бр. 7 од 12. јула 2018. године
Одлука бр. 67

„СРПСКО ДРЖАВЉАНСТВО“, А НЕ „РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ“

Ретка средства јавног информисања у Србији, ваљда и зато што се већина и не сматра *српским* средствима јавног информисања, готово стидљиво и скрајнуто од главних вести, пренела су вест да у Србији од 1. октобра наступа велика промена у пасошима. У њима више неће у рубрици држављанство писати „српско“ већ „држављанство Републике Србије“ (<http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/3009581/zasto-se-u-pasosu-menja-oznaka-drzavljanstva.html>). При томе се наводи да је до овакве одлуке дошло на захтев Странке за Санџак заштитнику грађана (омбудсману) Републике Србије. Захтев се темељи, како то наводи председник Странке за Санџак Февзија Мурић, на схватању или тумачењу да „стављање придева ’српско’ [држављанство] значи, у ствари, да се ставља једна национална одредница, једно национално обележје, што није у складу ни са Уставом ни са Законом. Сви мањински народи, односно, несрпски народи у Републици Србији, подводе се под одредницу ’српско’ и ми смо тражили да се то исправи“.

Средства информисања преносе да поступак није трајао ни годину дана и да је „након више састанака, препорука заштитника грађана о измени садржаја рубрике држављанство усвојена“. Образложење омбудсмана мр Зорана Пашалића било је да је „потребно направити јасну разлику између националног идентитета или припадности и држављанства“, јер ће то „утицати на бољи осећај свих оних који јесу држављани Републике Србије, али који се не сматрају српским или делом српског национа“.

Препоруку заштитника грађана прихватило је, како средства информисања преносе, и Министарство унутрашњих послова, објашњавајући да се у пасошу „рубрика држављанство уписује у облику припадности држави чије држављанство лице поседује“, и да се „од 1. октобра, кроз апликацију у пасошу у рубрици ’држављанство’ уписује ’држављанство – Републике Србије’, што је такође у складу са Законом о држављанству Републике Србије и Законом о путним исправама. У рубрици ’држављанство’ у пасошу уписује се искључиво ’држављанство Републике Србије’, тако да не постоји могућност избора“.

Таква одлука је и са језичког и са националног становишта врло лоша. А ево и зашто.

Образложење

У целој процедури замене „српског“ држављанством „Републике Србије“ ни заштитник грађана (омбудсман) ни Министарство унутрашњих послова ни било ко други из државних органа Републике Србије није нашао за сходно да затражи мишљење ниједне филолошке институције, па чак ни Одбора за стандардизацију српског језика, који су основале све компетентне установе за проучавање српског језика с читавог српског језичког простора (академије САНУ, ЦАНУ и АНУРС, Институт за српски језик САНУ, све катедре српског језика, Матица српска и СКЗ). И не само да нису затражили мишљење ни од једне филолошке институције, него нису погледали ни речнике српскога језика, чак ни оне са „српскохрватским“ или „хрватским или српским“ именом језика, да провере које значење реч „српски“ има у речницима.

А у свим тим речницима наводи се да реч „српски“ има значење „који се односи на Србе; који се односи на Србију“. Тако, на пример, „српске железнице“ може значити само „железнице (Републике) Србије“, или пак „српски путеви“ може имати једно једино значење „путеви (Републике) Србије“. Исто тако и „српско“ уз одредницу „држављанство“ може значити само „држављанство (Републике) Србије“, јер се уписује у рубрици именованој „држављанство“. Држављанство подразумева само значење „припадност одређеној држави“. Уз одредницу „националност“ придев „српски“, међутим, значи само „припадност српском народу“. Зато у речницима и стоји да реч „српски“ у одређеним контекстима значи само „који се односи на Србију“. Такав контекст подразумева и употреба уз реч „држављанство“, где „српски“ значи само „онај који живи у Републици Србији“. Из тих разлога уз одредницу „држављанство“ никако није лингвистички могуће протумачити при-

дев „српско“ у значењу „који припада српском народу“, како су то наведени Бошњак и „српски“ заштитник грађана протумачили. Управо због те једнозначности на пример у канадском пасошу држављанство је *канадско* (а не Републике Канаде), у словеначком *словенско* (а не Републике Словеније), у хрватској путовници *хрвајско* (а не Републике Хрватске) и сл. Али, заштитник грађана и МУП, мимо лингвистичке логике и науке, желе да дају властита тумачења значења речи српскога језика, друкчије речено да „намећу“ своја тумачења, без икакве консултације са лингвистима. На тај начин они не показују само да не познају српски језик, него директно стављају до знања свима да не држе нимало ни до резултата српске лексикологије (а то је наука о значењима речи). У том свом лингвистичком „свезналаштву“ такви неретко руше и граматичку структуру српског језика. Најбољи показатељ су управо називи различитих институција, друштвених организација, предузећа и сл. у Републици Србији, у којима се, да би се у називу избегла нежељена реч „српски“, употребљава граматички недопуштен облик присвојног генитива од именице „Србија“. Тако имамо „Радио-телевизију *Србије*“, „Путеве *Србије*“, „Железнице *Србије*“, „Пошту *Србије*“, „Војску *Србије*“ итд. Према норми српскога језика „не треба употребљавати беспредлошки посесивни генитив од једночланих израза у једнини за означавање припадања у ужем смислу (поседовања) него у таквим случајевима уместо посесивног генитива треба употребљавати посесивни придев“ (П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна грамајика српског језика*). Нормативно је зато у свим наведеним називима генитив „Србије“ неправилно употребљен, јер уместо њега треба да стоји присвојни придев: *српски* или *србијански*. А та два придева су у датим контекстима синонимна, пошто са оба придева синтагме по правилу имају исто значење: „*Српска/србијанска* радио-телевизија“, „*Српски/србијански* путеви“, „*Српске/србијанске* железнице“, „*Српско/србијанско* држављанство“, „*Српска/србијанска* пошта“ и сл.

Између придева *српски* и *србијански* често, међутим, постоји код самих Срба, и то оних у Србији, вредносна диференцијација јер придев *србијански* може да има и негативну конотацију. Тако познати српски лингвиста М. Николић каже да, „пошто у нашем језичком осећању и навикама нема назива *Србијанац* и придева *србијански*, ми их доживљавамо као нешто страно, туђе, чак и национално увредљиво. Чини нам се као да неко хоће тиме да нас одвоји од осталих Срба или чак да нам узме наше национално име и да га замени географским, територијалним“.

Власти у Србији, или они што имају њихову подршку, тако годинама системски бришу придев *српски* где год им се учини да би могао асоцирати на значење „припадност Србима“, и тиме свесно врше насиље над српским језиком, излазећи у сусрет онима којима придев *српски* у свим контекстима и значењима смета. Зато, ако Србија хоће да буде сагласна целом културном свету, и држављанство треба да пише као што га пише сав тај културни свет – присвојним придевом (*српско*), а не присвојним генитивом (*Републике Србије*). У супротном, тешко је не помислити да је у питању презир према српском имену, односно самопорицање српског имена у самој Србији. Можда је потребно покренути и иницијативу за доношење закона о *заштити српскога имена*, будући да неће проћи много времена а да Бошњаци или нека друга национална мањина у Србији не затраже да се промени и сам назив државе Србије, јер и он, попут „српског држављанства“, асоцира на Србе!?

Предлог одлуке припремио
проф. др Милош М. Ковачевић